

NIEUWSBLAD

Historische Vereniging

Ameide

Tienhoven

Nieuwsblad Historische Vereniging Ameide en IJennoven • september 2010

COLOFON

Het nieuwsblad is een uitgave van de Historische Vereniging Ameide en Tienhoven en verschijnt vier keer per jaar.

ISSN: 1569 - 7800

HET BESTUUR

Voorzitter:

H. van den Heuvel Voorstraat 99 4132 AP Vianen tel. 0347-355180

Vice-voorzitter:

G.W. Groenendijk De Geer 7a 4233 HX Ameide tel. 0183-601886

Secretaris:

C.W. Broekman Broekseweg 59 4233 CT Ameide tel. 0183-601811

Penningmeester:

J. Stasse De Bogerd 19 4233 GN Ameide tel. 0183-602488

Algemeen adjunct:

J.A. Maatkamp Lekdijk 18 2769 GA Langerak tel. 0183-602071

Lid: A.P. Provoost Voorstraat 10 4233 EA Ameide tel. 0183-601568

Lid: C. Rijnhout De Kooi 25 4233 GP Ameide tel. 0183-602648

Lid: D. Siegersma Fransestraat 12 4233 ED Ameide tel. 0183-602676

Lid: A. Terlouw-van der Grijn Vijf Akkers 18 4235 AH Tienhoven tel. 0183-602110

ERELEDEN

A.M. den Oudsten, G. Streefkerk en P. Will

CORRESPONDENTIEADRES

C.W. Broekman info@ameide-tienhoven.nl internet: www.ameide-tienhoven.nl

LEZINGEN EN EXCURSIES

H.J. Beckmann h.j.beckmann@planet.nl

J.D.C. Laroo hv@laroo.net

A.P. Provoost bram.provoost@kpnplanet.nl

REDACTIE NIEUWSBLAD

H.J. Beckmann h.j.beckmann@planet.nl

C. van der Grijn cvdgrijn@hetnet.nl

G.W. Groenendijk gert.groenendijk@planet.nl

A. Tukker a.tukker74@hetnet.nl

P. Will p.will@hetnet.nl

LEDENADMINISTRATIE

J. Stasse jstasse@hetnet.nl

CONTRIBUTIE

De contributie bedraagt minimaal €15,- per jaar, over te maken op bankrekeningnummer 301952248 van de Rabobank in Ameide, t.n.v. de penningmeester van de vereniging.

Opzegging van het lidmaatschap dient minimaal zes weken voor het eind van het verenigingsjaar te hebben plaatsgevonden.

De redactie besteedt de uiterste zorg aan de in dit nieuwsblad opgenomen artikelen.

Onvolkomenheden kunnen echter voorkomen. Het bestuur van de Historische Vereniging aanvaardt dan ook geen aansprakelijkheid voor daaruit voortvloeiend ongerief.

Het is zonder voorafgaande toestemming van de auteur niet toegestaan een artikel of delen daarvan over te nemen, te (doen) publiceren of anderszins openbaar te maken of te veeveelvoudigen.

Inhoud september 2010

- 3 Van de redactie
4 Verenigingsnieuws
4 Reacties van lezers
5 Zederik start restauratie kerktorens
7 Boekbespreking
8 Ameide's verleden en heden
11 Het stadhuis van Ameide (1)
13 Het stadhuis van Ameide (2)
19 Pomp op de Dam in Ameide
20 Het klokkenspel van het stadhuis in Ameide
22 Rondom het inhuldigingsgedicht van Dirk Smits' hand
26 Het ruime hemelrond vertelt...
27 Ontmoeting
28 De huwelijksvoltrekking van het bruidspaar Den Oudsten-Zweeren
30 De verkoop van de Ambachtsheerlijkheid Ameide, de Ambachtsheerlijkheid Herlaar en het stadhuis te Ameide in 1876
31 Zijn de zwijnskoppen bij het wapen van de van Brederodes op het stadhuis van Ameide een verwijzing naar Lumey, Willem van der Marck, het (ever) zwijn van de Ardennen?
40 Historische plaatjes met een praatje
42 Terug in de tijd met de familie Roth
47 Het Rampjaar 1672
66 Het geslacht Van Tienhoven
77 Waar is de regenboog gebleven? Paul Will
80 Cornelis Borsteegh, een kunstschilder geboren in Ameide
81 Ginus (1930-1970)

Afbeeldingen op de omslag

Op de voorpagina staat een portret van de Ambachtsheer Jacobus van Stolk Azn, (1897-1964), die het stadhuis van Ameide op 29 oktober 1958 aan de gemeente aanbood voor het symbolische bedrag van één gulden, onder de voorwaarde, dat na restauratie de gemeenteraad er weer zou vergaderen en dat men er weer zou kunnen trouwen. Geschilderd door Sierk Schröder (1903-2002). Bron: Historisch Museum Rotterdam.

Op de achterpagina staat een portret van de Ambachtsheer Mr. D.G. van der Burgh (1755-1824). Hij kocht op 3 januari 1811 de Ambachtsheerlijkheid Ameide en betaalde 550 gulden voor het stadhuis. Bron: De Utrechtse Fundatie van Renswoude.

Van de redactie

Het Nieuwsblad

De redactie heeft vele tientallen loftuigen in ontvangst mogen nemen ter gelegenheid van de verschijning van de vorige editie van het Nieuwsblad. Deze reacties vormen een stimulans om voort te gaan op de eerder ingeslagen weg.

Het oude stadhuis op de Dam

■ Deze editie staat in het teken van het oude Stadhuis op de Dam in Ameide. De redactie anticipeert hiermee op de formalisering van het lang verbeide besluit van de gemeentelijke autoriteiten van Zederik om de Historische Vereniging na de verhuizing van de Wereldwinkel meer te betrekken bij de exploitatie van het uit 1644 daterende Rijksmonument.

■ Maar er is meer, veel meer. Naar aanleiding van onze 'special' begin dit jaar over de Franse aanval op Ameide in november 1672, ontvingen wij uit Arcachon, Frankrijk een bijdrage van Arthur Groenewegen getiteld: *Het rampjaar 1672. Kennismaking met de vijfde macht*. In zijn met veel verve geschreven artikel belicht Arthur veel onbekende facetten van het Franse optreden in onze contreien.

■ Corrie Verheij-Roth beschrijft in haar artikel: *Terug in de tijd met de familie Roth* hoe de van oorsprong Appenzeller (Zwitserland) familie Roth in Nederland verzeild raakte. Een boeiend relaas!

■ Hans van den Heuvel is niet alleen onze voorzitter, hij is ook een begenadigd schrijver. In zijn artikel *Het geslacht van Tienhoven* duikt hij in de familiegeschiedenis van dit uit Tienhoven afkomstige geslacht. Hij staat uitvoerig stil bij de imposante carrière van Mr. Gijsbert van Tienhoven, die burgemeester van Amsterdam, commissaris van de Koningin in Noord-Holland en minister van Buitenlandse Zaken was. Ook 'Vogelenpiet' van Tienhoven passeert de revue.

In memoriam

Op 19 juni 2010 is ons verenigingslid Henk van Vondel in zijn eigen huis te Ameide in de leeftijd van 64 jaar overleden. Hij is in 1946 geboren in 2^e Exploërmond, heeft van 1968-1974 economie gestudeerd aan de Rijksuniversiteit Groningen en is in 1975 in Ameide komen wonen.

Henk van Vondel.

Als econoom werkte Henk bij de NZi, thans KIWA Prismant geheten (een zelfstandig onderzoeksinstituut dat wetenschappelijk onderzoek verricht voor het management van instellingen, koepelorganisaties en beleidsmakers in de gezondheidszorg). Zijn ernstige spierziekte ten spijt, was hij daarnaast actief in verscheidene maatschappelijke organisaties en instellingen. Zo participeerde hij in de VSN (Vereniging Spierziekten Nederland) en heeft hij zich ingezet voor betere mogelijkheden voor ademhalingsvoorzieningen thuis als voorzitter van VSCA (Vereniging Samenwerkingsverband Chronische Ademhalingsondersteuning). Ook was hij lid van de stuurgroep verbetertrajecten Zorg voor Beter van ZonMw.

Henk van Vondel was verder een van de oprichters en bijna dertien jaar voorzitter van Zedje (Stichting Platform Gehandicapten voor de gemeenten Giesselanden, Graafstroom en Zederik), en daarmee degene die Zedje op de kaart heeft gezet. Hij was uitstekend op de hoogte van het gehandicaptenbeleid, had een uitgebreid netwerk en een duidelijke visie. Henk deed ook mee met het GIPS (Gehandicapten Informatie Project Scholen).

Tenslotte was Henk ook nog een van de oprichters en voorzitter van de buurtvereniging "Het Nieuwe Licht", de buurtvereniging van de straat De Geer in Ameide waar hij woonde.

Op 24 juni is onder grote belangstelling afscheid van Henk genomen. Tijdens de herdenkingsbijeenkomst, werd nog eens bevestigd hoeveel hij voor velen betekend heeft. Hij is begraven op de Begraafplaats Daalseweg in Nijmegen onder een grote beukenboom.

VERENIGINGSNIEUWS

Aanvulling vorige editie

In de vorige editie van dit blad is uitgebreid aandacht besteed aan de wortels van het geslacht Terlouw. In dit verband passeerde onder anderen Geerit Terlouw de revue, die leefde van 1870 tot 1956 en woonde in een oude, in 1958 afgebroken boerderij aan de Prinsengracht te Ameide.

Zijn in Gorinchem wonende kleindochter Greet Zegelaar-Oskam, lid van onze vereniging, is in het bezit van twee pasteltekeningen van de boerderij van kunstschilder Piet ("Meester") de Hoon. André Tucker heeft van beide tekeningen een aantal foto's gemaakt, waarvan er hieronder een is afgedrukt.

De man op de bank is Geerit Terlouw. Hij behoort tot de zeer weinigen, die op een stad- of dorpsgezicht of een landschap van De Hoon zijn afgebeeld. In diens werk spelen mensen en dieren namelijk nauwelijks een rol. De andere pasteltekening staat in kleur afgebeeld op pagina 83.

*Boerderij van Geerit Terlouw aan de Prinsengracht.
Pasteltekening van kunstschilder Piet ("Meester") de Hoon.*

Aanwinst

Van Jan Veen heeft de vereniging het boek *De Lekstreek* gekregen. De auteur is T. Vink. Het boek is in 1926 in Amsterdam uitgegeven en heeft 432 pagina's en is rijk geïllustreerd met foto's en kaarten.

Ontwikkeling ledenbestand

Sinds de publicatie van de vorige editie van het Nieuwsblad is één lid van onze vereniging overleden. Het betreft de heer Henk van Vondel, die woonde op "De Geer" in Ameide. Hij wordt elders in dit blad herdacht.

In dezelfde periode hebben zich vijf nieuwe leden aangemeld:

mevrouw I. de Ridder	(uit Amersfoort),
de familie H. de Muinck	(uit Ameide),
de heer S. Erken	(uit Ameide),
de heer H. Weeda	(uit Ameide),
de heer S. Stolk	(uit Vianen).

De vereniging telt inmiddels **473** leden.

Reacties van lezers

Geachte redactie,

Ik ben sinds kort lid van Uw vereniging. Met veel genoegen heb ik kennis genomen van Uw blad. In jaargang 21, nummer 2, juni 2010 staat een heel mooi artikel van de heer Hans van den Heuvel over zijn jeugdherinneringen. Met welhaast onwaarschijnlijke scherpte kan hij zich nog voor de geest halen hoe de samenleving van Ameide er uitzag omstreeks het midden van de vorige eeuw. Na enige bespiegelingen neemt hij ons mee door de stad en het dorp Tienhoven aan de hand van schilderijen gemaakt door zijn oom Piet de Hoon. Het is voor mij een prettige manier om met Ameide's lokale historie kennis te maken en nodigt uit tot een bezoek met Uw tijdschrift onder mijn arm.

Dit ter inleiding. De hoofdreden waarom ik reageer is een gevoel van herkenning. Ik ben in Vianen geboren en tot 1960 was de situatie alhier hetzelfde als in Ameide. Wij zouden de samenleving in Vianen en Ameide tot 1960 een "Gemeinschaft" kunnen noemen. Deze term is ontleend aan het werk van de socioloog Ferdinand Tönnies. Hij publiceerde in 1887 het boek met de kordate titel *Gemeinschaft und Gesellschaft*.

De belangrijkste kenmerken van de Gemeinschaft zijn de volgende. In deze samenlevingsvorm wordt men geboren en voelt men zich op een vanzelfsprekende manier thuis. Een gemeenschappelijke taal (b.v. Termeis), een traditioneel gewoontepatroon – Sitte – en een religieus geloof zijn er de hoofdkenmerken van. Het bezitten en bewerken van de grond en het besef tot een volk met volkse zeden en gebruiken te behoren zijn voor de Gemeinschaft essentieel. Het

verleden, de traditie, speelt een centrale rol en over het algemeen is zowel de geografische als de sociale mobiliteit gering: men wordt in een bepaalde stand en klasse geboren en komt daar tijdens het leven moeilijk uit. Men ambiert geen verre reizen of een internationale levensstijl. Het gaat hier niet, zoals in de Gesellschaft, om berekening, analyse, rationeel bewustzijn, maar om moed, geweten en herinnering. Zoekt men naar sociologische voorbeelden van de Gemeinschaft, dan moet men die vooral zoeken in de familie en het gezin, in het dorp en in de nog kleine stad.

De belangrijkste kenmerken van de Gesellschaft daarentegen zijn de volgende. Tot een Gesellschaft treedt men toe en de rollen die er gespeeld moeten worden, moet men zich eigen maken. Zij worden moeizaam verworven. In de Gesellschaft voel je je nooit echt thuis, heerst altijd enige vervreemding. Niet de taal, de zeden en de godsdienst, maar het handeldrijven, het reizen en de wetenschap zijn voor deze samenlevingsvorm essentieel. Bovenal heerst hier de publieke opinie oppermachtig. Volk en grond zijn onbelangrijke categorieën. In de Gesellschaft draait alles veeleer om geld (kapitaal) en sociale afkomst (klasse). Niet het verleden maar juist de toekomst is allesbepalend, terwijl meestal zowel de geografische als de sociale mobiliteit groot is. De Gesellschaft is een rusteloos samenwerkingsstype dat voortdurend in beweging is, voortdurend verandert. Deze rationele, vrij machtige wil is kenmerkend voor een grootstedse cultuur waarin techniek, wetenschap en gewinzucht centraal staan.

Vianen is een mengelmoes van beide benaderingen geworden. Men trekt hier wel grootstedse mensen aan, maar die zoeken de rust van het landelijke. Ik neem aan dat dit nu, zoals de auteur al opmerkt, ook het geval is in Ameide.

Met vriendelijke groet,

Drs. J.A.M. (Hans) Koenhein

Zederik start restauratie kerktorens

Aannemer Woudenberg startte al begin mei met het werk aan de kerktorens van Tienhoven, maar de officiële start was op woensdag 9 juni. Wethouder Ralf Krämer markeerde dat moment door een kloostermop in te metselen. Ook dat was slechts symbolisch, want de aannemer schonk hem de steen vervolgens als aandenken, waarop Krämer beloofde dat hij het bijzondere exemplaar op zijn bureau zal leggen. Zederik gaat zes oude torens in de gemeente restaureren. Voor die van Tienhoven, Meerkerk en Nieuwland is al subsidie binnen van de Rijksdienst voor archeologie, cultuurlandschap en monumenten. Lakerveld Ingenieurs en Architectenbureau uit Noordoost zorgt ervoor dat de restauratie van de toren met achtkantige spits en luidklok uit 1588 op verantwoor-

de wijze gebeurt. Het bouwwerk hoort bij de gotische Sint Nicolaaskerk, die eigendom is van de hervormde gemeente. De toren is echter bezit van de gemeente Zederik. Volgens deskundigen dateren de oudste resten uit de vroege middel-eeuwen. Bert Woudenberg, bedrijfsleider bij Woudenberg, verwacht dat de restauratie nog voor de bouwvak voltooid zal zijn. “We knappen het voeg- en metselwerk, het schilderwerk en het lei- en loodwerk van de spitsen op. Ook moeten de bol en haan opnieuw verguld worden. Verder brengen we binnen in de toren veiligheidsvoorzieningen aan, zoals trapleuningen en bordesjes.” Woudenberg gaat ook het knekelhuis achter de kerk restaureren. De laatste restauratie van de Sint Nicolaaskerk was in de jaren 1950 tot 1958. Toen zijn zowel het schip als de toren opgeknapt. Bijzonder is de ligging: de Lekdijk slingert met een enorme bocht om het gebouw heen.

Bron: Het Kontakt, 17 juni 2010.

Kerktoren Tienhoven.

Wat zijn kloostermoppen?

Kloostermoppen, ook wel kloosterstenen of monnikstenen genoemd, zijn middeleeuwse bakstenen. Ze waren veel groter dan de huidige bakstenen en werden vooral gebruikt in kloosters, kerken en kastelen. Ofschoon het niet met zekerheid vastgesteld kan worden is de heersende opvatting dat kloosterorden aan de bakermat van de baksteenfabricage stonden, hetgeen blijkt uit de naam; ook bakstenen die niet door monniken gebakken waren werden in de volksmond zo genoemd. Sommige huizen werden ook uit kloostermoppen opgetrokken, maar, omdat deze erg duur waren, werden ze meestal in die tijd van hout gebouwd.

Als vuistregel geldt: hoe dikker de mop, hoe ouder. De oudste stenen hadden hetzelfde formaat als de tufstenen die uit de Eifel geïmporteerd werden. De afmetingen verschillen van ca. 30-38 x 14-18 x 8-12 cm (lengte x breedte x hoogte). Later ontstond een min of meer standaardformaat van 28,5 x 13,5 x 8,5 cm.

Bron: Wikipedia.

Arthur Groenewegen geboren in 1924 in Rotterdam

Schoolopleiding: HBS-B, in 1942 afgesloten.

In 1944 na enkele niet voortgezette banen - oorlogsomstandigheden! - uitgeweken naar het platteland, om te ontkomen aan tewerkstelling in Duitsland. Als zogenaamde «onderduiker».

In 1945 vijf jaar emplooi in Brises overheidsdienst als informatie-gaarder in geallieerd bezet Duitsland. Nader praktische kennismaking met de daar indertijd vigerende politieke systemen, studie onder meer van de Russische taal en letterkunde.

In 1952 terug naar Rotterdam, en aanvang van een bankloopbaan. Een carrière beëindigd in 1979 via drie deelcarrières, laatstelijk als directielid van een internationaal bankiersbedrijf in een multinationaal milieu.

Heeft nadien en tot nu toe, met zijn echtgenote, als pensionaris praktisch onafgebroken gewoond in Frankrijk, en zich daar, naast onder meer ontspannende fysieke bezigheden, hoofdzakelijk gewijd aan onderzoek in Franse en Nederlandse historische informatiebronnen als archieven, bibliotheken en andere vormen van documentatie over zaken die hem al tijdens zijn professionele carrière hadden beziggehouden, namelijk de schokken die de relatie tussen twee naties - Frankrijk en Nederland - in de zeventiende eeuw steeds onderging. De één een landmacht, steeds bedacht op uitbreiding van zijn continentale territorium, de ander een zeemacht met als voornaamste ambitie een zo vast mogelijke greep op toenmalige goederenstromen. Wat hem bij het bestuderen van die situatie en de spanningen die het opriep steeds meer ging imponeren was de beslissende rol van de jeugdige Oranjeprins Willem III, eerst stiefkind van de natie, later aanvaard als stadhouder in een noodsituatie, en nog later zelfs bejubeld in het kader van de zeer grote geschiedenis, als vorst van het Britse rijk, een periode die in sommige landstrekken aldaar jaarlijks wordt herdacht.

Aan hem, Willem III en alleen aan zijn diverse ingrepen in de toenmalige historie, is het te danken geweest dat de aanrollende stoomwals van de absolutistische Lodewijk XIV tenslotte tot staan is gebracht. Zijn optreden als staatsman - als politieke- en legerleider -, om dit vanuit een povere startpositie zo indrukwekkend maar steeds zelfverloochenend te volbrengen heeft op historici terecht diepe indruk gemaakt.

Op de auteur zelfs zodanig, dat hij enkele vragen over die indrukwekkende carrière heeft durven stellen in een werkje zonder pretenties,

Arthur Groenewegen.

«In het Teken van Jozua», vermeend te zijn geschreven door een jeugdige zeventiende eeuwse bewonderaar van «onze Oranjeprins», in de hoop op reacties die meerder licht kunnen werpen op zekere risico's waaraan deze zich in 1672 blijkbaar vrij onbekommerd heeft durven blootstellen. Werkelijk geruststellende reacties van lezers en historici heeft dit werkje tot nog toe niet opgeleverd. Integendeel: door hem in Franse archieven gevonden notities schijnen inderdaad nog te wijzen op snode voornemens die destijds moeten zijn bekostigd door vijanden van het Oranjehuis, en wel met ondersteuning door een mysterieuze legermacht in 1672 geïnfiltrerd op Staats grondgebied krachtens een strikt geheim akkoord gesloten met de Franse vorst in persoon. Iets wat doet denken aan wat in recentere tijden een «vijfde kolonne» is gaan heten en lang daarvoor reeds als Trojaans Paard beruchtheid verwierf.

☞ Wat de auteur van dat verdrag tot dusver toch nog boven water heeft weten te brengen vindt de lezer in zijn historische monografie over een Vijfde Macht, doelend op de vier andere machten die onze Republiek in 1672 ook de oorlog hadden verklaard maar zonder allerlei listen en lagen.

Macht en armoede aan de rivier

Ameide en Tienhoven 1870 – 1940

Onder deze titel zal in oktober 2010 een boek worden gepubliceerd, gebaseerd op een cultureel antropologisch onderzoek dat door Carla Jonker is verricht in het begin van de jaren '70 van de vorige eeuw.

Zij had daartoe in de loop der jaren een manuscript gereed gemaakt en had het voornemen, dit af te ronden na haar pensionering. Echter, enkele jaren geleden is zij ernstig ziek geworden en in 2007 is zij overleden. Kort daarvoor had ze het manuscript en het bijbehorende onderzoeksmateriaal overgedragen aan het bestuur van de Historische Vereniging Ameide en Tienhoven, met het verzoek om uit te zoeken of publicatie mogelijk zou zijn en daartoe het manuscript gereed te (laten) maken.

De Historische Vereniging heeft een aantal mensen benaderd om dit verzoek uit te voeren. Het resultaat zal nog dit jaar het licht zien en voor het eerst te koop worden aangeboden tijdens de Paardenmarkt op 14 oktober.

Om dit alles te kunnen verwezenlijken is de Stichting Carla Jonker (SCJ) opgericht, die het boek onder eigen verantwoordelijkheid zal uitgeven.

Zoals de titel al weergeeft, wordt in het boek aandacht besteed aan de machtsverhoudingen -en de verschuivingen daarin- gedurende de periode 1870 – 1940.

Het betreft de verhoudingen binnen de kerk, de gemeentepolitiek, het onderwijs, en het economische en sociale leven. In het laatste gedeelte wordt ook veel aandacht besteed aan de tijd van de 'grote crisis' in de jaren '30 van de vorige eeuw en aan de dramatische gevolgen daarvan voor de werkgelegenheid in beide dorpen.

Het boek eindigt op de drempel van de Tweede Wereldoorlog.

Over het boek en over de stichting vindt u meer informatie op de website: www.stichtingcarlajonker.nl

Het boek zal een harde kaft krijgen en het zal zo'n 450 bladzijden bevatten.

De standaardprijs van het boek bedraagt: € 17,50.

Voor leden van de Historische Vereniging geldt een prijs van € 15,-.

In beide gevallen geldt, dat dit wordt verhoogd met eventuele verzendkosten.

Tijdens de Paardenmarkt zal het boek éénmalig aan iedereen worden aangeboden voor € 15,-.

Indien u boeken wilt bestellen, kan dat schriftelijk of telefonisch bij:

-Gert Groenendijk, (secretaris SCJ); De Geer 7a, 4233HX Ameide; telefoon 0183 - 601886

-Jan den Hartog, (voorzitter SCJ); Olburgseweg 29, 7225NA Olburgen; telefoon 0575 – 452815

-bestellen kan ook per email: info@stichtingcarlajonker.nl

Macht en armoede aan de rivier

Ameide en Tienhoven 1870-1940

Carla Jonker

Ameide's verleden en heden

- opstel van mevrouw Van Putte uit 1941

In de vorige editie van dit blad is uitgebreid verslag gedaan van de onthulling van de zitbank van de "Pruise boot", de vroegere raderboot "Prins Hendrik", die op 5 september 1944 ("dolle dinsdag") door geallieerde jachtvliegtuigen op de Lek tot zinken werd gebracht. Bij deze beschieting kwam de toenmalige plaatselijke huisarts, de dertigjarige dokter J.W. van Putte, om het leven.

Bijna drie jaar eerder schreef zijn echtgenote, mevrouw W.C. van Putte - Kamm (1914-2002), een opstel over "Ameide's verleden en heden", waarvan de tekst in 2005 werd overgetypt door de heer M. van Putte, een van haar drie zoons. Deze tekst is hieronder integraal afgedrukt.

Vrijdag 4 October 1941

De deftige Voorstraat

Ameide's verleden en heden

In vroeger eeuwen had Termey strategische en economische betekenis.

*Het stadhuis een juweeltje;
de kerk een monument uit de 14de eeuw.*

Wandelt men op een mooie Septemberdag, zulk een heerlijke dag op de grens van zomer en herfst, langs 't typische natuurhoekje, dat Paramasiebaan heet, dan zou men niet vermoeden, dat dit vriendelijk stedeke aan de Lek een tamelijk bewogen verleden achter de rug heeft. Al is 't dat Ameide in 1527 de rang van stad verloor, toen 't ingenomen werd door den bisschop van Utrecht en al heeft Ameide geen grachten meer, toch draagt het alle kenteekenen van een stadje. Het heeft als vele andere landstadjes een zekere sfeer, welke niet zo zeer gedefinieerd dan wel aanvoeld moet worden. Daarbij komt, dat Termey, zoals 't in de volksmond heet, in vroegere eeuwen een bezit of heerlijkheid was van strategische en economische betekenis. De naam Hameide of Hameede - in 't dagelijkse gesprek werd de H al spoedig verwaarloosd - duikt hier trouwens ook op. Al wat vroeger tot afsluiting diende, als slagboom, sluitboom en traliehek, dat binnen in de poort van kastelen en steden neergelaten werd, om de toegang te versperren heette hameide, hameede, hamit. De naam van een dergelijke afsluiting is blijkbaar overgenomen op de plaats, waar een groep huizen en hofsteden zich had ontwikkeld. Ameide is een zeldzaam vriendelijk stedeke, dat uitblinkt door netheid, waar de nieuwe gedeeltes zich heel goed aansluiten, misschien ook door het gemis van grachten, die men in oudheidkundig opzicht liever had behouden.

Ameide heeft ook een zeker voornaam voorkomende Voorstraat, gezien van de Lekdijk, geeft daar eenige aanleiding toe, al sluit de garage op den hoek zich daarbij minder goed aan. De rij deftige heerenhuizen zou men er niet verwachten. Van een bijzondere royaliteit is wel 't dijkhuis van 't Hoogheemraadschap de Alblasserwaard c.a. daterend uit 1760. Hier werden in vroeger jaren, toen de dijkdoorbraken aan de orde van de dag waren, de dijkautoriteiten en de dijkwerkers geherbergd in groote zalen en op ruime zolders. De huizen, verder om 't raadhuisplein gerangschikt, doen eveneens recht stedelijk aan. Alleen staat daar 't stadhuis, een alleraardigst, lief bouwwerk, iet wat onwennig op 't tamelijk groote plein tusschen de hoge huizen. De zijstraatjes verlevendigen de herinnering aan een vestingplaatsje, doch ze loopen schier ongemerkt uit op nieuwe woningen of boerderijen.

Het typeerende van Ameide is netheid en rust, waarvan 't raadhuis en niet 't minst 't kerkgebouw van de Ned. Herv. Gemeente representanten zijn.

Het huis van Brederode

*"Anno eenduysent-seshondert veertigh en vier
Heeft Mr. Hendrick van Breedrode Drossart alhier,
op den sevenden April met syn edle Hant
Den eersten Steen van dit Stadhuyse geplamt"*

Aldus vermeldt een steen in 't stadhuis aan de zijde van de Voorstraat, waaruit blijkt, dat dit fraaie bouwwerk in 1644 is gegrondvest. Het is ongeschonden gebleven en in zijn frische kleuren een juweeltje, dat wel niet imponeert door een zekere gezelligheid, doch door zijn eenvoud de bezoeker van Ameide bekoort.

Het bordes is gekroond met twee leeuwen, die elk 't wapen van Ameide omklemmen. Boven 't bordes

prijken 2 wapenschilden, waaronder koppen van 't wilde zwijn, een herinnering aan Hendrik van Brederode of liever diens vrouw, een zuster van de beruchte Willem van der Marck, heer van Lumey, het wilde zwijn van de Ardennen.

Het dak van 't raadhuis is gekroond met een mooi koepeltorentje, waarin zich een klok bevindt, vervaardigd door de klokkenmaker Euterpe te Deventer in 1690.

Aan de achterkant is van 't gebouw is de waagdeur, welke daar niet steeds geweest, omdat vroeger hier de Lek stroomde, zodat 't stadhuis aan die zijde feitelijk in 't water stond.

De zware deur, welke toegang geeft tot 't raadhuis, is geheel met spijkers beslagen. Wat 't interieur betreft, hiertoe behoort een tafel uit 't jaar 1644. De ruimte is niet groot, waarom het gemeentesecretariaat naar een heerenhuis in de Voorstraat is overgebracht. Boven de raadszaal bevond zich vroeger een verblijfplaats van de stadsboden. Onder 't raadhuis is niets van bijzondere beteekenis of waarde.

Het mooie gebouw is nu geheel verlaten en in eigenlijke zin niet meer 't huis der gemeente. Het wacht thans op een ander bestemming. Toch staat 't er nog steeds als een herinnering aan Ameide's verleden. In 1672 confereerden daar de drossaards uit de omliggende plaatschen met 't oog op 't gevaar, dat dreigde door de inval der Franschen. In dat jaar heeft Ameide ontzaglijk veel geleden. Het werd toen verdedigd door 300 man Staatsche troepen, die een verschaning van rijsbossen, versterkt met palissaden op den dijk hadden opgeworpen. Echter, 4 Hollanders begingen de lage daad de zwakke plek aan de Franschen te verraden. De verdedigers werden overrompeld, Ameide geplunderd en in brand gestoken.

In 1795 kwamen de Franschen opnieuw in ons land, ook te Ameide. In 1814 hield de Fransche legerstaf 3 dagen verblijf in 't stadhuis. De Fransche heeren gingen er vandoor, toen de Kozakken hun intocht in Ameide deden. Het stedeke herademde, toen ons land weer vrij en onafhankelijk was onder eigen landzaten. In burgemeester Van Tienhoven kreeg Ameide zijn eerste burgervader na 't Fransche bewind.

Ameide's sieraad

Op den Zouwendijk, waarachter zwaar begroeiende weiden liggen, ziet men reeds van verre de toren van de Nederlands Hervormde Gemeente zich naar boven splitsen. Dit kerkgebouw is 't voornaamste monument van Ameide.

Met de bouw werd reeds aangevangen in 1365. De stichter was een zekere heer Ram, leenheer van Ameide. Allereerst werd de toren gebouwd, voorzien van een omloop. Aan de zijden van de toren werden 4 ramen aangebracht voor 't vertrek van de torenwachter. Beneden bevinden zich 2 openingen in den toren, welke lucht verschaffen in de zogenaamde duivelshokken, waarin vroeger misdadigers werden opgesloten en zij, die lichtere straffen hadden te ondergaan.

In de toren hangt aan zware eiken binten een klok,

gemaakt door de klokkenmaker van Martin te Zwolle in 1609, welk jaar zeer duidelijk is ingebracht. De afmeting is 1.60 bij 1.20. Boven aan de rand van de klok is de naam van de schenker ingegoten. Het uurwerk is evenals dat van 't stadhuis zeer zwaar.

Over 't kerkgebouw is zes jaren gearbeid. Geldgebrek en materialengebrek, 't laatste ook thans niet onbekend, waren oorzaak van traineering in de bouw. Bovendien werd er door de werklieden gestaakt. Er is niets nieuws onder de zon! Aan de staking kwam evenwel spoedig een einde. De pastoor kondigde af dat wie niet aan het werk toog, geen vergeving van zonden zou ontvangen. Onmiddellijk werden weer de handen uit de mouwen gestoken. Zoo brak men een staking in de 14^e eeuw.

Aan de kerk is weinig veranderd, of 't moest het portaal aan de pleinzijde zijn, dat nieuw is aangebouwd. Daartegen is aan 't interieur, dat bijzonder bekoorlijk en vriendelijk is, nogal een en ander gewijzigd. Op de plaats van 't vroegere altaar prijkt thans 't mooie orgel, gebouwd in 1851. Waar de preekstoel staat, bevonden zich vroeger 2 deuren, toegang gevend tot 't kerkhof. In de kerk zelf werden de meer gegoeden begraven. De grafsteenen liggen onder de planken vloer. Er zijn er onder, die van 1304 dateeren.

De muren en pilaren waren voorheen geschilderd met bijbelsche en andere tafereelen. Deze schilderijen werden door de beeldenstormen stuk gehakt en eerst in de 18^e eeuw overpleisterd. De prachtige gesneden banken verkeerden bij 't in gebruik nemen van de kerk door de Gereformeerden in 1588 in staat van verval. Ze zijn verdwenen en nieuwe werden geplaatst met een nieuwen preekstoel. In 1598 kwam onder 't orgel de zogenaamde heerenbank, de zetel voor Hendrik van Brederode en Amalia van Lumeij van Ameide. In 1650 werd de regeeringsbank geplaatst. Preekstoel en banken zijn fraai bewerkt en met koperen lichtkronen geven zij aan 't kerkgebouw een voornaam cachet.

Het grafmonument van Ram

In 't koor is een prachtig marmeren graftombe, in 1755 vervaardigd door de beeldhouwer Van Campen. Op de tombe is een symbool van de droefheid, een schreiend knaapje geplaatst.

Boven 't reusachtig monument prijkt 't wapen van de

familie Ram, waarvan 't stoffelijk overschot van een der vertegenwoordigers van dat geslacht in 't koor is neergelegd. Dit wapen, geflankeerd door tal van andere wapens, stelt een ram voor.

In 't koor liggen verschillende grafsteenen, waarvan één uit 't jaar 1425. Bij de ingang ligt nog 't graf van een adellijk persoon. Het schrift op deze steenen is zoo goed als afgesleten.

In 1424 is de consistorie nieuw aangebouwd. In de kerk bevindt zich aan de westzijde nog een reusachtig bord, waarop de Wet der 10 geboden is geschilderd of eigenlijk overgeschilderd naar 't origineel van 1654.

De eerste predikant van Ameide was Gervatius Driel in 1588. Op hem zijn tot op heden 28 predikanten gevolgd. Eén hunner ds. Edmeendres Jonkheid, werd door de Franschen in 1672 weggevoerd. Ds. Van Heijnsbergen, gestorven in 1827, ligt in de kerk voor de preekstoel begraven.

In 't kerkgebouw van de Nederlands Hervormde Gemeente bezit Ameide een monument van groote betekenis en 't interieur is van zodanig gehalte, dat 't reeds daarom de moeite waard is een bezoek aan 't stedeke te brengen.

Weinigen vermoeden wat hier te vinden is op kunstzinnige gebied, menigeen weet niet hoeveel historische waarde Ameide heeft in dit middeleeuwsche kerkgebouw, dat Termey maakt tot een der interessantste plaatsen aan de Lek en in de Alblasserwaard.

Huize Herlaer

Gaat men den Lekdijk op even buiten de kom van Ameide, dan wordt de aandacht getrokken tot een mooie groep boomen en uitgestrekte boomgaarden, waarin buitenplaats Huize Herlaer ligt van den heer J. A. van der Lee. Deze fruitkweekerij is overbekend. Minder bekend voor den vreemdeling is, dat hier de plaats ligt, waar in vroeger eeuwen een machtig kasteel heeft gestaan, dat voor de heerlijkheid Ameide meermalen van grote betekenis is geweest. De bewoners van Ameide spreken dan nog steeds van het slot. Reeds in 1380 moet deze sterkte den omtrek hebben beheerscht. Volgens oude archieven had zij een

lengte van 130 en een breedte van 85 meter, met een ringmuur van 5 meter dikte.

In 1315 was Ameide in leen gegeven aan 't geslacht Herlaer, waarna 't overging aan Willem van Bronckhorst, leenheer van Arkel, en daarna aan de heeren van Brederode, die over de Lek komend, zich ontscheepten en 't kasteel voor zich opeischten. Toen ze 't in hun bezit hadden, bleken alle kostbaarheden verdwenen en de sterkte zelf geruïneerd te zijn. Van 1414 tot 1672 bleef Herlaer in 't bezit van de Brederodes, doch in laatst genoemde jaar beschoten de Franschen 't zodanig, dat het niet ver meer van een ruïne was. Plusminus 1800 ging 't kasteel over aan de familie Begram, een adellijk Fransch geslacht. In 1813 sloegen de Franschen onder aanvoering van generaal Berlage hun kwartier op in Herlaer, toen ze uit Woerden vluchtten. Ze verdedigden het kasteel tegen de Hollanders, die 't veroverden, nadat 't zoo goed als in puin geschoten was.

Een zestigtal jaar heeft Herlaer daar als een puinhoop gestaan tot de heer Begram van Eeten, de laatste uit 't geslacht Begram, alles liet opruimen, de grachten liet dempen en de nog overgebleven poort liet sloopen. Nu en dan worden op 't terrein nog kogels gevonden van allerlei kaliber en uit verschillende periodes. Nu bronzen de kastanjeboomen waar eens de trotsche burcht Herlaer stond. Zoo vergaan 's werelds macht en schoonheid.

Paard en pastorije

Ameide's verleden is dus niet rimpelloos vergleden in der tijdenvloed. Daarentegen heeft 't tot nu toe een rustig bestaan, slechts onderbroken door de levendigheid van de bekende paardenmarkt en de drukte verbonden aan de manden- en hoepmakerijen en de fruithandel, al hebben genoemde industrieën periodes van malaise gekend, waar thans opeening valt te constateren.

Wat de paardenmarkt betreft, reeds in de 17de eeuw had Ameide dit voorrecht, dat door adellijke heeren aan 't stedeke was verleend. Typeerend voor die tijden was de invloed van de overheid op 't kerkelijk leven. Zoo doet in 1699 Amalia, gravin, douairière en vrouw van der Lippe (in 1725 kwam de heerlijkheid Ameide door een graaf van Lippe – Detmold aan de Staten van Holland) geboren burggravin van Dhona, soevereine van Vianen, Ameide enz., vrouwe van Noordeloos, enz. enz. door een ordonnantie te weten, dat met 't oog op de kerkelijke financiën een stuiver voor ieder paard en een halve stuiver voor een veulen, als staangeld betaald, gestort zal worden ten behoeve van de "pastorije der stede Ameyde". Een ordonnantie van 1805 verordende de opbrengst van de staangelden, den "impost" te bestemmen aan de armen. Onze vaders wisten negotie en religie, handel en liefdadigheid te combineren. Ameide is er slechts een der vele voorbeelden van.

1647 slot Herlaer.

Het stadhuis van Ameide (1)

Ben Remie

Als centrum van bestuur en, tot aan de Franse tijd, rechtspraak nam het stadhuis evenals nu een belangrijke plaats in. Dit komt ook tot uitdrukking in de bouwtrant en de centrale ligging van het stadhuis. Het is dan ook niet verwonderlijk, dat tal van oude raadhuisen tot de landelijke monumenten worden gerekend. Zo ook het stadhuis van Ameide. De ouderdom van het stadhuis valt niet moeilijk te bepalen, want in de gevel, aan de kant van de woonhuizen aan de Voorstraat, boven de ingang van de vroegere waag, is de “eerste steen” ingemetseld en daarin staat gebeiteld:

*Anno een dvisent ses hondert veertich en vier
Heeft Jo.r Hendryck van Breed'rode, drossart alhier
Op den Sevenden April met syn edle hant
Den eersten steen van dit Stadthvis selver geplant.*

Het jaartal 1644 is ook te vinden op de twee pilasters van de balie voor de trappen van de ingang. De tekst op de steen is in heel wat publicaties vermeld doch zelden letterlijk weergegeven.

Wie was deze Hendrik van Brederode? In bijna alle publicaties waarin deze steen ter sprake komt is sprake van een persoonsverwisseling. Zo ook bij Pellikaan, in “onze streekhistorie” deel 3 pag. 68, waarin hij schrijft dat het de zesjarige zoon is van Johan Wolfert van Brederode, in 1644 heer van Ameide. Dat Pellikaan deze gebeurtenis in 1642 laat plaatsvinden zij hem vergeven,

de Hendrik van de eerste steen was echter een geheel andere.

De tekst geeft zelf de oplossing: “drossart alhier”. In 1644 was de drossaard van Ameide en Tienhoven, Hendrik van Brederode heer van Bolsweert (een uiterwaard onder Lexmond).

Hij werd geboren in 1592, was 1^e luitenant in de garde van de koning van Frankrijk en later van 1618 tot 1663 als drossaard in functie. Hij overleed in 1669.

Wat zijn verwantschap met de Brederodes van Vianen en Ameide betreft het volgende.

Reinoud III van Brederode (1492-1556) heer van Vianen, Ameide etc. had naast tien kinderen uit zijn huwelijk met Philippote van der Marck, nog zo'n zeven tot tien onwettige- of bastaardkinderen. De drie kinderen die hij bij Catharine van Holten kreeg vinden wij in Lexmond terug. Zij noemden zich, na toestemming van Karel V, “van Bolsweert”.

Een van die bastaardkinderen, eveneens Reinoud (1548-1633) genaamd, was gehuwd met Josina van Arkel, Asperen en Vueren. Uit dit huwelijk werd Hendrik onze drossaard en “eerstesteenlegger” geboren. Een bord met de namen van dit geslacht bevindt zich in de N.H. Kerk te Lexmond.

Het stadhuis is een vrijstaand bakstenen gebouw met een zadeldak waaruit een achtkantig koepeltorentje rijst. Verder zijn er twee dakkapelletjes. Het dak wordt geflankeerd door trapgevels.

In de beide zijgevels bevinden zich door pilasters gemarkeerde poortingen. De vier kruisvensters van de hoofdverdieping worden bekroond door driehoekige natuur-stenen frontons. De andere vensters door ontlastingsbogen.

Boven de hoofdingang van de aan weerszijden begaanbare bordestrap prijkt, bekroond door een segmentvormig fronton, ter linkerzijde het gebeeldhouwde wapen van de bouwheer en de toenmalige heer van Ameide, Johan Wolfert van Brederode (de Rode leeuw met Barensteel), rechts dat van zijn echtgenote Louise Christine van Solms-Braunfels. Onder beider wapens een zwijnskop die elkaar aanzien.

Het schild met de zwijnskop is een zogenaamd heraldisch schild dat de Brederodes ook dikwijls voerden. Het zou, volgens een versie verband houden met Lumey, de zwager van Hendrik (de Geus) van Brederode, die het "zwijn van de Ardennen werd genoemd".

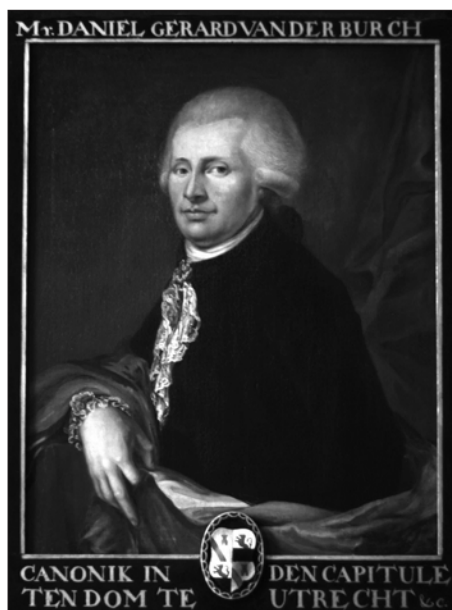
Een andere versie luidt dat Jonker Frans van Brederode, leider van de Hoeken in de naar hem genoemde Jonker Fransenoerlog, tijdens zijn leven (1465-1490) zijn brieven zegelde met een lakzegel met een zwijnskop.

De gemeente Lexmond voert de zwijnskop als wapen. Daaronder is een baksteenreliëf met gestileerde lilies. De bouwstijl komt mij voor als zijnde renaissance met een classistische inslag.

De indeling zal het voor die tijd gebruikelijke karakter hebben gehad. De onderverdieping deed dienst als waag, gevangenis en opslagruimte en later als stalling van de brandspuit. Wellicht is toen de gevangenis, het cachot, naar de zolder verhuisd, waar het nog steeds is. De hoofdverdieping diende als vergaderruimte en rechthuis voor de drossaard, schout en schepenen. In 1672 heeft het stadhuis ook te lijden onder de vernielzucht van de Fransen. Het leien dak en de ruiten zijn beschadigd. Zo ook de weerhaan op het koepeltje. "Betaelt aen Gillis Wijs de Jonge over leverantie van eenen vergulden cooperen haen die op den tooren vant stadhuijs sal worden gestelt, de somme van achttien gulden".

In 1690 komt er een nieuw koperen luidklokje in de koepel.

Het stadhuis is altijd eigendom geweest van degene die de heerlijkheid Ameide bezat.

Als D.G. van den Burgh op 3 januari 1811 de heerlijkheid Ameide koopt betaalt hij voor het stadhuis f 550,-. Uit de afrekeningen blijkt dat de huur in 1825 van f 50,- per jaar wordt opgetrokken tot f 75,-. Wanneer op 15 april 1876 de ambachtsheerlijkheid Ameide

met Herlaar en het stadhuis in het openbaar worden verkocht is de koper van "Ameide", de heer A. van Stolk, tevens de koper van het stadhuis.

De burgemeester van Ameide, A.H. de Kleijn, doet nog wel een poging het stadhuis, toen in gebruik als gemeentesecretarie, raadkamer en waag, kadaster sectie B. nr. 119, groot 85 ellen, en tot 1 januari 1881 voor f 130,- per jaar aan de gemeente Ameide verhuurd, te kopen maar zijn bod van f 4.400,- (taxatieprijs was f 550,-) houdt geen stand bij de gecombineerde verkoop van de kavels.

In 1877 laat Van Stolk het torentje, of koepeltje, repareren en van kruisschoren voorzien.

In 1950 ontstonden er plannen tot restauratie die echter niet konden worden uitgevoerd als de eigenaar niet zou meewerken. De gemeente Ameide huurde het stadhuis immers nog steeds van de heer Van Stolk. Deze was echter akkoord en zo werd in 1959 het stadhuis van Ameide voor het symbolische bedrag van een f 1,- door de heer J. van Stolk aan de gemeente Ameide overgedragen. De restauratie kon beginnen.

Op 15 december 1959 werd de restauratie uitgevoerd onder leiding van het bureau G. en ir. T. van Hoogevest te Amersfoort met, natuurlijk de bekende plaatselijk residerende restauratie-aannemer, L. Woudenberg en Zn. Op 22 februari 1961 werd het gebouw weer opgeleverd.

Wat werd er zoal gerestaureerd? Restaureren wil niet zeggen dat alles in de, voor zover te achterhalen, oorspronkelijke staat wordt teruggebracht. Iedere tijd heeft daar haar eigen opvattingen over en de restauratie van het stadhuis werd dan ook uitgevoerd naar de opvattingen van die tijd.

In het inwendige werden de oorspronkelijk grenen moer- en kinderbinten balklaag boven de hoofdverdieping door eikenhout vervangen. Het torentje en de kapsantten werden ook in eikenhout vernieuwd. Dit was nodig omdat het hout sterk was aangetast door houtworm en boktor.

De indeling van onder- en hoofdverdieping werd gewijzigd.

De onder verdieping werd voorzien van een tussenmuur. Op de hoofdverdieping werd een, wellicht 19e eeuwse, tussenmuur verwijderd, zodat één grote ruimte ontstond. De rechter zij-ingang van de onderverdieping, in de 19e eeuw verbreed om toegang te kunnen geven aan de brandspuit, werd in de oorspronkelijke vorm en breedte teruggebracht. Overigens was in 1805, volgens de "Ordonnantie en Reglement Op het Behandelen van de Brandspuit en op het Weeren en Blusschen van Brand Binnen en onder de Jurisdicctie van de Steede Ameide", het brandspuit-huisje in het choor van de kerk.

De 19e eeuwse achtruitsramen maakten plaats voor ramen met een kleine roedeverdeling volgens 18e eeuws gebruik. Het metselwerk van de rechtersop werd vernieuwd en de dakpannen werden vervangen door leien. Ook de op oude ansichtkaarten zichtbare vensterluiken werden verwijderd.

Daniël Gerardus van den Burgh.

Het stadhuis van Ameide (2)

Herman Beckmann

De aankoop van het stadhuis van Ameide

Op 29 oktober 1958 schreef Jacobus van Stolk Azn., ambachtsheer van Ameide, een brief aan de gemeenteraad, waarin hij het stadhuis op de Dam voor een gulden te koop aanbood, op voorwaarde dat na restauratie de vergaderzaal van de gemeenteraad en/of de trouwzaal weer in het oude stadhuis zouden worden ondergebracht.

De uitbreiding van de administratie noodzaakte het gemeentebestuur in het begin der veertiger jaren van de vorige eeuw het stadhuis te verlaten en het pand Voorstraat 1 te betrekken. Deze verandering was ongetwijfeld een verbetering uit huisvestingsoogpunt; het was beslist een verslechtering uit een oogpunt van representatie.

B&W van Ameide voelde de voorwaarde van de ambachtsheer, dat het gebouw na restauratie een door hem gesuggereerde bestemming moest krijgen, niet in het minst als bezwarend.

Integendeel, zij vonden dit de meest voor de hand liggende weg, dat het stijlvolle gebouw niet alleen door een grondige restauratie weer in zijn oude luster zou worden hersteld, maar dat het ook weer een functie zou krijgen in het bestuur van de gemeente en wel als vergaderzaal voor de gemeenteraad en tevens als trouwzaal.

B&W waren wel van mening dat het interieur gron-

dig zou moeten worden gerestaureerd en van een aan die functie aangepaste, stijlvolle meubilering moest worden voorzien.

Op 13 november 1958 kwamen burgemeester en wethouders met de volgende voorstellen:

1. Het aanbod van de heer J. van Stolk in dank te aanvaarden.
2. Aan Ir. T. van Hoogevest te Amersfoort opdracht te verlenen een restauratieplan te ontwerpen.
3. Een krediet van in totaal fl. 3.200,= beschikbaar te stellen voor de aankoop, het maken van het restauratieplan en het treffen van enkele noodzakelijke voorzieningen aan het gebouw.

Deze voorstellen werden door de gemeenteraad aangevaard en op 17 november 1958 werd een bedankbrief door B&W aan de heer Van Stolk gestuurd. Op 3 februari 1959 kon burgemeester De Ridder aan de heer van Stolk mededelen dat Gedeputeerde Staten van Zuid-Holland het raadsbesluit inzake de overdracht van het stadhuis hadden goedgekeurd en dat hij notaris Kraaij in Meerkerk opdracht had gegeven de overdrachtsakte gereed te maken.

De restauratie van het stadhuis

Het stadhuis van Ameide is van een relatief eenvoudig type. Het is een vrijstaand rechthoekig gebouw

Stadhuis voor de restauratie.

Stadhuis na de restauratie.

ROTTERDAM, 29 oktober 1958
GROENE WETERING 11

GEMEENTE <u>AMEIDE</u> <u>TIENHOVEN</u>	
Ingek.: 31 OKT. 1958	
No.: 1190	<i>B. W</i>

GEMEENTE AMEIDE
TIENHOVEN

Verg. van B. en W./Raad

Datum: 5-11-58Beslissing: *Raad voor-
sullen afn.*

De Gemeenteraad van Ameide,
Raadhuis,
A m e i d e .

Edelachtbare Heren,

Zoals U bekend is, behoort het mooie oude stadhuis van Ameide reeds in lengte van jaren aan de familie Van Stolk, waarvan de oudste van het geslacht als Ambachtsheer van Ameide het bezit geniet.

In de loop dezer jaren is er veel veranderd en het bezit van een stadhuis behoort tot een unicum.

Mede doordat het oude stadhuisje geen plaats meer bood voor de zich steeds uitbreidende gemeente-diensten, is de Burgemeester ertoe overgegaan de gehele dienst, alsmede de raads- en trouwzaal, over te brengen naar een ruimere behuizing. Persoonlijk heb ik dat altijd zeer betreurd, maar ik heb de motieven kunnen respecteren, temeer daar het oude stadhuis niet het eigendom der Gemeente was.

Het is daarom, dat ik ertoe besloten heb het oude stadhuis aan de Gemeente Ameide aan te bieden voor de somma van f. 1.--, echter onder de voorwaarde, dat na restauratie de vergaderzaal van de Gemeenteraad en/of de trouwzaal wederom in het oude stadhuis zullen worden ondergebracht.

Gaarne verneem ik van U of de Raad mijn voorstel accepteert en verblijf inmiddels,

GEMEENTE AMEIDE
TIENHOVEN

hoogachtend,

Verg. van B. en W./Raad

Datum: 13-11-1958Beslissing: *Voorstel aangenomen.*

met een onderverdieping, een bel-étage en een kapverdieping tussen de trapgevels. In de onderverdieping was de gevangenis ('arrestantenhoekjes'), het politiebureau was in een afgeschermd deel van de bel-étage en op de zolder is nog steeds een cel aanwezig! Het andere deel van de bel-étage werd gebruikt als vergaderruimte. Vroeger was er ook een waag in de onderverdieping, maar die moest het veld ruimen voor de brandspuit. Tegen de zuidgevel is een bordes geplaatst voor de voordeur. Dergelijke gemeentehuizen werden er in de middeleeuwen tot ver in de 17de eeuw gebouwd. Een mooi voorbeeld is het iets groter uitgevallen stadhuis van IJsselstein.

Het stadhuis te IJsselstein gebouwd rond 1560.

Op 15 december 1959 werd met de restauratie begonnen door het aannemersbedrijf L. Woudenberg en Zoon uit Ameide. Hoofduitvoerder was Jo Alblas. Het architectenbureau Van Hoogevest uit Amersfoort begeleidde de restauratie.

Het grenen plafond boven de hoofdverdieping werd vervangen door eiken moer- en kinderbalken. Houtworm en boktor hadden ook geweldig huisgehouden in de dakconstructie en het torentje. Ook hier werd eiken in plaats van grenen toegepast.

Op de foto die genomen is op 19 maart 1960 is duidelijk te zien dat het gehele dak en het torentje gesloopt zijn.

De gedeeltelijke sloop van het stadhuis in 1960.

Ook werden de politiecellen in de onderverdieping verwijderd en werd er een extra muur gemetseld. Op de hoofdverdieping werd een tussenwand verwijderd waardoor er één grote ruimte ontstond.

In de negentiende eeuw was de ingang van de rechterzijde verbreed om het mogelijk te maken de brandspuit naar binnen te kunnen brengen. Deze ingang werd weer in zijn oude vorm en breedte teruggebracht. In de negentiende eeuw waren achtruitsramen geplaatst, die in 1960 werden vervangen door 24-ruitsramen naar 18de eeuws model.

Het stadhuis werd feestelijk heropend op 22 februari 1961.

Het interieur van de vergader- en trouwzaal

Het eerste dat opvalt is de forse eikenhouten tafel. Deze renaissance tafel komt hoogstwaarschijnlijk uit het tweede kwart van de zeventiende eeuw en kan tegelijkertijd met het stadhuis zijn opgeleverd. Kenmerkend zijn de balpoten en de ajourafwerking aan de onderkant van het raamwerk tussen de poten. De tafel is 240 centimeter lang en is 80 centimeter breed. De hoogte is 81 centimeter.

Zeer bijzonder zijn de twee identieke eikenhouten renaissance banken met omklapbare leuningen. Net als bij de renaissance tafel is er een ajourafwerking aan de onderkant van het raamwerk tussen de poten. De banken en de tafel zullen hoogstwaarschijnlijk door dezelfde meubelmaker gemaakt zijn. De banken hebben een lengte van 278,5 centimeter, en een breedte van 31 centimeter. De totale hoogte is 99 centimeter en de zithoogte is 54 centimeter.

Verder staan er twee dekenkisten in de zaal. Een renaissance kist met een hoogte van 65 centimeter, een breedte van 51 centimeter en een lengte van 161 centimeter en een dekenkist uit 1737 van 130 centimeter lengte, 57 centimeter breed en 80 centimeter hoog. Aan de muur boven de trap hangt de eikenhouten wandversiering van de Herenbank uit de Hervormde kerk met de wapens van Margaretha van Eijk en Arnout van den Bergh¹.

Aan het plafond hangen twee koperen kroonluchters met 12 armen. Deze zijn in de 19de eeuw gemaakt naar een renaissance voorbeeld.

Aan de linkermuur hangt het wandtapijt van Hans van Norden². Aan de muren hangen twee foto's van de oud-burgemeesters: Luijendijk en Van Eethen. Aan de rechtermuur hangen twee gekalligrafeerde dankbetuigingen van de gemeente Wageningen voor de hulp geboden door de bevolking van Ameide en Tienhoven aan de geëvacueerde bewoners van Wageningen in de Tweede Wereldoorlog. Tegen de rechtermuur is een schouw aangebracht voorzien van Delftse tegeltjes.

Op de dekenkisten, de vensterbanken en de diverse tafels staan Delftse borden en een verzameling tin.

1 Zie ook het artikel *Arnout Leers, heer van Ameide, schepen van de stad Rotterdam en directeur van de Levantsche handel. Een biografie* in het juni nummer 2009, pagina 30 en 31.

2 Zie ook het artikel *Het wandtapijt van Hans van Norden in het stadhuis in Ameide* in het septembernummer 2009, pagina 94, 95, 96, 97 en 98.

Schouw met open haard, Delfse tegeltjes, haal met appelketel. Foto's: André Tukker.

Interieur

Burgemeestersstoel met het wapen van Ameide (± 1900).

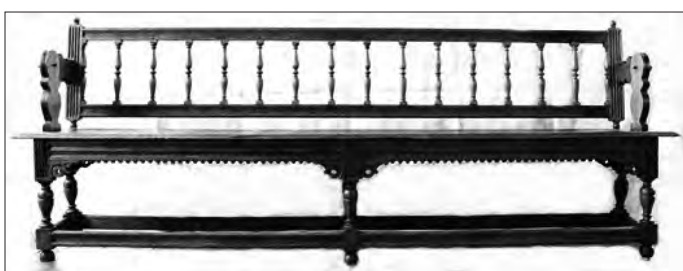
Dekenkist uit 1737 (Drente?).

Renaissance dekenkist.

stadhuis Ameide

Renaissance bank met omklapbare leuning.

Negentiende eeuwse kroonluchter gemaakt naar Renaissance voorbeeld.

Renaissance balpoottafel.

Detail van de Renaissance balpoottafel.

NIEUWSBLAD

Ameide heeft nu een prachtig stadhuis

Commissaris der Koningin zette handtekening in gastenboek

Het is weer een juweeltje op de Dam te Ameide geworden, het oude historische gebouw, dat eens heeft toebehoord aan de Ambachtsheerlijkheid, waar recht werd gesproken, maar later het stadhuis in gevestigd was, waar de Rijkspolitie een onderkomen in heeft gehad en dat nu weer tot bestemming van stadhuis is gebracht.

Vrolijk klonken de klokjes van het torentje bij het aangeven van de tijd, de driekleur woei van vele huizen en voor het eerst werd nu ook de eigen vlag van Ameide getoond, die niet alleen van het nieuwe stadhuis woei, maar ook van de toren. Het was immers een echt Ameides feest!

De commissaris der Koningin in Zuid-Holland, Mr. J. Klaasesz, in ambtskleedij, heeft het geopend door de symbolische handeling van het eerst zijn handtekening te plaatsen in het fraaie gastenboek.

Vele gasten

Het is altijd een belangrijke gebeurtenis, wanneer de commissaris der Koningin een gemeentehuis komt openen en zo was het in Ameide ook, toen op donderdag woensdag geschiedde. De geëdigden zaten om kwart voor drie reeds in de raadzaal van dit geheel gereestuurde gebouw en de spanning steeg, toen de auto van de commissaris de

sloop van de Lekdijk kwam afgereden. Nog even zou men die spanning moeten houden, want om 3 uur verscheen de commissaris, vergezeld van zijn echtgenote, chef van het Kabinet, burgemeester De Ridder met echtgenote, de gemeentesecretaris, en staande werd dit gezelschap ontvangen.

In de sfeervolle zaal waren o.a. ook aanwezig Mr. F. P. Th. Rohling als vertegenwoordiger van de staatssecretaris van Onderwijs, Kunst en Wetenschappen, de heer J. van Stolk, ambachtsheer van Ameide, met zijn nicht mevrouw Van Stolk en zijn broer de heer L. van Stolk, Ir. T. van Hoogevest uit Amersfoort de architect, de heer L. Woudenberg de aannemer, Ir. R. Hötke directeur van Monumentenzorg, enkele burgemeesters uit de burgemeesterskring, de heer M. W. Schakel voorzitter van de streekstaking en natuurlijk de wethouders en de raadsleden van Ameide en Tienhoven.

Annie van der Grijp, typiste van het gemeentehuis, had aan mevrouw Klaasesz een fraai boekje bloemen overhandigd, voordat deze het stadhuis betrad.

In oude luister hersteld

Burgemeester J. C. de Ridder boemde deze opening een historisch feit en hij was de commissaris zeer dankbaar dat deze hiervoor was overgekomen. De frequentie van diens bezoeken aan Ameide zijn zeer hoog de laatste jaren.

Ook was de burgemeester verheugd de heer Rohling te kunnen verwelkomen, die hem steeds zo vlot de weg wees naar de „subsidiëpot“.

Voor de heer Van Stolk moest het wel een bijzondere dag zijn, daar het gebouw eeuwenlang het eigendom is geweest van de Ambachtsheerlijkheid. Op 15 april 1958 werd de notariële acte van overdracht getekend en kon begonnen worden met de restauratieplannen.

De voorbereiding hiervan ging zeer vlot en na 9 maanden was bij O. K. en W., Monumentenzorg en G. S. alles in orde, zodat eind 1959 met de restauratie begonnen werd, Ir. van Hoogevest met zijn staf komt alle lof toe, evenals aan de aannemersfirma L. Woudenberg & Zn, met de onderaannemers, want het is een mooi gebouw geworden. Het is gelukt om het in de oude luister te

herstellen en het esthetische aanzien en de sfeer van de Dam zijn er door verhoogd. Het gebouw moet ook gezien worden als een verrijking van de streek rond de Lekzoom.

Het gebouw zal een waardige bestemming krijgen, daar het zowel zal worden gebruikt om er de raadsvergaderingen in te houden, als om er huwelijken te voltrekken en bovendien zullen er culturele manifestaties in worden gehouden. De klokjes van het carrillon

Eerste huwelijk in Ameides stadhuis

Men laat er in Ameide geen gras over groeien. Woensdag is het gerestaureerde stadhuis op de Dam luisterrijk geopend en daarbij kwam nog eens naar voren, dat dit ook een prachtige gelegenheid is om huwelijken te voltrekken, of al de volgende dag, donderdag, klonk er het ja-woord van A. M. den Oudsten (28) en C. Zieeren (23). Burgemeester J. C. de Ridder heeft dit huwelijk zelf voltrokken en gaf als aandenken aan dit „historische“ feit de jonggehuwden een ets.

Ook de laatste ambachtsheer, de heer J. van Stolk, was er bij tegenwoordig en ook hij schonk het bruidspaar een aandenken aan deze dag.

beterden deze dag voor het eerst. Op het handschrift van de klokjes staat: Hominibus sacpe Deo semper, hetgeen wil zeggen: Voor de mensen vaak, voor God altijd.

De burgemeester hoopte, dat er steeds wijze besluiten in deze raadzaal zullen worden genomen.

Dankbaar voor overdracht

Het oudste raadslid, de heer L. H. Diepenhorst, meende, dat men hem had uitgezocht om in de monumentale sfeer te blijven! Hij haalde aan, dat in 1644 de eerste steen voor het gebouw is gelegd, dat er in 1898 op grootse wijze het kroningsfeest van Koningin Wilhelmina is gevierd. Men leefde toen nog in de tijd van de vetpotjes en niet een op deze wijze verlicht gebouw werd er een openluchtspel voor gehouden.

De gemeenteraad is thans dankbaar dat het gebouw is overgedragen voor f 1. Er was echter één voorwaarde aan verbonden: dat het een representatieve taak zou vervullen. Hoewel er overi-

Vervolg op pag. 3

De Nieuwe Doelen Muzikale show

Ameides stadhuis geopend

Vervolg van pag 1

gens nogal eens verschillen tussen de raadsleden bestaan, was er nu een algemene bereidheid om spontaan medewerking te verlenen tot de wederopbouw. Spreker noemde het stadhuis dan ook met recht: een parel van grote waarde.

Namens de gehele raad en de loco-secretaris overhandigde hij aan de burgemeester 4 antieke (tinnen bordjes, die als asbakken op de vergadertafel zullen worden gebruikt.

De burgemeester aanvaardde deze gaarne, doch hij onthulde, dat zowel de heer Diepenhorst als hijzelf niet roken! Een van de bordjes kan dan ook wel als bonbonschaaltje gebruikt worden!

Gebondenheid met Ameide

De heer J. van Stolk, tot voor kort ambachtsheer van Ameide, ging de geschiedenis van het gebouw na, dat gesticht is in 1644 door Hendrik van Brederode, Heer van Ameide. Op het bordes komen, gedragen door 2 leeuwen, de wapens voor van de families Van Solms en Brederode. Het gebouw heeft een bewogen geschiedenis achter de rug. Het werd vernield, opgebouwd, veranderde van eigenaar en in 1876 werd de gehele ambachtsheerlijkheid met alle rechten daaraan verbonden per advertentie te koop aangeboden en het was de grootvader van de heer J. van Stolk, de heer A. van Stolk te Rotterdam, die het toen kocht. Zo bleef het dus lange tijd in de familie Van Stolk en gedurende die 85 jaar is er niet veel aan veranderd. Wel heeft men de illusie gehad het te gaan restaureren, maar daar is niets van gekomen, totdat burgemeester De Ridder bij de heer Van Stolk met een voorstel kwam. Gaarne heeft deze daar gehoor aan gegeven, maar geschonken heeft hij het gebouw niet. Het werd verkocht voor f 1.—!

De heer Van Stolk kon begrijpen, dat Ameide thans erg trots op het zo fraai gerestaureerde gebouw is. Het was ook wel van sonderling, dat een stadhuis niet in handen van de gemeente zou zijn.

Door het ambt van ambachtsheer voelde de heer Van Stolk zich gebonden aan Ameide, met zijn prachtige rivier, zijn landerijen en zijn boomgaarden met daarmedin het schattige stadje met de mooie kerk.

Hij wenste burgemeester, wethouders, raadsleden en burgerij toe, dat zij tot in lengte van jaren zullen genieten van hun mooie stadhuis.

Na een dankwoord van burgemeester De Ridder, nodigde deze de commissaris uit over te gaan tot de opening. „We zijn hier de tijd van het zwaaient met knotsen reeds te boven, en zullen het slechts doen met het zetten van een handtekening.“ aldus de heer De Ridder.

Parel aan de Lek

Mr. Klaasesz was gaarne overgekomen om deze plechtigheid te verrichten en zeker voor dit fraaie gebouw. Hij noemde dit rustige, vredige stedeke 'n parel aan de Lek, „maar er is ook een parel aan de Merwede“! Vroeger is het in Ameide wel erg onrustig geweest, zoals de heer Van Stolk juist had onthuld en ook de Gorcumers hebben Ameide een keer grotendeels platgebrand, uit wraak voor de moord op 4 van hun stedelingen. „Er moest recht gedaan worden. Evenwel zijn noch Ameide, noch Gorcum 'n riddertijperk te boyen!“ Thans bestaat er geen twi- fel meer over het doel van het gebouw, maar het heeft heel wat jaren geduurd voordat het zover was. In 1876 reeds was het in verval. In de laatste oorlog was het distributiekantoor en zelfs de Rijkspolitie heeft het wegens de slechte toestand moeten verlaten. Dat wil heel wat zeggen, aldus de commissaris.

De commissaris hoopte, dat de gemeentebesturen hun taak weten, om het voor het nageslacht zo zuiver mogelijk te houden.

Ameide heeft nog geen last van de grote steden. Die komen hier nog niet

met hun uitlopers. Er zit dan ook weinig groei in deze gemeente, hoewel men geprobeerd heeft het oeevaarsnest op de kerk te herstellen!

De verleiding is groot om vele gebouwen aan te passen aan de huidige omstandigheden en h.v. de vele kleine ruitjes te vervangen door grote spiegelruitjes, maar men moet offers brengen om de stijl te handhaven. Dan zal men met recht kunnen spreken van de parel aan de rivier.

Geopend

Financieel ziet de toekomst er voor Ameide vrij zonnig uit en mede daarom wilde de commissaris hier gaarne de feestelijke momenten meemaken. Gedeputeerde Staten hadden hem verzocht een geschenk aan te bieden en de commissaris overhandigde aan burgemeester De Ridder twee grote antieke tinnen bordes, die de schouw zullen sieren.

De commissaris hoopte, dat het gebouw een goed centrum van de gemeente zou zijn, maar de raad heeft hier wel een open oog voor de culturele mogelijkheden. Mede daardoor zal de zaal voor een ruimer doel opgesteld kunnen worden.

Na deze redevoering zette de commissaris zijn handtekening in 't fraaie gastenboek, ontworpen door het kunstenaarspaar Aulders-Kollewin te Voorborg, onder de volgende verklaring:

Het door de ambachtsheer geschonken en nadien gerestaureerde stadhuis der stede Ameide heb ik, Mr. J. Klaasesz, commissaris der Koningin in het gewest Zuid-Holland, geopend op woensdag 22 februari 1961.

Geschenken

Het is hier nog wel rustig, aldus burgemeester De Ridder in zijn dankwoord tot de commissaris, maar het buist hier van leven en activiteit. Als bewijs van die activiteit schonk hij Mr. Klaasesz 'n produkt van eigen bodem, al is het van een industrie die aan het uitsterven is. Maar er is weer nieuwe bedrijvigheid.

De burgemeester liet daarna 'n doek watrekken van 'n enorme mand (in de gemeente voor dit doel speciaal gemaakt) gevuld met 't heerlijkste fruit!

Aan de heer Van Stolk overhandigde de burgemeester een ingelijste foto, terwijf hij zelf aan het nieuwe stadhuis een voor dit doel speciaal door het echtpaar Aulders-Kollewin te Voorburg ontworpen voorzittershamer met de inscriptie: God geeft de wasdom (ontleend aan 1 Cor. 3 : 7) schonk.

Vervolgens deelde de burgemeester mee, dat de nieuwe gemeentevlag, die deze dag voor het eerst van de gevels waaide, ontworpen was door de heer Kl. Sierksma te Groningen, een op dit gebied bij uitstek deskundige.

Wandtapijet

„Wettelijke momenten zijn er niet veel in Ameide,“ aldus begon Mr. F. P. Th. Rohling, sprekende namens de staatssecretaris van O.K. en W., en daarom vond hij het begrijpelijk, dat men trots is op dit pas gereedgekomen monument. Hoewel de verhoudingen Gemeenten-Rijk niet steeds zeer luttig zijn, is de verbondenheid op het gebied van de monumentenzorg zeer goed. De staatssecretaris had besloten (juist die morgen) om aan de kunstenaar Hans van Norden te Amsterdam op te dragen een wandkleed te ontwerpen voor de raadzaal en symbolisch wilde hij dit thans aanbieden: „ten eeuwige dagen in bruikleen“!

Vloerkleed

Namens alle vrouwen van Ameide deelde mevr. N. Crezée-van Nes mee, dat er op spontane wijze een comité was gevormd uit de dames, dat zich heeft belast met het knopen van 't vloerkleed voor de raadzaal, waarin het wapen der gemeente is verwerkt. Het waren 40 dames, die er aan gewerkt hebben en het kleed stond nu in

Pomp op Dam in Ameide

Bron: Nieuwsblad voor Gorinchem
4 november 1964

De commissaris der Koningin, Mr. J. Klaasesz, zet zijn handtekening in het gastenboek, terwijl burgemeester J. C. de Ridder en zijn echtgenote toezien.

een hoek van de zaal opgesteld. Er is 955 uur aan gewerkt! Zij gaf de raad echter een gebruiksaanwijzing er bij: betreedt het met voeten, want het is nog niet „ingelopen“.

Burgemeester De Ridder was zeer verheugd met al deze fraaie geschenken, en vooral uit het laatste bleek duidelijk de burgerzin.

Momenteel hangt tegen de achterwand een gobelin (18e eeuw), in bruikleen ontvangen t.g.v. de opening en de op 2, 3 en 4 maart te houden historische tentoonstelling van het gemeentemuseum te Den Haag, waarvoor hij de directeur, Mr. L. J. F. Wijnbeek hartelijk dank zegde.

De burgemeester deelde voorts mee, dat ook nog andere geschenken waren ontvangen, zoals een antieke dekenist door de plaatselijke verenigingen, 2 antieke bekers, z.g. vroegere avondmaalsbekers der Ned. Herv. Kerk te Ameide, door mevr. Graswinckel te Den Haag, een haalizer en een blaaspomp als aankleding van de schouw door de gemeente Tienhoven, de firma Woudenberg zal nog een mooie haardplaat schenken en voorts ontving men nog een asbak, een reproductie en een timmer kan. Heel hartelijk dank voor al deze geschenken, aldus de burgemeester.

Geschenk namens buurgemeenten

Nadat Ds. S. Meijers gelukwensen had overgebracht namens de kerk en de burgerij, sprak burgemeester M. L. R. J. ridder v. Rappard „als gast van buiten“ namens de grote kring van nabuurgemeenten. Hij meende, dat ook voor de streek veel werk was verzet door dit stadhuis zo fraai te herstellen. Dit zal een aantrekkingspunt worden voor de mensen van buiten. Het leven in deze streek moge dan wat achtergebleven zijn en soms in de vergetelheid verkeren, toch heeft zij vele aantrekkelijke punten.

Vervolgens gaf de heer Van Rappard enkele aanvullingen op het historisch overzicht van de commissaris en vond, dat de vroegere feodaliteit toch niet zo slecht is geweest. Iedere stad zal zich een ambachtsheer wensen, zoals de heer Van Stolk was! Hij heeft een geschenk gegeven, dat in wezen mentaal veel heeft gekost, want er had evengoed een bungalow van gemaakt kunnen worden. Daarom was hij zo dankbaar voor het gevoel van verhoudingen dat uit deze geste sprak. „Wij benijden u met dit fraaie geschenk“ en om lastbaar uit te drukken „wat u is overkomen“ overhandigde de heer v. Rappard zijn collega van Ameide een aquarel, gemaakt door de Gorinche stadschilder H. A. Ravenswaay.

Voordat burgemeester De Ridder tot sluiting van dit officiële gedeelte overging, deelde hij mee, dat Ameide met dit gebouw heeft getracht de streek omhoog te brengen en dat het daarbij steeds een rol hoopt te blijven spelen.

NYLONS.....!
DE KOUSENKONING
(Adv.)

Deze pomp siert al enige tijd de Dam, het middelpunt van het oude Ameide. Het werkstuk is een geschenk van de N.V. Aannemersbedrijf Woudenberg te Ameide en N.V. Steenhouwersbedrijf Woudenberg te Tienhoven aan de gemeente Ameide.

Een werknemer van het laatste bedrijf, de heer C. van Ieperen uit Ameide, heeft de pomp vervaardigd.

De bedrijven van Woudenberg hebben samen 300 werknemers in dienst en zijn ontstaan uit de Fa. L. Woudenberg en Zn. te Ameide.

De werknemers van het aannemersbedrijf zijn verspreid over niet minder dan 35 werken, onder andere te Groningen (de restauratie van de Martinikerk) en te Oosterbeek (kasteel Doorwerth). Enkele jaren geleden is ook het stadhuis van Ameide door dit bedrijf gerestaureerd.

Een der ijverige knoopsters legt de laatste hand aan het kleed, waarop het wapen van Ameide voorkomt.

Het brugfeest en het Land van Heusden en Altena

Zo langzamerhand is er tekening gekomen in de plannen voor wat een feestelijks zal gaan gebeuren ter gelegenheid van de plechtige opening

Het klokkenspel van het stadhuis in Ameide

Teus den Breejen, oud-burgemeester van Zederik

Eerst een toren zonder klokken?

In 1644 is de eerste steen gelegd voor het stadhuis van Ameide. En vanaf die tijd heeft er altijd een toren gestaan op dat stadhuisje. Of er altijd een luidklok in het torentje heeft gehangen is de vraag; wel heb ik uit de archieven kunnen opmaken dat een historische slagklok - in 1740 gegoten door klokkengieter Johannes la Fort uit Middelburg - zorgde voor de kwart/half/uurslagen. Het bouwwerk van het stadhuis is van de zogenaamde "gouden eeuw"; en uit het hierna gegeven overzicht van de luidklokken in de torens van de zeven Zederikdorpen blijkt dat in deze vroegere eeuwen het gieten en plaatsten van mooie luidklokken vaak een feit was.

Gebruikelijk was in die dagen dat een klokkengieter op de plek - waarvan hij de opdracht had ontvangen - een klein terpje ging bouwen om daarin eerst een valse klok te maken, waarna hij dan weer wat later zijn hete bronzen klokspijs in liet gieten.

En zo gebeurde het dat de klokken vanuit zijn werkplek - pal naast het gebouw waarin de klok moest komen - de bewuste klok goot intoneerde, en met behulp van hijswerktuigen en veel menskracht de klok in de toren hees en deze op de juiste plek bevestigde.

Teus den Breejen als beiaardier van Vianen. Bron Het Kontakt.

Opmerkelijk is het feit dat het van veel belang is om de samenstelling van het klokkenbrons (klokspijs) goed te doen zijn; voor de helderheid van de klokkenklank is de verhouding twintig percent tin en tachtig percent koper noodzakelijk.

Vermindering van het tinglehalte maakt de klank van de klok korter; het geluid wordt doffer. Terwijl een hoger tinglehalte het geluid helderder maakt.

In de gemeente Zederik hangen de volgende klokken:

	Plaats	Type klok	Gietdatum	Gieter	Opmerkingen
Ameide	NH-kerk	Luidklok	1608	Henricus Meurs	
Ameide	Stadhuis	Luidklok	1740	Joannes la Fort	
Hei-en Boeicop	NH-kerk	Luidklok	1794	C & J Soest	Verloren gegaan in 1942/43, vervangen door een klok gegoten door Van Bergen uit Heiligerlee in 1948 (70,8 cm doorsnede)
Leerbroek	NH-kerk	Luidklok	1494	Gobel Moer & Willem SijnSoon	
Lexmond	NH-kerk	Luidklok	1734	Nicolaus Muller	Verloren gegaan in 1942/43, vervangen door een klok gegoten door Petit & Fritsen
Meerkerk	NH-kerk	Luidklok	1724	Jan Albert de Grave	
Meerkerk	Stadhuis	Luidklok	1992	Petit & Fritsen	
Nieuwland	NH-kerk	Luidklok	1507	Wilhelmus & Jasper Meor	
Tienhoven	NH-kerk	Luidklok	1588	Thomas Both	Afkomstig uit Vlissingen

Uitbreiding van het klokkenspel ...

In het jaar 1960 heeft het gemeentebestuur van Ameide besloten over te gaan tot uitbreiding van het stadhuiselijk klokgeluid door vier klokken in het zeskantige torentje erbij te hangen. Voor een bedrag van fl. 4.790,- heeft Nederlandse Klokkengieterij B. Eijsbouts N.V. te Asten gezorgd voor het aanleveren en intoneren van de klokken met de toonhoogte c – f – g – a (do fa sol la); via de volgorde van de klinkende klokken is het geluid van de Westminstervoorslag te spelen. Op de mantels van de vier klokken zijn de volgende latijnse woorden aangebracht: *Homnibus Saepe Deo Semper.*

Sindsdien heeft van 1960 tot 2001 het Eijsbouts klokkenkwartet tezamen met de uurslag makende klok van Johannes La Fort (uit 1740) – het Termeise klokgeluid verzorgd.

Op 26 juni 2000 besloot de raad van Zederik tot uitbreiding van het klokkenspel in de toren van het stadhuis van Ameide met acht klokken.

De Koninklijke Klokkengieterij Petit & Fritsen uit Aarle Rixtel heeft hiervoor gezorgd. Kosten fl. 42.000,00.

De twaalf klokken zijn het resultaat van 326 en een halve kilo klokkenbrons en dit maakt bij elkaar veel geluid. Ter gelegenheid van de ingebruikneming (20 februari 2001) van het uitgebreide klokkenspel sprak burgemeester Teus den Breejen onder andere over de belangrijkheid van een carillon.

Het carillonspel maakt de mens attent op zijn innerlijke stemming – hij kan hierdoor goed gestemd raken – en dat voorkomt een bezoek aan de dokter of de apotheker. Het Termeise carillon heeft hierbij een eigen “voorslag” gekregen; dat is het wijsje dat voorafgaat aan de uurslag van de luidklok. In veel plaatsen is men gewend geraakt aan dat eigen wijsje – dat een ander carillon niet heeft. Ook in Ameide en Tienhoven zal men het eigen melodietje kennen en er vertrouwd mee raken. Via het computergestuurde carillonstation kunnen nu afspeelprogramma's worden gemaakt met liederen passend in de tijd van het jaar van Kerst, Pasen, Pinksteren, zomer, winter, Sint Nikolaasliedjes en liederen passend bij nationale feestdagen.

De voorslag

Jaap van der Ende beiaardier uit Schoonhoven heeft op verzoek van de Historische Vereniging Ameide/Tienhoven een lezing gegeven over de “Beiaardkunst in de lage landen” op 2 maart 2000.

Toen heeft hij ook verteld over de voorslag die bij carillons gebruikt wordt voor dat de uurslag klinkt.

Je wordt als het ware even geattendeerd op het komende geluid.

Voor het klokkenspel van Ameide heb ik een voorslag gemaakt – die gerelateerd is aan het Stedelijk lied van Ameide “*Eeuwen zag men schepen varen...!*” Deze voorslag is opgebouwd uit vier muziekmaten, die per kwartier een maat groeit!

Alles bij elkaar een boeiend geheel. Helaas heb ik 28 juli 2010 gemerkt – dat de voorslag is weggefallen. Of een heftige bliksem en donderbui daaraan schuldig zijn?

Ik ben opnieuw op onderzoek gegaan en dat duurt voort; u begrijpt dat het jammer zou zijn als dat melodietje is “vergaan... .

Een zingende toren!

Tijdens mijn openingstoespraak “Ameide Lichtstad” op vrijdag 27 augustus 1993 vertelde ik over de kerkbrand van 1953; waarbij het klokgeluid ter aarde stortte.

En dat bij een Lichtstadfeest de kerkklokken best mogen luiden... en dit gaf toen aanleiding voor de koster de heer Nomen om naar de kerk te gaan en de luidklok in gang te zetten. Ik heb hem daarvoor later bedankt..

Inmiddels heeft Ameide door het verkrijgen van een twaalfstal klinkende klokken in 2001 een stadhuistoren die zingt. Natuurlijk het is bescheiden maar het is wel professioneel - en vakwerk. Het is de toon die muziek maakt - en dat maken deze klokken. We mogen daar blij om zijn en met trots spreken over onze “zingende toren”!

Graag wil ik tot slot enkele dichterlijke regels citeren:

Het Carillon.

*In elke stad is wel een toren –
een toren uit vervlogen tijd
het carillon laat zich vaak horen –
een melodie die ons verblijdt
De klokken beelden uit historie –
gegoten door een meesterhand
herinneringen aan oude glorie –
en horen bij ons kleine land.*

*Als het carillon gaat spelen –
blijf ik altijd even staan
dan is 't net of mijn gedachten –
naar een sprookjeswereld gaan.
Als het carillon gaat spelen –
of er regen is of zon
gaan mijn zorgen opzij en dan voel ik me blij –
bij de klank van het carillon.*

Rondom het inhuldigingsgedicht van Dirk Smits' hand

Paul Will

Mogen we met een aanloopje beginnen? Toen onze eindredacteur mij verzocht over dat lofdicht aangaande de Edelachtbare Heer Arnout vanden Berch en diens eega Vrouwe Margareta van Eik iets te berde te brengen heb ik wel even geaarzeld. Moest dat nou weer, onze lezers trakteren op zo'n hoogdravend gedicht aangaande zulke hooggeborenen? Wie zit daar nu op te wachten, maar het feit dat het span een rol heeft gespeeld in de lokale historie, heeft me ertoe overgehaald 't toch maar te proberen.

In 1851 verhuisd van de Hervormde kerk naar het stadhuis.

Allereerst omdat de eikenhouten wandversiering boven de trap in ons oude stadhuis aan hen herinnert. Ten tweede omdat die twee namen me zijn bijgebleven van een andere plek, namelijk uit de Openbare Bibliotheek. Daar hingen ooit geverniste planken, waarop afgebeeld stonden de wapens en namen der Heeren en Vrouwen van Ameide en /of Tienhoven die achtereenvolgens die titels mochten voeren. En op de eerste twee stonden resp. de gegevens van bovenstaanden. Op de laatste van de zes prijkte de naam van ene Arnout Leers; wist ik toenmaals veel of liever niks. Die familienaam zei me nog weinig, maar sinds we onze rasspeurder Herman Beckmann hebben leren kennen, zijn we overladen met een lawine aan wetens- en bezienswaardigheden aangaande deze andere Rotterdammer. Zie de artikelen in de Nieuwsbladen 2005, afl. 4 en 2006 afl. 5, beide van zijn hand.

Nog even dit: de lange plank als hekkensluiters van al die opsieringen, die trouwens nog in de Bieb hangt, maakt nog altijd indruk op mij. Daarop staat in sierschrift geschilderd de tekst: 'Vive l'Empereur vive le roi & Vive l'Emperatrice de Rome'. Tja, het verhaal gaat dat daarmee vleierende Fransgezinde 'inwoonders' het vorstelijk bezoek van Napoleon aan ons polderland hadden willen opluisteren. Zij stonden opgedoft opgesteld op de Lekdijk bij die 'huldeplank', maar het gezelschap moet spoorlags daaraan voorbijgereden zijn.

Eindigen we deze impressie met een vraag: heeft de gemeenteraad bij de herindelings van 1986 die stuk-

ken ter bewaring en bezichtiging aan de Bibliotheek in bruikleen gegeven, maar waar, o waar zijn die stukken gebleven?

Hoogste tijd naar mijn eigenlijke onderwerp terug te keren. Die hulde betreft de *Inwijdinghe A.D. 1729 van het echtpaar Arnout vanden Berch en Margareta van Eik*. Wat me opviel was dat de meisjesnaam van de Vrouwe in het gedicht ietwat anders is gespeld dan de geschilderde. Daarop staan vermeld: *Den Hoog Edelen Heer Aernout van den Berch, Heer van Ameijden, Tienhooven Herlaer & Mevrouw Margareta van Eijk, Vrouwe van idem dito*.

Wat kon je verwachten van ene hoogdravende lofzang van ene dichter Dirk Smits' hand? Van hem wist ik nog dat hij een vriend was van Frans de Haes Jr. en na enig speurwerk en stof afblazen vond ik enige stof waard om mee te delen om erna in onze buurt te belanden.

Deze Rotterdamse dichtgenoot Smits leefde van 1702 tot hij vrij jong in 1752 overleed aan de gevolgen van een hondenbeet. Deze heeft in zijn tijd enige bekendheid verkregen door de door hem bezongen 'Rottestroom'. Hij behoorde tot de school van Hubert Kornelisz. Poot. Deze verzen- en landbouwer uit Abtswoude, van wie u misschien wel 's uit diens

Dirk Smits (1702-1752).

'Akkerleven' iets vernomen hebt? Toenmaals amuseerde dit natuurtalent zijn lezers met dichtregels als: *'Appels enten, peereplukken, / Maeien, hooien; schuur en tas / Stapelen vol veltgewas, / Schapescheeren, uiers drukken; / Zeven kinders en een wyf / Zyn zyn dagelyx tytverdryf...'*

Totaal anders klinkt zijn ontroerend gedichtje, gewijd aan zijn kindje pril overleden. Hij schreef dit vijf maanden voor zijn eigen heengaan, slechts 44 jaar oud. Het opent met *'Jacoba tradt met tegenzin / Ter snode¹ werelt in; / En heeft zich aan het endt geschreit, / In haere onnozelheit² / Zij was hier naeu verscheenen, / Of ging, wel graeg, weer heenen'*. Het eindigt met: *'O, bloem van dertien dagen, / Uw heil verbiedt ons 't klagen'*. Deze dichter is eens getypeerd als 'navolgenswaard', wat onze Dirk Smits metterdaad in praktijk heeft gebracht. Zo vond ik terug wat veel weg heeft van een duo-dicht van die Jacobaatje. Het heet *'Lijk-krans voor mijn dochtertje'*. Enige lieve melodieuze regels hieruit wil ik u niet onthouden:

*Een rei van Englen zag,
Door 't dunne wolffloers heen,
Of ergens, hier beneên,
Een zuivre parel lag,
Die waerdig was te pralen
In 't goudt van 's hemels zalen.
In 't einde viel het oog
Op Margareetje³, een wicht,
Dat pas, door 't levenslicht,
Bestraelt werd van omhoog,
En blijdschap noch ellende,
Noch deugdt noch ondeugdt kende.
Dat Paretje vol glans
Behaegde 't Engeldom, / ... /
En streek met penne en veder,
Bij Grietjes wiegje neder. /... /
En vloog 'er meê, van d' aerd',
Naer 't rijk der zaligheden,
Doch liet de schulp beneden'.*

Zowel dat onnozel als die parel komen nota bene in Smits lofzang ook voor!

We willen nu ons onderwerp - het feitelijke gedicht - nader bezien en werken van buiten naar binnen, wat wil zeggen dat we eerst een paar uiterlijke kentecken nagaan om vervolgens na dat doordwalen inhoudelijk oftewel belevenderwijs de binnenkant eniger mate op ons te laten inwerken.

De aanleiding tot het scheppen van deze ode was de verkoop van o.m. een kasteel en twee buurdorpen, Ameide en Tienhoven, door de Staten van Holland en Westfriesland aan deze twee Achtbaren uit Rotterdam. Aldus verwierven zij daardoor drie schone Heerlykheden, te weten Ameide, Tienhoven en Herlaer. De echtelieden Arnout vanden Berch en Margareta van Eik worden in dit taalschilderijtje stralend in het zonnetje gezet. De Maasstad betreurt het dat het roer der stad en de ster van de achtbre Raadsvergadering verdwijnt. Plak daarbij de uitgebreide titel boven

1 snood = boosaardig

2 onnozel betekende toen nog onschuldig

3 Margareta = parel

het stuk. Nog eens extra benadrukt de dichter dat niet alleen het edele echtpaar buitengewoon ingenomen is met de aankoop, maar dat ook de harten der schaterende blijde Dorpelingen sneller kloppen en hun vreugde niet op kunnen. Bij die eerste kennismaking met de tekst schijnt deze een vloedgolf aan vrolijke en verwante termen te vertonen. Niet op één hand te tellen kom je woorden tegen als blij / blijdschap en vreugde, gevolgd door gejuich en gelijksoortige.

Naar de vorm waarin deze lierzang is gegoten, valt op dat deze niet in strofen (= coupletten) is verdeeld, maar voort tiereliert in 126 versregels. Wat eveneens onmiddellijk opvalt is bij voorbeeld de vloed aan hoofdletters buiten eigennamen, wat toen nog onder Duitse invloed volop in zwang was en is 't ook niet even wennen aan die vreemde staart-s?

Letting op het eindrijm gaat het van a-b-a-b, wat heet gekruist rijm, terwijl er sprake is van steeds wisselend slepend of vrouwelijk rijm en mannelijk of staand. Dat wil zeggen dat resp. op de beklemtoonde lettergreep nog een onbeklemtoonde volgt, terwijl bij dat mannelijk op de rijmende geen andere syllabe meer komt. De twee slotregels lopen uit de maat, zijn allebei vrouwelijk, wat wel past, omdat 126 niet deelbaar is door vier.

Verder is opmerkelijk een stijlfiguur, die toentertijd zeer modieus was, namelijk de personificatie. Vooral in de start van het stuk speelt deze een dominante rol. Daaronder verstaan we het toeschrijven van menselijke eigenschappen aan niet-mensen. Even een tussenoortje: van Dirk Smits' meester Poot kende ik nog uit diens bekende gedicht *'Herdenking'* een sprekend voorbeeld: *'De westewint blies zacht, de zwoele zomer bukde / met zyn gebloost gelaet de blyde werelt toe'*. In ons rijm zet *de blanke Lek* een vrolijk gezicht, *tooit haer kruin* -op z'n Termeis: 'tôôilijkt d' r eigen op' en werpt zich *in de armen van den fieren Maesstroom*. Ameide is vol verlangen, Tienhoven blij-blij en Herlaer niet minder, een drietal in blijde verwachting van ... Enne ...wat hoort de 'ik'? Weer die blijde tonen en hoe *huppelen dartele waterscharen*: daar komt *Ameide's Wellust* aen. Dat wellust behoeft enige toelichting, is sindsdien van kleur verschoten, evenals *wyf*, straks geciteerd. Het eerstgenoemde betekende toenmaals: innig welgevallen, nu meer verbleekt tot wulps, neigende naar zinnelijk genot. In die klassieke betekenis komt het als zodanig nog voor in de oude psalmberijming, waar een volle beek van wellust elk in liefde dronken maakt.

Excuus, het bovenstaande nog 's overgelezen krijg ik de indruk dat het onderscheid tussen vorm en inhoud wat door elkaar is gevloeid, maar mag ik mij troosten met de gedachte dat er een literair tijdperk is geweest, waarin luide werd verkondigd dat die twee één waren.

Proberen we nu tot besluit inhoudelijk nog een beetje preciezer naar Dirk Smits' loftrompet te luisteren, in voorbije tijden over deze achtbare Trouwgenoten ge-

stoken. Daarbij terdege rekening houdend met het feit dat de wereld bijna drie eeuwen jonger was. Men dichtte naar vorm en inhoud anders dan heden ten dage. Zoals destijds bepaalde levensgebeurtenissen omringd waren met nadrukkelijke en uitdrukkelijke vormen. Deze werden zeker in betere kringen getild op de verhevenheid van een strakke, vaste levensstijl. Gewichtige zaken zoals geboorte, huwelijk en sterven en waarom zouden inhuldigungen niet tot deze onvermoede geheimenissen mogen behoren? Op deze wijze passen de edelmoedigheid en engelachtigheid van dit gelukzalige paar haarfijn in de geest van die tijd.

Toch wagen wij 't als latere lezers een enkel vraagteken te plaatsen. Past het niet een beetje moeite te hebben met de overdadige juichensstof die de ontvangende partij wordt toegedicht. Dat onze ingezetenen echt weten wat feest vieren is, is buiten kijf - denk bijv. aan de vijfjaarlijkse lichtweken -, maar kan die aansporing tot uitbundigheid en de voorstelling ervan waarachtig getekend zijn?

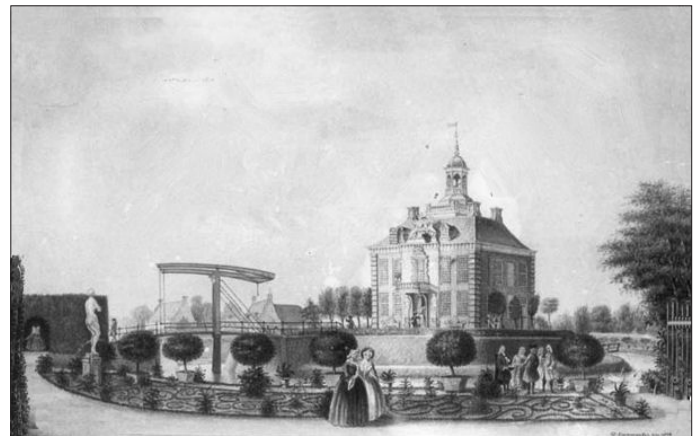
Mogen we die oproep tot uitgelatenheid en speciaal het er gehoor aan geven met enige korrels zout nemen, gedachtig aan de indertijd nog schrijnender contrasten tussen rijk en arm. Zou deze 'overheerigheid' echt heerlijkheid en 'alles' worden?

Bij de vaartocht verliest het Paer zijn stad allengs uit het oog, maar gelukkig begeleiden stroomnadjaden en waternimfen de boot - aha, de mythologie speelt naar de mode van die tijd de dichter parten -. Herlaer wacht haar heer(ser), Tienhoven ziet hem met blijdschap tegemoet en Ameide wacht... Dan vernemen de opvarenden schel gejuich en vreugdetonen wenken. Hoe hebben die bewoners hun hart zo teer en sterk horen en voelen kloppen om ongeveer hun brave Heer te begroeten? Vreemd of niet: waarom is vrouwlief Margareta even buiten beeld?

Juich Ameide, al zijn Uw muren onlangs vervallen en de poorten omgerukt. Dit zinspeelt op de kaalslag van 1527, toen vanwege heulen met foute vrinden, de Van Arkels, volgens 'leenheer' de Utrechtse bisschop. Deze zou zonder pardon Ameide de stadsrechten hebben afgepakt. Verder zinspeelt de auteur op het rampjaar van 1672. Gelukkig heeft sindsdien plundering noch brandstichting de woonsteden getroffen. Dus hup, dorpsgenoten, strooi met bloemen, pluk rozen uit uw hoven (= op z'n Termeis waren dat toch tuinen) of vlecht er kransen mee, richt vreugdebogen op en maakt lawaai met musket en trompet, lijdt (= sta mij toe) dat ik u mijn lierzang laat horen. Het eindigt naar de geest van die tijd met de vrome bede dat de Bron en Oorsprong aller dingen U een lang gelukkig leven mogen schenken.

TER INHULDIGINGE
 VAN DEN
EDELEN ACHTBAREN HEER
ARNOUT VANDEN BERCH,
RAEDT IN DE VROEDSCHAP, OUD SCHEPEN
EN KOLONEL DER BURGERS
TE ROTTERDAM,
 EN MEVROUWE
MARGARETA VAN EIK;
TOT HEER EN FROUW VAN AMEIDE,
HERLAER EN TIENHOVEN.

HOe vrolyk zet de blanke Lek haer wezen!
 Zy tooit haer kruin veel schooner dan weleer,
 En werpt zich ook veel blyer dan voordezen,
 In de armen van den fieren Maesstroom neêr;
 Die haer met lust' hoort van de vreugde melden,
 Die in 't gelaet der stroomnadjaden blinkt,
 Zoo welig weid door rykbebloemde velden,
 En langs 't kristal van hare stroomen klinkt,
 Ameide, (roeptze) Ameide is vol verlangten,
 En Herlaer wacht zyn' Heer langs mynen vloedt;
 Tienhoven, door dezelve drift bevangen,
 Ziet VANDEN BERCH met blyd'schapp' te gemoet!
 Misgun hun niet, dat zy, o Vorst der stroomen,
 Die Parel aen de kroon' der Koopmanschapp',
 Dien Luister van uw' vloedt verwelkomen,
 Met bly gejuich en vrolyk handgeklap.

't Strekk' Rotterdam tot kwelling noch bezwaring,
 Dat hy om ons van 't roer dier Stat verdwyn',
 En dat die Star der achtbre Raetsvergaering'
 Een weinig tyds aen myne boorden schyn'.
 Maer wat gedruis verheft zich langs uw baren?
 Wat hoor ik daer voor blyde toonen slaen?
 Hoe huppelen uw dartle waterscharen!
 Daer komt, daer komt Ameides Wellust aen!
 Laet los, o Maes, opdat wy hem verzellen,
 En myn gevolg hem naerstig gadella;
 Ei, laet my los, wat moogt ge my beknellen!
 Dus spreekte ze, en volgt de Vreugdt der Maesstat na.
 o Westewindje, ei span myn zeil nu styver,
 En dryf myn hulke op 't spoedigst van den wall!
 o Dichtkunst, sterk, ei sterk myn' geest en yver,
 Waer 'k VANDEN BERCH al zinnend' volghen zal!

't Gaet wel. Ik voel my door een koeltje streelen.
 Wat val ik thans de darte golfjes ligt!
 'k Verlies, terwyl de waternimfen spelen,
 Myn Moederstat allengs uit myn gezicht.
 Gelukkig die zoo zacht de baren ploegen!
 Hoe lonkt de vreugdt my toe, niet lach' op lach!
 Wat zwelt myn borst van blydschapp' en genoegen,
 Als ik tot roem der braven zingen mag!
 Maer 'k zie van ver 't bekorelyke Ameide
 Zich spiegelen, gelyk een halve maen,
 In 't kabblend nat: ik hoor, in beemde en weide,
 Reeds schel gejuich, en vreugdetoonen slaen.
 Hoe schateren de blyde Dorpelingen,
 Die nooit hun hart zoo aengenaem, zoo teer
 En sterk, dan nu, tot blydschap voelden dringen!
 Hoe ongeveinst begroeten zy hunn' Heer!
 Hunn' braven Heer; die hun eerlang zal toonen,
 (Men vraeg' de Nydt vry naer getuigenis,)
 Door deugden, die zyn eël gemoedt bewonen,
 Dat hy den naem van Vader waerdig is.
 Hoe minnelyk, hoe heusch tredt hy hun tegen,
 Terwyl de Trouw hem met de hand' geleid!
 Haer volgt de Vreë, tot wien hy is genegen,
 De Vriendlykheit en de edele Achtbaerheit.
 Wie zie ik aen zyn rechte zyde pralen?
 Een Parel, zoo bekorelyk als eël
 Van glansf' en gloed' en schitterende stralen;
 't Is MARGAREET, zyn dierbaer Echtjuweel;
 't Is MARGAREET, die, meer dan dertig jaren,
 Hem heeft verzelt, in 's huwlyks lust' en last'.
 Dus kan een Berch een' Eik voor leet bewaren,
 Dus staet een Berch in de Eikeschaduw' vast.
 Ameide! juich! Tienhoven! laet u hooren!
 o Herlaer! hef uw gryze kruin omhoog!
 Wat heil is u, ter goeder uur', beschoren!
 't Geluk belonkt u, met een gunstig oog.
 Gy moogt het hoofd vrymoedig opwaerds steken;
 Uw glory ryst, op de aankomst van dit Paer,
 Welks zuivre deugd de Godvrucht, in uw streken,
 Verkwikken zal, by 't brandend reukaltaer.
 Geen moedwil zal de onnoozelheit verdrukken,
 Noch iemandt straf ontfangen zonder schuld':
 o Neen: dit Paer yst van die gruwelstukken;
 Het duld nooit dat het heilig Recht niet duld.
 Ameide! juich! al zyn uw sterke muren
 Vervallen, en uw poorten omgerukt,
 Toen gy den haet van Utrecht moest bezuren,
 En door 't geweld te droevig werd't verdrukt.
 Nu VANDEN BERCH voor uwe rust' zal waken,
 Behoeft gy muur noch poort, noch sterken wal.
 Wat tegenheên het schildt der Deugd' doen kraken,
 Zy toont haer' moedt, in 't woedenste ongeval.
 Maer 'k zie, gy denkt nu aen geen droeve tyden;
 Gy denkt nu aen geen plondering' of brand',
 Noch drukk', dien u het Fransch geweld deed lyden,
 De vreugdt heeft op uw hart thans de overhandt.
 Ik prys uw drift: strooi, strooi vry frische bloemen,
 De schoonste die de Lente heeft geteelt;
 Pluk rozen, daer uw hoven trotsch op roemen,
 En riekend kruidt. dat hart en ooren streelt.

Vlecht kransen, sticht vry trotsche vreugdebogen,
 Opdat uw Heer en Vrouw daer onder treên,
 En, uit die prael', de gulheit kennen mogen
 Van uw gemoedt en hartsgenegenheên.
 Roep, roep vry, uit de monden der musketten,
 Terwyl uw geest zoo vrolyk is te moe.
 En uit de keel' der klinkende trompetten,
 't Omliggend landt uw groote blydschap toe!
 Dat zal uw vreugdt en edle daden pryzen.
 Zoo warelyk moet de onbesmeete glans
 Der zonnen, die gy dezen dag' zaegt ryzen,
 U langen tydt bestrafen uit haer' trans'.
 En gy beroemde en Achtbre Trouwgenooten,
 Die ik zoo heusch van elk verwelkomt zie,
 De Landvreugdt heeft myn' boezem mede ontsloten;
 Lydt dat ik u myn' lagen lierzang bië.
 By zoo veel heils en dierbre zegeningen
 Als gy geniet, by zoo veel staets en eer',
 Schenke u de Bron en Oorsprongk aller dingen,
 o Edel Paer, nog daeglyks meer en meer!
 De Hemel, die u beide, hier beneden,
 Vereenigt heeft, en minnelyk begroet,
 Bekroont nu, met drie schoone Heerlykheden,
 Het ryzig hoofd van uwen overloed.
 Dus blinkt ge in 't oog der deugdgezinde menschen;
 Dus bogen Maes en Lek op uw gebiedt.
 Wat zal ik u op aerde dan nog wenschen,
 Dewyl gy al wat wenschlyk is geniet?
 Wat anders, dan een langgelukkig leven,
 De grootste vreugdt der aerdsche zaligheid,
 En, als ge in 't cindt uw schatten zult begeven,
 De Heerlykheên der Hemelmajesteit?
 De Aerdsgoedheit wil u daer dan meê verryken;
 Zoo heeft uw staet geen koningskroon' te wyken.

M D C C X X I X .

***

Het ruime hemelrond vertelt...

Paul Will

Bij mijn toelichting op de triomftocht van het Herlaer-echtpaar die rijkelijk uit Dirk Smits' pen was gevloeid, dreigde ik verzeild te raken in een stijlfiguur, die der personificatie. Bij die beek van wellust, die elk in liefde dronken maakt, kwam ik in verleiding om in een voetnoot een boekje open te doen over die persoonsverbeelding in de berijmde psalmen. Bij nalezing van het geheel vond ik echter dat die voetnoot op te grote voet zou leven en in feite te weinig verband hield met het thema van het bron-gedicht. 't Zonder meer overboord gooien was ook zo wat en aangezien er onder tal van lezers nog altijd behoorlijk veel bijbelkennis moet zijn, ben ik zo vrij geweest nog even als een soort nazang achter dit vaartrelaas een sloep te strijken - zoals dat in de schipperswereld heette - oftewel terug te komen op dat toeschrijven van menselijke eigenschappen aan niet-mensen. Vindt u dit terugwijzen maar niks, dan laat u het nu volgende relaas toch gewoon links liggen. Als zojuist gezegd is dit nog gebruikelijk en tref-fen heden ten dage een deel van onze lezers deze stijlfiguur nog aan.

Dat je deze persoonsverbeelding niet alleen nog in de berijmde psalmen tegenkomt, maar ook in moderne gedichten kunt terugvinden, wil ik vooraf illustreren met een handvol niet topzware sprekende versregels uit 2 gedichten. De eerste vloeide uit de pen van de Limburgse poëet Pierre Kemp: *'Ik zit in de bleke morgen / en rijd de weiden voorbij. / De bomen en de bloemen met hun zorgen, / ze spreken toch tot mij'*.

Het tweede komt uit een juweeltje van dichtkunst door Hanny Michaels ooit aan het papier toevertrouwd. *Het prunusboompje heeft zich lang bedacht / eer het zijn tere bloesem durfde wagen / aan wind en zonneschijn en regenlagen...*

Laat ons nu - om een uitdrukking uit de tale Kanaäns te gebruiken - het oor te lenen aan de rijm-psalmen die dateren van bijna een halve eeuw later dan de geboorte van ons beproefde opstapdichtwerk van Dirk Smits uit MDCCXXIX.

Kerkmensen onder ons, die tijdens de erediensten zondag aan zondag deze in de oude berijming (= O.B.) van 1774 - al of niet ritmisch - zingen, herkennen vast en zeker nog die stijlfiguur. Uiteraard besteden we evenzo aandacht aan de nieuwe berijming, omdat de uit 1967 N.B.-zangers onder ons die personificatie beslist ook zullen tegenkomen, omdat de nieuwe vertalers eveneens zo dicht mogelijk bij de brontaal wensten te blijven.

Van beide bewerkingen geven we enige voorbeelden. Neurie maar regels uit Psalm 19 vers 1, waar het ruime hemelrond met blijde mond verkondigt Gods eer

en heerlijkheid en die ons nacht bij nacht Zijn onbegrensde macht en wijsheid weet af te malen¹. In de N.B. geeft het firmament Hem eer en de dag spreekt tot de dag.

In psalm 65 vers 8 steken de heuvels hun blijde toppen / Met lachend groen omhoog., terwijl in de N.B. de heuvels minder uitbundig slechts verblijd zijn.

En Psalm 66 vers 1 en 2 jubelt: Juich, aarde, juich met blijde galmen, zingt d' eer Zijns Naams met dankb're psalmen' en 'Al 't aardrijk smeek' U, neergebogen; en heft de schoonste psalmen aan. De N.B. maakte er van Breek, aarde, uit in jubelzangen..., terwijl in vers 2 van Psalm 67 zowel Oud als Nieuw de landen zich zullen verblijden en juichen.

Psalm 98 : 4 laat al de stromen vrolijk zingen, de handen klappen naar omhoog en 't gebergte van vreugde springen en hupp' len voor des Heeren oog. In de N.B. prijzen alle zeeën, alle landen Hem, ook klappen rivieren in de handen.

In het eerste vers van een Psalm terug volgt op de oproep dat elk de Opperheer juichend eer': *Gij, aarde, zee en eiland' / Verheugt u in uw Heiland.* In de N.B. is dat laatste woord verdwenen en wordt de aarde opgewekt in jubel uit te breken.

Nu nog een enkele onbekendere: Ps. 35 vers 5, daar spreken beend' ren tot Gods eer, of 114 : 3, waar sprake is van de zee: 'Wat was 't, o zee, dat u zoo vluchten deed? ... En gij bergen en gij heuvels, wat gerucht? Deed u met schrik dus steig' ren naar de lucht, / Als lammeren die springen? De N.B. maakte daarvan: 'Gij trotse bergen, heuvels vast gegrond, / waarom sprongt gij² als rammen in het rond, / als lamren in de weide?'

Besluiten we met een paar bijzonder beeldende, die - uiteraard onberijmd - te vinden zijn in de openingsverzen van de 'Klaagliederen van Jeremia': *Jeruzalem weent steeds des nachts en hare tranen loopen over hare kinnebakken. (...) De wegen Zions treuren, omdat niemand op het feest komt.*

1 *afmalen* = ondertussen een treffend voorbeeld van een Duits woord in de oude Statenvertaling van 1637. Het betekent (af)schilderen.

2 *sprongt gij* is inmiddels ook uit de tijd, en dat gij is wellicht algemeen Ned. geworden mede via de Statenvertaling, waarbij de groep Zuid-Nederlandse translateurs en reviseurs een flinke vinger in de pap hadden. Modernere inzichten hebben ertoe geleid dat niet enkel de S.V. trendvolger was, maar dat er reeds in die dagen spraakkunsten als trendsetters bijdroegen aan de groei van een zekere overkoepelende taal.

Burgemeester J.C. de Ridder met zijn echtgenote.

Ontmoeting¹

Toen de burgemeester van Amsterdam met zijn echtgenote laatst een bezoek aan Ameide bracht voelde hij er zich echt een beetje op zijn gemak. Hij stond op de Dam, bewonderde dat fraai gerestaureerde stadhuisje van het stadje aan de Lek en hij wandelde langs de Prinsengracht. Net allemaal Amsterdams, alleen dan wat rustiger en wat minder groot. Maar misschien vond Mr. Van Hall dat wel even een verademing.

Een verademing. Dat is het ook eigenlijk om in Ameide aan de Lek te staan, na een fijne tocht over de merkwaardige Zouwendijk. En hoe vorsteljk ligt Ameide daar als je aankomt. Die grote herenhuizen aan de dijk in de schaduw van het oude stadhuisje hebben iets te vertellen. Hoog boven alles uit de Alblasserwaardse leeuw in rood en goud, in het huis van het Hoogheemraadschap. De rode rozen bloeien dat het een lust is en hoort hoe heerlijk het stadhuis-klokje klingelt, heel even, beschaafd en toch duidelijk vertellend dat het er is. Zich bewust van zijn waardigheid daarboven in het klokkentorentje van dat lieve stad-huisje.

Dat stadhuis van Ameide was al lang niet meer als zodanig in gebruik. Als ik me goed herinner was het de zetel van de politie. De stedelijke overheid is gevestigd in een groot huis aan de Dam, vlak bij het oude monumentje. Nu heeft Ameide een echte Ambachtsheer. Die schonk het oude stadhuis aan de gemeente en toen is men aan het restaureren gegaan. Het biedt te weinig ruimte voor de administratieve diensten van de gemeente, maar de grote zaal wordt gebruikt als raadzaal, trouwzaal en ontvangstzaal. Hier vergadert dus de raad en als het donker wordt steekt men de kaarsen van de kronen aan. Bij koud weer brandt het open haardvuur en het lijkt allemaal heel echt als u niet weet dat de elektrische verwarming voor het tekort aan calorieën zorgt en verborgen elektrische verlichting de kaarsen wat helpt. Hier trouwen ook de paartjes en zo'n bruiloft heeft uiteraard wel stijl in een dergelijke omgeving. Men ontvangt hier ook gezelschappen, want Ameide wordt de

laatste jaren nog al eens in excursies opgenomen. Straks hangt er een fraai wandtapijt in de raadzaal, geschonken door de minister van O. K. en W. Ontworpen door Hans van Norden uit Amsterdam en geweven door 'De Kneut' te Baarn. De omgeving van Ameide wordt er zinnebeeldig in voorgesteld. 'Ik heb de restauratie van het oude stadhuisje een van de mooiste dingen gevonden in de zes jaar dat ik hier nu bijna ben' zei burgemeester J.C. de Ridder, die in september 1957 burgemeester Luyendijk opvolgde. 'De gemeente heeft hierdoor een belangrijk gebouw gekregen.' En gelijk heeft burgemeester De Ridder. Een jonge kerel, die met veel enthousiasme zijn taak in Ameide (2.050 inw.) en Tienhoven (440 inw.) is begonnen, na zijn komst uit Leidschendam, waar hij chef van de afdeling Financiën c.a. was. In de zes jaar dat hij hier is, werd er in zijn beide Lek-gemeenten al aardig wat tot stand gebracht en Ameide is bepaald geen slapend stadje met een paar historische gebouwen als de gerestaureerde kerken op het kerkplein in Termey een aan de Lekdijk van Tienhoven. Er is eigenlijk een nieuw Ameide ontstaan, dat nog steeds groeit en aan het begin van zijn ontwikkeling staat. Burgemeester De Ridder heeft me over dit alles verteld in zijn grote werkkamer aan de Dam. Een kamer met hoge donkere eiken lambrisering. Een zware kamer, een beetje drukkend. Maar als de burgemeester praat en met kaarten de toekomst van Ameide laat zien verdwijnt die druk al gauw en weet je, dat hier wordt gewerkt aan een stadje, waarin de leef-, werken woonomstandigheden aangepast worden aan de normen, die wij vandaag hiervoor aanleggen. Er was natuurlijk heel wat te doen. Waar was dit niet het geval? Er was een grote behoefte aan vele voorzieningen, maar men had weinig geld. Uiteraard waren er tegenover de nieuwe plannen nog al wat bedenkingen, maar die verdwenen naar gelang de werkzaamheden werden uitgevoerd en alles ook financieel mogelijk bleek te zijn. Eerst een beetje argwaan, daarna vertrouwen en vandaag veel waardering, want men heeft plezier in de ontwikkeling van de eigen gemeente en dat is heel belangrijk.

Lange tijd was het zo, dat je ergens in Ameide wel op opengebroken straten en wegen stuitte. En ook nu was dit het geval toen ik er deze week was, maar dat duurt nog even, want met een kleine 14 dagen is men gereed. Dan is de hele riolering vernieuwd en uitgebreid met een pomp-gemaaltje aan de Lek, waardoor een eind is gekomen aan de vervuiling van de polderloten. Het bovengrondse elektriciteitsnet (heel lelijk) is verdwenen en men heeft kabels gelegd, straten en wegen zijn verbeterd en gereconstrueerd, trottoirs werden aangelegd en de straatverlichting is gemoderniseerd. Al met al een flink karwei, dat de gemeente 1,2 miljoen heeft gekost, maar het aanzien van het stedeke is er belangrijk door verbeterd.

Ik heb het met eigen ogen kunnen zien toen de burgemeester mij naast het oude ook het nieuwe Ameide toonde, waarover ik graag een volgende keer nog wat vertel, want woningbouw, onderwijs, industrie en recreatie zijn belangrijke zaken, waar men in Ameide een open oog voor heeft. Maar dat komt een volgende keer.

¹ Dit artikel verscheen in het Nieuwsblad voor Gorinchem van 12 februari 1963.

Het echtpaar Den Oudsten in gesprek met Ambachtsheer Jacobus van Stolk.

De huwelijksvoltrekking van het bruidspaar Den Oudsten–Zweeren

Hans van den Heuvel

Toen Aldert Marius (Al) den Oudsten op de 23^e februari van het jaar 1961 het oude Stadhuis op de Dam in Ameide betrad om daar door burgemeester J.C. de Ridder met Cornelia (Corry) Zweeren in de echt te worden verbonden, kon hij niet bevroeden dat hij in een latere fase van zijn leven voorzitter en zelfs erelid van de Historische Vereniging Ameide en Tienhoven zou worden. De vereniging werd immers bijna 29 jaar later – om precies te zijn: op 13 december 1989 – opgericht.

Dit laat onverlet dat de loop der dingen in dit geval goed te verklaren is, omdat Al als weinig anderen “gepikt en gemazeld” is in Ameide en Tienhoven. Zo werd hij in 1932 als negende van de elf kinderen van Nicolaas (Klaas) den Oudsten (1896-1964) en Willemijntje Terlouw (1896-1962) geboren in een woning op “Het Eind”, de overgang van de Prinsengracht naar de Broekseweg, in Ameide. Vanaf zijn derde groeide hij op in de “Warnarda en Jacobshoeve” op de Hogewaard in Tienhoven (zie voor de samenstelling van het gezin Den Oudsten – Terlouw en de geschiedenis van dit gemeentelijk monument de editie 2009-1 van dit blad). Ook na zijn huwelijk bleef Al trouw aan Ameide en Tienhoven. Hij woont

namelijk al sinds 1963 aan de Tienhovense Kerkweg en was tot aan het eind van de jaren tachtig decennialang werkzaam bij het Aannemersbedrijf Koninklijke Woudenberg Ameide, laatstelijk als procuratiehouder.

Corry Zweeren heeft een vergelijkbare achtergrond. Ze werd in 1937 in de Ameidese Fransestraat geboren als derde en jongste kind van Antonie (Toon) Zweeren (1901-1986) en Cornelia Versluis (1903-1965). Haar in 1929 geboren zuster Hendrika (Riek) is vorig jaar overleden, enkele weken eerder dan haar één jaar oudere man Arie Gerrit de Kruijk. Corry heeft een broer, wiens doopnaam Harmen is, maar die door iedereen Harry wordt genoemd. Hij kwam in 1933 ter wereld en is getrouwd met de twee jaar jongere Adriana Cornelia (Jaantje) Rietveld. Corry Zweeren nam net als haar man in Ameide deel aan het arbeidsproces, en wel ten kantore van de meel- en veevoederfabriek Firma A. Kruyt, waaruit later Ranks Meel is voortgekomen.

Al den Oudsten en Corry Zweeren hebben drie kinderen: Joyce Monique, Anne Meindert en Nicole Cornelia, die in respectievelijk 1964, 1965 en 1977 het levenslicht aanschouwden, in alle gevallen in een

Utrechts ziekenhuis. Er zijn negen kleinkinderen. Vanwaar deze aandacht voor de huwelijksvoltrekking van het bruidspaar Den Oudsten – Zweeren? Welnu, dit artikel is geschreven, omdat Al en Corry als eersten in het huwelijk traden in de toenmalige raadszaal van het oude Stadhuis op de Dam na de voltooiing van de restauratie van het Rijksmonument. Ter gelegenheid van dit feit bood burgemeester De Ridder het bruidspaar namens het gemeentebestuur een pentekening aan van de in Ameide geboren kunstschilder Petrus Antonius ("Meester") de Hoon, die in dit blad al menigmaal de revue passeerde. De huwelijksplechtigheid werd ook bijgewoond door de Rotterdamse patriciër Jacobus van Stolk Azn., die in zijn hoedanigheid van Ambachtsheer van Ameide het gebouw voor de restauratie voor het symbolische bedrag van één gulden aan de gemeente had overgedragen.

Vanzelfsprekend mag in dit artikel niet onvermeld blijven dat Aldert den Oudsten bestuurslid van de Historische Vereniging Ameide en Tienhoven is geweest vanaf de oprichting van de vereniging tot begin 2004, waarvan de laatste vier jaren als voorzitter. Hij was als zodanig de opvolger van Gerrit Streefkerk en de voorganger van de schrijver van dit artikel.

Het is ons een voorrecht U, ook namens onze Ouders, mededeling te doen van ons voornemen om op donderdag 23 februari a.s. in het Huwelijk te treden.

De voltrekking zal D.V. plaats vinden om 2 uur n.m. op het Raadhuis te Ameide.

Ons Huwelijk zal daarna kerkelijk worden bevestigd in de Ned. Herv. Kerk te Ameide om 2.30 uur.

In de dienst hoopt voor te gaan de Deleerw. Heer Ds. S. Meyers.

Aldert M. den Oudsten

en

Corrie Zweeren.

Ameide, 2 februari 1961.

*Hogewaard 5.
Fransestraat 2.*

U kunt ons feliciteren op onze trouwdag 's middags van 4.30-5.30 uur en 's avonds na 7.30 uur in hotel „t'Fortuin".

Ons toekomstig adres is:

Hogewaard 5, Ameide.

Eerste huwelijk in Ameides stadhuis

Men laat er in Ameide geen gras over groeien. Woensdag is het gerestaureerde stadhuis op de Dam luisterrijk geopend en daarbij kwam nog eens naar voren, dat dit ook een prachtige gelegenheid is om huwelijken te voltrekken, of al de volgende dag, donderdag, klonk er het ja-woord van A. M. den Oudsten (28) en C. Zweeren (23). Burgemeester J. C. de Ridder heeft dit huwelijk zelf voltrokken en gaf als aandenken aan dit „historische" feit de jonggehuwden een ets.

Ook de laatste ambachtsheer, de heer J. van Stolk, was er bij tegenwoordig en ook hij schonk het bruidspaar een aandenken aan deze dag.

Huwelijksvoltrekking door burgemeester De Ridder.

De verkoop van de Ambachtsheerlijkheid Ameide, de Ambachtsheerlijkheid Herlaar en het stadhuis te Ameide in 1876

De Notaris
DE KLEIJN,
te *Molenaarsgraaf*,
zal verkoopen in »Het Fortuin» te *Ameide*,
bij inzet op Zaterdag 8 en bij afslag op
Zaterdag 15 April 1876, telkens 's voor-
middags om 10 ure:

DE
AMBACHTSHEERLIJKHEID
AMEIDE,
met alle daaraan verbondene regten, waar-
onder het JAGTREGT over ruim 500 bun-
ders, benevens het TIENDREGT;

DE
AMBACHTSHEERLIJKHEID
HERLAAR,
met alle daaraan verbondene regten;

HET
STADHUIS TE AMEIDE,
ALSMED EEN
HUIS met ERF
EN
Ruim 16 Bunders 50 Roeden
BEST
TUIN-, BOUW-, WEI-, HOOI-, BOOMGAARD-,
GRIEND- EN RIETLAND,
ONDER DE GEMEENTEN
AMEIDE EN TIENHOVEN.

Breeder omschreven bij catalogussen, die
tegen betaling van 20 cents verkrijgbaar
zijn bij de Notarissen **Mr. J. S. VAN**
VRIJBERGHE DE CONINGH, te *Delft* en
Z. H. DE KLEIJN, te *Molenaarsgraaf*, bij
wien tevens inlichtingen te bekomen zijn.

Deze advertentie verscheen in de Nieuwe Gorinchemsche Courant van 25 maart 1876. In deze annonce deelt notaris De Kleijn mede dat hij op zaterdag 8 april 1876 bij inzet en een week later bij afslag de Ambachtsheerlijkheid Ameide, de Ambachtsheerlijkheid Herlaar en het stadhuis te Ameide, alsmede een huis met erf en ruim tien bunders land zal verkopen in 'Het Fortuin' te Ameide. De Nieuwe Gorinchemsche Courant berichtte op 18 april 1876 dat de heer Van Stolk uit Rotterdam de Ambachtsheerlijkheid Ameide (inclusief het stadhuis) voor f 17.300,= kocht en dat W.C.M. Begram uit Gorinchem f 39.600,= betaalde voor de Ambachtsheerlijkheid Herlaar.

Hans van den Heuvel heeft in het septemhernummer in 2006 uitvoerig stilgestaan bij het geslacht Van Stolk en de Ambachtsheerlijkheid Ameide, en in het eerste nummer van 2009 schreef hij een artikel over het geslacht Verhagen, waarin hij onder anderen ook Warnardus Cornelis Mathildus Begram besprak. Deze Warnardus Cornelis Mathildus Begram was een kleinzoon van Warnardus Verhagen, die in het artikel van mevrouw Corrie Verheij-Roth Terug in de tijd met de familie Roth staat afgebeeld. Warnardus Begram was twintig jaar lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal voor het kiesdistrict Gorinchem.

Ameide, 18 April. Alhier werden 11. Zaterdag verkocht de ambachtsheerlijkheden Ameide en Herlaar, met de daaraan verbonden rechten. Het eerste is aangekocht door den heer van Stolk te Rotterdam voor f 17,300 en het tweede door den heer W. C. M. Begram van Jaarsveld te Gorinchem voor f 39,600.

Abraham van Stolk (1814-1896).

W.C.M. Begram (1823-1890).

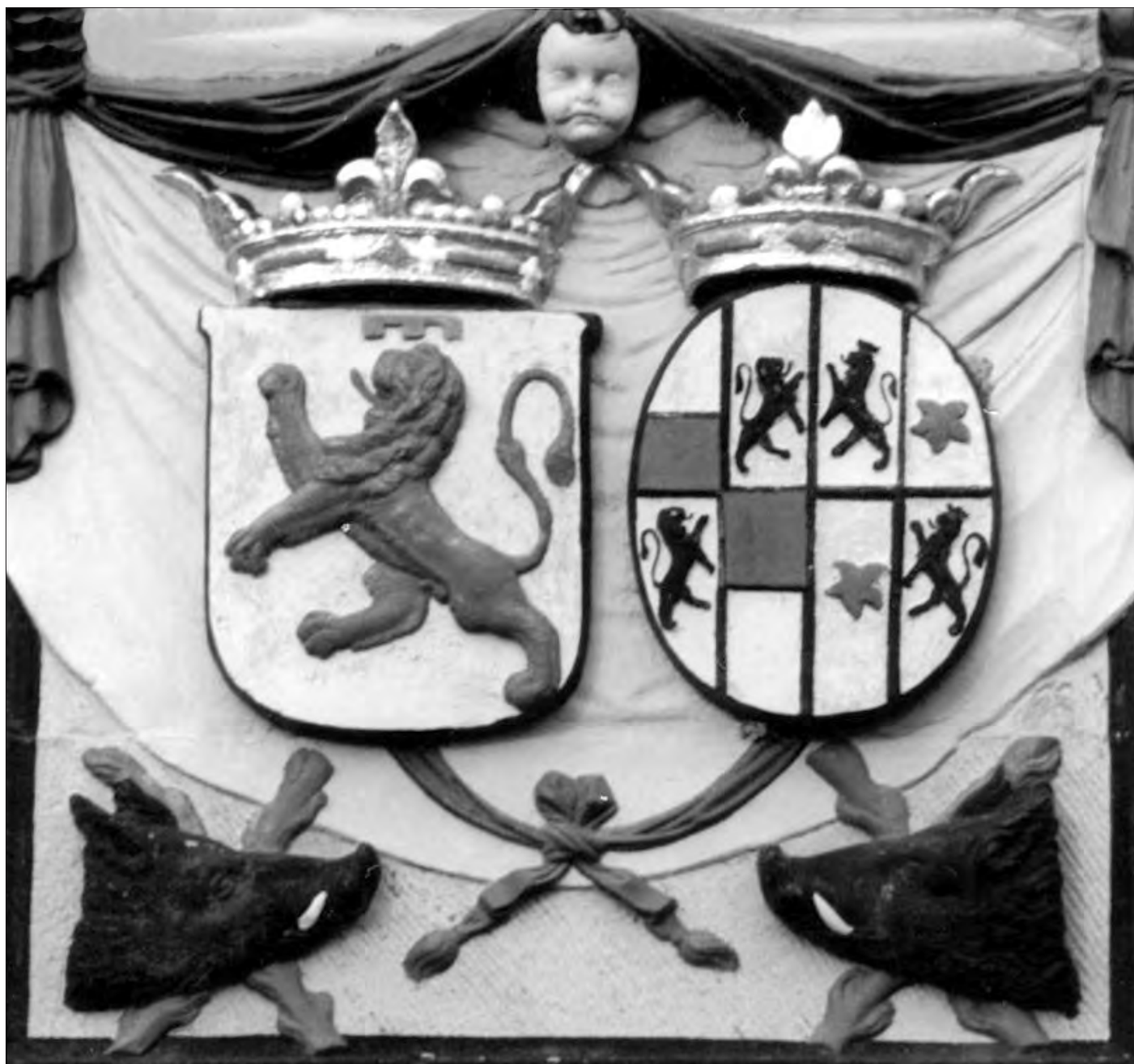

Foto: André Tukker

Zijn de zwijnskoppen bij het wapen van de van Brederodes op het stadhuis van Ameide een verwijzing naar Lumey, Willem van der Marck, *het (ever) zwijn van de Ardennen*? En zo niet, waar verwijzen ze dan wel naar?

Herman Beckmann

Reinoud III van Brederode trouwde in 1521 met Philippote van der Marck, zij stamde uit een grafelijk geslacht uit Luik en zou een zuster zijn van de admiraal van de Watergeuzen, Willem

van Lumey, graaf van der Marck (14 oktober 1542 - 1 mei 1578). Algemeen wordt in Ameide aangenomen dat de zwijnskoppen op het stadhuis in Ameide verwijzen naar Lumey.

Willem van Lumey was berucht om zijn wreedheden en zijn hardvochtig optreden tegen de rooms-katholieke geestelijkheid. Nadat hij op 1 april 1572 Den Briel had ingenomen, veroverde hij op 25 juni van dat jaar Gorinchem. Hij liet 19 rooms-katholieke priesters uit die stad overbrengen naar Den Briel, waar zij begin juli 1572 werden opgehangen. Hij had de bijnaam: *Het (ever)zwijn van de Ardennen*.

Maar de familie van der Marck had al vijf generaties lang deze bijnaam. De over-overgrootvader van Lumey, Everhard van der Marck, krijgt als eerste de bijnaam *le sanglier des Ardennes*, vanwege zijn gewelddadig optreden tegen de prins-bisschop van Luik en zijn volgelingen.

Zijn overgrootvader Willem I van der Marck, *met de baerde*, wordt veroordeeld wegens moord op de prins-bisschop Lodewijk van Bourbon op 30 augustus 1482. Hij wordt op 8 juni 1485 op het Vrijthof in Maastricht onthoofd.

Willem van Lumey, Graaf van der Marck. Admiraal van de Watergeuzen.

Was Lumey een broer van Philippote van der Marck? We weten haar geboortedatum niet. Wel is bekend dat ze in 1521 trouwde. In de 16^e eeuw trouwden meisjes tussen hun 16^e en 22^e levensjaar, dus dat betekent dat Philippote rond 1500 geboren moet zijn. Lumey werd geboren op 14 oktober 1542. De kans dat hij een broer van Philippote was, is uiterst min! Tussen hen zit op zijn minst een generatie! Het is dus niet waarschijnlijk dat de zwijnskoppen een verwijzing naar Lumey of de van der Marck's zijn!

Daar komt nog bij dat de van Brederodes zich zeer bewust waren van hun voorname afkomst en zich ver-

verheven voelden boven een avonturier als Lumey. Zo zeer zelfs, dat Reinoud III hierdoor in grote problemen kwam. Hij matigde zich de titel 'geboren graaf van Holland of 'graaf van Brederode' aan en voerde het ongebroken wapen van de graven van Holland. Om deze aanspraak te ondersteunen werd door hem de volgende onderbouwing gegeven: *'dat het Huys van Brederode is eene van de oudste ende Edelste Afkomsten ende Stammen van Hollandt, ende ten eynde hetselve in wesen ende eere mach ghehouden werden.'*

Dit zinde Karel V niet en hij liet Reinoud III op 16 januari 1531 ter dood veroordelen.

Hij werd echter begenadigd en zelfs opgenomen in de orde van het Gulden Vlies. Op het einde van zijn leven, was hij zelfs deken van dit uitgelezen gezelschap van voorname edelen. Reinoud III was bovendien houtvester en jagermeester van Holland en ook lid van de Raad van State. Tevens was hij raads- en kamerheer van Karel V aan het hof van Brussel.

Hij moest wel zijn aspiraties terugschroeven en werd verplicht zijn wapen alleen met de barensteel¹ met drie hangers te voeren.

Om zijn voorname afkomst te onderstrepen liet Reinoud III het eerste Nederlandse ruiter-portret maken, dat nu nog in het stadhuis te Vianen hangt. De schilder is hoogstwaarschijnlijk de Amsterdamse kunstenaar Cornelis Anthonisz² (een kleinzoon van Jacob Cornelisz. van Oostsanen).

Reinoud III van Brederode.

Zijn gevoel voor grandeur wordt uitgedrukt in het prachtige grafmonument in renaissancestijl, dat hij na de dood van zijn vrouw Philippote in 1537, omstreeks 1541 heeft laten bouwen. Reinoud III stierf zelf in 1556.

Hij heeft dus een vijftiental jaren de mogelijkheid gehad te zien, onder welk grafmonument hij begraven zou worden. Dit 'koninklijke grafmonument' toont niet alleen de zelfverzekerdheid van Reinoud III, maar boven al zijn pretenties en aspiraties voor het geslacht van Brederode. Dit is een zogenaamd

Praalgraf van Reinoud III van Brederode en zijn vrouw Philippote van der Marck in de Grote Kerk in Vianen.

'dubbeldekker'grafmonument. Boven liggen Reinoud en Philippote en onder hen is een *transi*, dat de vergankelijkheid van het leven belichaamt. In de grafkelder onder het monument zijn meerdere nakomelingen van Reinoud en Philipotte begraven. Ook de laatste wettelijke mannelijke nakomeling, Wolfert van Brederode, werd hier in 1679 begraven. Bij die gelegenheid werd het plafond met het familiewapen aangebracht. Het vermoeden bestaat dat dit door Jacob van Campen is ontworpen. Soortgelijke grafmonumenten zijn het grafmonument voor Engelbert II van Nassau in Breda en dat van Jean de Henin-Liétard in Bossu in Wallonië.

Voordat we teruggaan naar het probleem van de zwijnskoppen, even nog wat informatie over de Lexmondse tak van de van Brederodes.

Op 49 jarige leeftijd schaakte Reinoud III een 18 jarige deerne, Catharina Goosens van Holten. Zij werd in 1523 te Wezel geboren en overleed te Vianen op 16 januari 1584. Zij werd in Lexmond begraven.

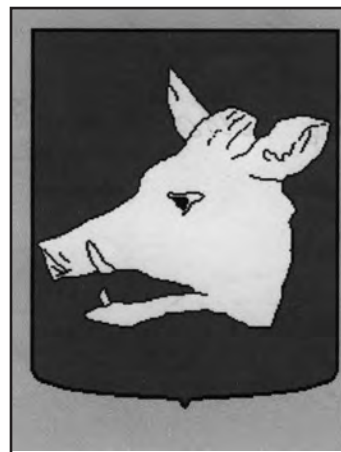
Catharina werd in 1546 beleend met een waard, de Bolswaert, gesitueerd in de Lek³. Op het hoogste punt van de Bolswaert, genaamd de Bol, stond het huis van de familie. Het was waarschijnlijk geen versterkt huis⁴.

Het is niet bekend of deze verbintenis met een huwelijk bezegeld is geworden, wel kregen Reinoud III en Catharina vier kinderen⁵. De Lexmondse bastaard tak heet van Brederode van Bolswaert.

Reinoud III en zijn zoon Maximilliaan van Brederode van Bolswaert waren in de zeventiende eeuw drost van het Land van Ameide en Tienhoven. De van Brederode's van Bolswaert waren en bleven rooms-katholiek.

In het boek over de Nederlandse Gemeentewapens wordt het volgende gezegd over het Gemeentewapen van Lexmond: 'Het wapen is afkomstig van de Heren

van Vianen en van Brederode. Sinds Reinoud III van Vianen voerde het geslacht niet alleen het oude wapen van de Van Brederode's (zie onder andere het wapen van Tienhoven), maar ook een of meerdere zwijnskoppen als symbool. De zwijnskoppen zijn onder andere te zien op het door Johan Wolfert van Brederode gebouwde stadhuis van Ameide. De heerlijkheid Lexmond was een aantal eeuwen in bezit van de Van Brederodes. Als wapen van Lexmond is het bekend van een 18^e eeuwse zegel (afdruk uit 1792)'

Gemeentewapen Lexmond.

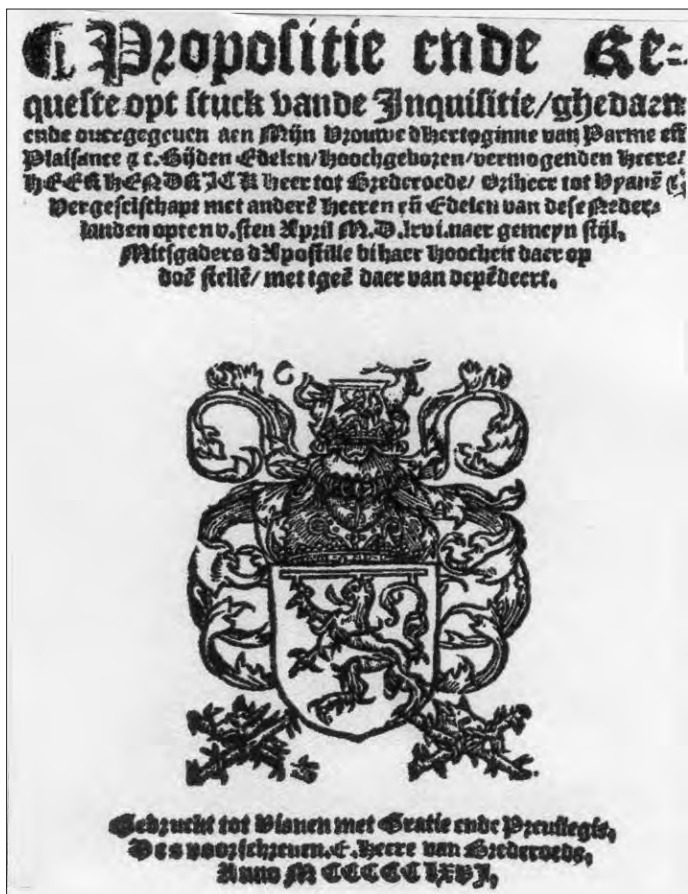
Gemeentewapen Tienhoven.⁶

In 1556 stierf Reinoud III van Brederode en zijn zoon Hendrik volgde hem op als heer van Brederode, Vianen en Ameide en burggraaf van Utrecht. In het artikel van Paul Will in het Nieuwsblad 17^e jaargang, nr. 1, 2006 *Dat u de Spaengiaerts crencken* wordt gewag gemaakt van de belangrijke rol die Hendrik van Brederode gespeeld heeft in de Tachtigjarige Oorlog.

Hendrik zette de politiek van zijn vader Reinoud III voort en beschouwde Vianen en Ameide als een onafhankelijke staat, waar hij het alleen voor het zeggen had. Zo kondigde hij een 'privilege' af, waarin hij bepaalde dat degenen die om hun geloof vervolgd werden in Vianen asiel konden krijgen.

Vele protestanten kwamen daarom naar Vianen. De stad kreeg al gauw de naam een broeinest van ketters te zijn.⁷ In Vianen werden 'livres mauvais' (slechte boeken) gedrukt, die volgens de landvoogdes Margaretha van Parma tegen het katholieke geloof ingingen.

In 1566 verzorgde Goris Hendriksz. in Vianen, met

goedkeuring van Hendrik van Brederode, de uitgave van de zogeheten Liesveldt-bijbel: de enige protestantse bijbel die vóór 1571 in Nederland werd gedrukt.

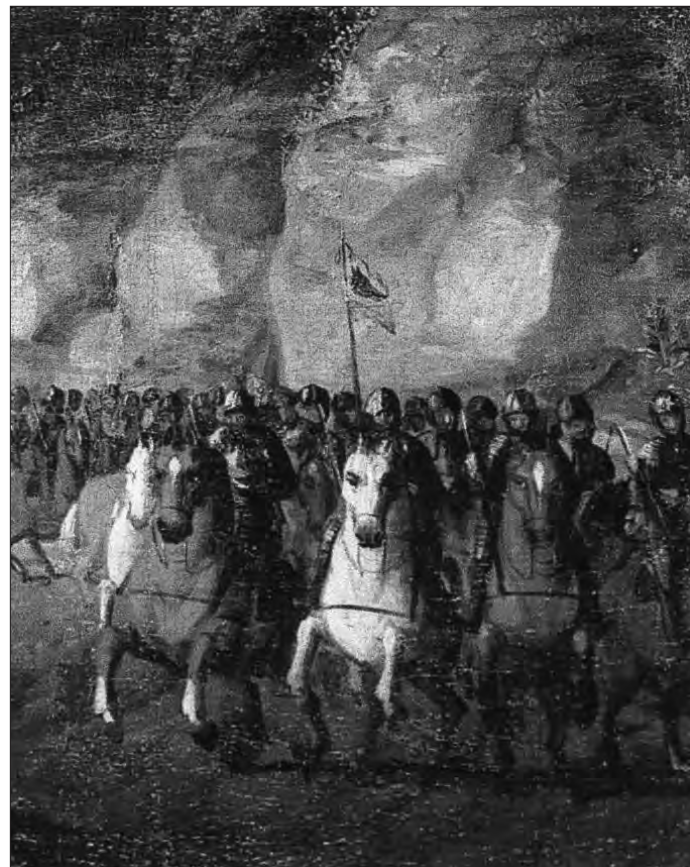
Dezelfde Hendriksz. drukte ook de authentieke versie van het Smeekschrift der edelen, dat werd overhandigd aan Margaretha van Parma.

Het linksstaande pamflet 'Propositie ende Requeste opt stuck van de Inquisitie' werd uitgegeven te Vianen met het wapen van Hendrik van Brederode in 1566. De getongde wapenleeuw heeft boven zich de barensteel en is identiek aan het van Brederode wapen op het stadhuis in Ameide. Onder het wapenschild zien wij links en rechts een zwijnskop met daar onder twee gekruiste brandende takken.

Omstreeks 1656 schilderde Jan van Rossum een ruitersportret van Hendrik van Brederode dat zich nu in het Slot Braunfels in de deelstaat Hessen in Duitsland bevindt. Het toont een baardloze Hendrik op een steigerend paard. Op de achtergrond is een brug en rechts onder komt een groep ruiters van zijn regiment aanstormen.

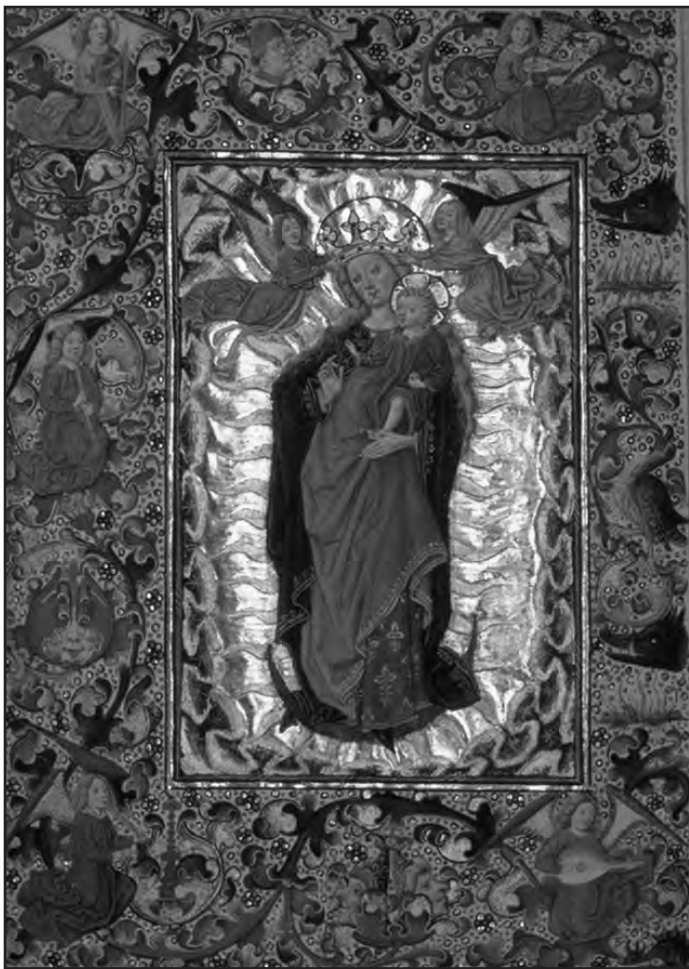
Dat het om zijn regiment gaat kunnen wij zien als het desbetreffende stuk van het schilderij wordt uitvergroot. De ruiter op het witte paard draagt namelijk het vaandel van het regiment met een zwijnskop met daaronder twee gekruiste brandende takken.

Toen dit schilderij werd geschilderd was Lumey 14 jaar oud! Zoals al eerder werd vastgesteld, zijn de zwijnskoppen met daaronder gekruiste brandende takken dus geen verwijzing naar hem.

Jan van Rossum, omstreeks 1656, Ruitersportret van Hendrik van Brederode, doek, Schloss Braunfels.

Detail van het ruitersportret van Hendrik van Brederode.

De kroning van de Maagd Maria. Getijdenboek van de domproost en latere bisschop van Utrecht, Gijsbrecht van Brederode (Universiteitsbibliotheek Luik).

De zwijnskoppen werden door de van Brederode's al **ten minste honderd jaar** eerder gebruikt! En niet voor het eerst door Reinoud III, zoals in het boek over de Nederlandse Gemeentewapens wordt gesugereerd!

In de Universiteitsbibliotheek in Luik bevindt zich het getijdenboek van de domproost en latere bisschop van Utrecht, Gijsbrecht van Brederode (1416-1475). Het boek is vervaardigd rond 1460 en bevat 182 bladzijden.

De hemel en het vagevuur. Getijdenboek van de domproost en latere bisschop van Utrecht, Gijsbrecht van Brederode (Universiteitsbibliotheek Luik).

In het midden van meerdere bladzijden staat de hoofdtekening, zoals de arrestatie van Christus (de zoen van Judas) of het Laatste Oordeel. De randen om de hoofdtekening zijn versierd met florale motieven en figuurtjes én zwijnskoppen met daaronder gekruiste brandende takken!

Op de afbeelding van het opengeslagen boek staan op de linkerpagina vijf zwijnskoppen afgebeeld en op de rechterpagina een.

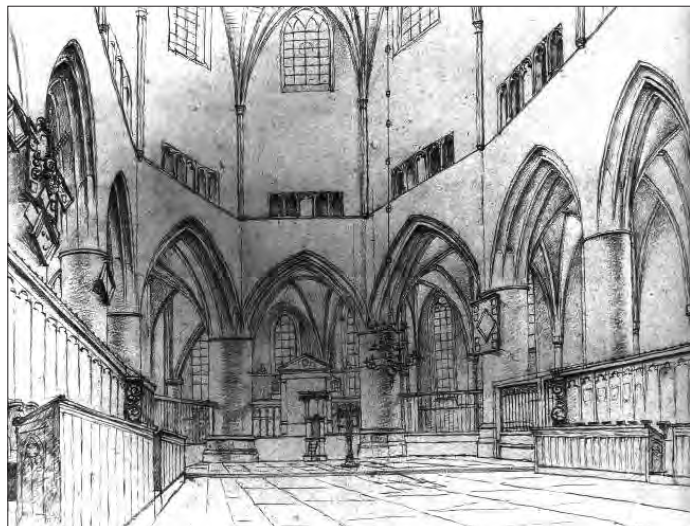
Jan Verhoog schrijft in zijn boek *Onvoltooide Roem* over de zwijnskop en de twee brandende takken Jonker Frans van Brederode (+1489) zegelde in zijn hoedanigheid van aanvoerder van de Hoekse gelederen met een wilde zwijnskop boven twee, te midden van vuurvonken kruislings liggende takken, met het opschrift "Ardent Défir" (= brandend tarten).

Maar dit verklaart niet waarom de van Brederodes de zwijnskop met de brandende takken aan hun wapen toevoegden. Misschien ligt in Haarlem een mogelijke verwijzing voor dit 'brandende' probleem?

De koorbanken in de Grote of Sint-Bavokerk in Haarlem

In de Grote of Sint-Bavokerk in Haarlem zijn twee koorbanken aanwezig met elk 22 zitplaatsen. Ze dateren uit 1512 toen 'opten vastelavond' Jasper Pietersz er de opdracht voor kreeg. Op de dorsalen (= rugleuningen) één tot en met zeventien aan de zuidzijde en 24 tot en met 39 aan de noordzijde staan wapens. Deze wapens waren van begunstigers van de kerk en het geslacht van Brederode is vertegenwoordigd met elf wapens! Op de tekening van Pieter Saenredam uit plus minus 1642, op deze bladzijde, zijn de twee koorbanken afgebeeld. Saenredam heeft op de rechtse koorbank de contouren van de wapens met een enkel lijntje aangeduid.

F. Allan reproduceert in zijn boek⁸ de beschrijving van de wapens op de dorsalen, zoals die in 1873 werden gepubliceerd door Prof. J. A. Alberdingk Thym, Mr. A. J. Enschedé, Mr. H. Gerlings Cz. en J. J. Graaf,

Pieter Saenredam, Het koor van de Sint-Bavokerk, van west naar oost.

Een van de twee koorbanken in de Grote- of Sint Bavokerk in Haarlem.

Rooms Katholiek Priester: 'Reeds sedert eenige jaren was het algemeen bekend, dat, onder de kalklaag in de Grote of St. Bavo's kerk, te Haarlem, zich muurschilderingen bevonden. Slechts weinige personen daarentegen vermoedden, dat de gele verf, waarmee het houtwerk der koorbanken bedekt was, diende om wapenschilden te verbergen. In het voorjaar van 1870 verkregen de Heeren A. van Stralen en Mr. A. J. Enschedé van Kerkmeesteren vergunning om een onderzoek in te stellen, of hun vermoeden, dat zich onder de verf wapens bevonden, waarheid bevatte, en om te zien of die zoodanig bewaard gebleven waren, dat zij tot sieraad der kerk hersteld konden worden. Dit onderzoek viel zoo gunstig uit, dat de bovengenoemde Heeren besloten eene lijst rond te zenden, ten einde bijdragen voor het herstellen der koorbanken en hekken bijeen te brengen. De op deze lijst ingeschreven som stelde hen in staat de banken aan de Noord- en Zuidzijde, met de daaraan grenzende hekken, geheel te restaureren.

Een der meest geachte en oudste inwoners van Haarlem, de (sedert overleden) Heer Joh. de Breuk, die gedurende eene reeks van jaren de betrekking van kerkvoogd heeft vervuld en die op het bericht der ontdekking in Oct. 1869 de kerk had bezocht, verhaalde, dat hij de koorbanken nog in haren oorspronkelijken toestand had gekend, en dat die in het eind der vorige eeuw, nadat de kerk door de fransche troepen tot stal was ingericht geweest, bij de toen plaats gevonden opknapping, met veel ander houtwerk, deuren, schotten en portalen, waren overgeschilderd.

Deze mededeling werd in November 1872 bevestigd door het toevallig vinden, in een handschrift, (bevattende afschriften van Haarlemsche charters) dat aan Joh. Enschedé Izaakszoon had toebehoord, van eene door hem geschreven lijst, getiteld: 'Aanteekeningen der Wapenen die in 't Choor der Groote Kerk te Haarlem (zonder twijfel van voorname lieden die de kerk begiftigd hebben) gevonden worden.'

Deze lijst bevat de namen der personen van wie de wapens afkomstig zijn, die in beide banken zijn geplaatst.

Dat reeds tijdens Joh. Enschedé, 1760-1770, eene schendende hand aan de wapens was geweest, blijkt hieruit, dat hij vermeldt, dat paneel 17, in de bank aan de Noordzijde, bevattende het wapen van Godfried van Mierlo, was overgeschilderd, hetgeen ook had plaats gehad in de bank aan de Zuidzijde met paneel 7, bevattende het wapen van bisschop De Ruyter en met paneel 15, waarop het wapen van bisschop Van Nieuwland vroeger voorkwam.'

Wapens aan de Noordzijde

De heer Allan gaat verder met de beschrijving van de wapens aan de Noordzijde: 'De wapens aan de Noordzijde zijn alle geschilderd als of men ze in een spiegel moest aanschouwen, hetgeen denkelijk gedaan is om de daarin voorkomende figuren zich, als een zinnebeeld van vereering, naar het hoofdaltaar te doen keren.

Deze wijze van schilderen heeft ten gevolge, dat het kwartier, wat het eerst moet staan als het vierde voorkomt. Wij zullen bij de beschrijving de wapens echter weer herleiden tot hunnen normalen status en blazonneeren. Ziet hier wat we kunnen bijdragen ter oplossing van der vraag, welke Edelen door de wapens worden voorgesteld, waarbij ons de korte lijst van Joh. Enschedé ter vergelijking zal kunnen dienen. Wij beginnen uit het Oosten, het naast aan de plaats, waar het altaar stond. (In dit artikel worden slechts de wapens van de van Brederodes besproken)

No 9. Een vrouwelijk wapen uit het geslacht van *Brederode*. Gedeeld: I, roode leeuw, in goud, blauw geklauwd en getongd; *Brederode*, zonder Lambel; II,

gevierendeeld, 1, 4, roode leeuw, blauw geklauwd en getongd, in goud: *Holland*; 2, 3, roode leeuw, geklauwd, getongd en gekroond van goud, in zilver: *Valkenburg*. Het geheele ruitvormige schild en zoo ook de schildhelft *Brederode*, zijn smal-uitgeschulpt omboord van zwart. Om het schild ziet men 2 brandende zwijnskoppen en 2 knoestige stokken te midden van vuur; vlammen omringen het geheel (vergelijk No 10) Wapen van *Walravia Van Brederode*, gehuwd met *Jan van Gayeren*, Heer van St. Aagtenrode, dochter van *Reinout II* en *Jolande Van Lalaing*, wier vader, *Willem Van Lalaing*, Stadhouders van *Holland* was. Zij overleed te *Haarlem* in 1500.

No 10. Gevierendeeld: I, IV, op nieuw gevierendeeld: 1, 4, roode leeuw, blauw getongd en geklauwd,

in gouden veld (*Holland*), 2, 3, roode leeuw, geklauwd, getongd en gekroond van goud, in zilver (*Valkenburg*); II, III, 3 gouden lelies, in blauw, met rooden rechten schuinbalk (*Bourbon-Montpensier*).

Op de vierendeeling een inschild: zilveren balk in zwart veld (*Borssele*). Boven, onder en om dit schild, even als om No 9, ziet men de knoestige stokken in het vuur, brandende zwijnskoppen en de vlammen, die om de schilden van het geslacht sinds de laatste helft van de 15de eeuw worden gevonden.⁹

Wolfert Van Brederode, Heer van *Zwammerdam* en *Cloetinge*, in 1548 overleden, zoon van *Walraven II* en *Margareta Van Borssele*, dochter van *Wolfert Van Borssele*, Heer van *Buchan* en *Charlotte van Bourbon*. *Wolfert* was een jongere broeder van *Reinout III* en was gehuwd met *Adriana Baex*, dochter van *Jan Baex (de Hertoghe gezegd Baex)*, Heer van *Asten*.

Dit schild is merkwaardig, omdat *Wolfert* hier in het moederlijke vierendeel niet *Borssele*, maar *Bourbon* voert. *Walraven II* had zijne vrouw, *Margareta Van Borssele*, geschaakt. De vader had zijn consent niet gegeven en wilde er niets van weten. Tegen de wettigheid van het huwelijk zijn dus bedenkingen. En nu schijnt uit dit wapen te blijken, dat zoo de zaak al is bijgelegd, gelijk vermeld wordt, aan de kinderen toch het recht niet is toegekend om *Borssele* in het moederlijk vierendeel te voeren. Heer *Wolfert* heeft zich echter de geleden schade, door het opnemen van het grootmoederlijke blazoens *Bourbon-Montpensier*, ta-

melijk vergoed, en voert bovendien *Borssele* als hart-schild.

No 11. Roode leeuw, blauw getongd en geklauwd in goud, in het schildhoofd een blauwe lambel met drie

hangers, de leeuw beladen met een inschild, roode leeuw op gouden veld (*Bergen in Kennemerland*). Ook om dit schild worden de brandende zwijnskoppen en knoestige stokken gevonden. *Balthasar Van Brederode*,

Heer van *Bergen*, zoon van *Walraven II*, in 1576 overleden, gehuwd met *Catharina Van Bronkhorst Van Batenburg*.

No 16. Als No 11, maar de leeuw beladen met *Marck*: een inschild van goud, met een balk, van drie rijen

blokken zilver en rood (*échi-queté*). *Lodewijk Van Brederode*, Heer van *Ameyde* en *Hamricourt*, overleden 1557, tweede zoon van *Reinoud III* en *Philippina Van der Marck*. De beide wapens no 11 en 16, in verband met dat

van *Reinoud III*, te vinden in de lijst van *Chifflet* bij *Rieffenberg*, toonen aan, dat de Heeren Van Brederode hadden afgezien van het blazoens houdende 4 leeuwen dat nog onder No 9 en 10 gezien wordt. Het afzien van het gevoerde blazoens door het weglaten der 4 leeuwen en het weder aannemen van den

Hollandsche leeuw met den lambel, kunnen gerekend worden ongeveer in 1530 te hebben plaats gehad: dus vóór den tijd waarop *Reinoud III* ridder van het Gulden Vlies is geworden. Ook om dit verschil worden de brandende zwijnskoppen en knoestige stokken gevonden.

Wapens aan de zuidzijde van het koor.

No 4. Gevierendeeld: I en IV, roode leeuw, blauw geklauwd en getongd, in gouden veld (*Holland*). II en

III, roode leeuw, geklauwd, getongd en gekroond van goud, in zilver (*Valkenburg*). Om het schild de wilde zwijnskoppen, knoestige stokken en vuurvlammen van de wapens der Brederoden; voorts om-

geven van den vliesketting *Reinoud II*, Heer van *Brederode*, Vrijheer van *Vianen* en *Ameyde*, overleden 1473. Hij was de eerste van zijn geslacht, die *Holland* gebroken met den lambel varen liet en de 4 leeuwen begon te voeren.

No 8. Dit schild is in alles gelijk aan dat van No 4, maar zonder vliesketting. *Walraven II*, Heer van *Brederode*, *Vianen* en *Ameyde*, zoon van *Reinoud II*, overleden 1531.

No 10. Roode leeuw, blauw geklauwd en getongd, in goud. In het schildhoofd een blauwe lambel met drie

hangers. Vliesketting, en even als No 4 en No 8 omgeven van de brandende zwijnskoppen en knoestige stokken. *Reinoud III*, Heer van *Brederode*, Vrijheer van *Vianen* en *Ameyde*, Deken van het Gulden Vlies, Raad van Keizer Karel V, zoon van *Walraven II*, overleden 1556.

No 12. Als no 10, doch zonder vliesketting. *Philips van Brederode*, oudste zoon van *Reinoud III*, Heer van *Brederode*, overleden te Milaan 1554.

No 16. Als No 10, maar zonder vliesketting. Een inschildje op de borst van de leeuw: drie zwarte zuilen, in een zilveren veld, *Vianen*. *Hendrik*, Heer van *Brederode*, *Vianen* &c., zoon van *Reinoud III*, Heer van *Brederode*, en *Philippa Van der Marck*, overleden 1568.

Het bovenstaande wapen is recent 'herontdekt'. Het was met zwarte verf overgeschilderd.

Samenvattend kunnen we stellen dat de zwijnskoppen een embleem zijn dat onlosmakelijk verbonden is met de wapens van de Van Brederodes. De zwijnskoppen met de brandende lauriertakken symboliseren de onverschrokkenheid van de Van Brederodes.

NOTEN:

1 Barensteel (de (m.)), (herald.) verkorte smalle dwarsbalk met drie of meer hangers, in de bovenhelft van een schild over andere figuren heen geplaatst, oorspronkelijk gebruikt om een wapen te breken, als teken van een jongere lijn, synoniem *lambel*, *palensteel*, *toernooikraag*. Referentie: VAN DALE GROOT WOORDENBOEK DER NEDERLANDSE TAAL. In het boek *Onvoltooide Roem, De eerste negen Heeren van Brederode 1203-1473* van de auteur Jan H. Verhoog, Bergen, 1997, wordt het volgende gezegd over de barensteel: 'Meer dan de leeuw is de barensteel op het Brederode-wapen een punt van onderzoek en discussie geweest. In de tijd van de Hoekse en Kabeljauwse twisten (1350-1492) wezen de Kabeljauwen met grote minachting naar de barensteel in het wapen van hun Hoekse tegenstanders, de Brederodes. De barensteel immers, beweerden zij, wees op smadelijke afkomst uit bastaardij. Deze kwetsende kwalificatie heeft de Brederodes voortdurend dwars gezeten en hen ertoe gebracht bij herhaling acties te ondernemen, die zouden kunnen leiden tot verwijdering van de barensteel en uitwissing van deze vermeende smet op hun zo eervol blazoen. Zo trachten zij ten tijde van hertogin Maria van Bourgondië (+1482) hun wapen te ontdoen van de barensteel en zo het volle wapen van Holland te voeren, hetgeen hen in 1494 door keizer Maximiliaan I (+1519) verboden werd met de

verplichting het gebroken wapen te voeren. Heer Reinoud III van Brederode (+1556) deed hetzelfde, in het bijzonder bij de intocht van keizer Karel V in Gent, met het gevolg dat Heer Reinoud III op 16. 1. 1531 na een proces ter dood werd veroordeeld. Hij werd echter begenadigd. In 1534 werd hij gedwongen af te zien van de door hem gepretendeerde graventitel.

Het gebruik van de barensteel gaat tenminste terug tot in het laatste kwart van de 12^e eeuw. Dit wapentecken diende om aan het zogenaamde volle wapen een kenmerk te geven waaruit wel de directe verwantschap met het eigen geslacht zou blijken, maar daarbij tegelijkertijd een andere persoon aanduidende dan degene die het volle wapen, dus zonder barensteel, voerde. Het individueel voeren van het eigen volle wapen kon zich daardoor in bepaalde omstandigheden persoonlijk manifesteren.

2 Cornelis Antonisz (ook Cornelis Teunissen) geboren te Amsterdam in ± 1499, gestorven na 1547. Was reeds in 1527 gehuwd. Hij signeert C.T., waar tussen een (Antonis-)klokje. Was ook houtsnijder. In 1544 maakte hij een kaart van Amsterdam in 12 bladen. In 1541 met het leger van Karel V in Algiers. Kort daarop maakte hij een kaart van de Oostzee.

3 Volgens Walter van Zijderveld uit Lexmond, was de Bolswaert inderdaad een eiland in de Lek, bij Lexmond, dat later omgeven werd door kades en door een brug met de vaste wal werd verbonden.

4 Mededeling van Walter van Zijderveld.

5 Volgens Walter van Zijderveld, was Reinoud III niet getrouwd met Catharina Goosens van Holten.

6 ('In goud een beurtelings gekanteelde dwarsbalk van keel en over alles heen een leeuw van hetzelfde, getongd en genageld van azuur, een barensteel van hetzelfde over de borst van den leeuw heengaan- de. Het schild gedekt door een gouden kroon van 3 bladeren en 2 parels.') Het Gemeentewapen van Tienhoven is een combinatie van de familiewapens van Herlaer (dwarsbalk) en van de Van Brederodes (leeuw en de barensteel).

7 Jos de Meyere, *Hendrik van Brederode, de Grote Geus*, Vianen, 1997.

8 F. Allan, *Geschiedenis en Beschrijving van Haarlem*, Haarlem, 1888.

9 Wellicht is bij eene beschrijving van het wapen der Brederoden juister uitgedrukt: *wilde zwijnskoppen en laurierstokken in vuurvlammen* of: *brandende laurierstokken*, gelijk Van Hall in zijne verdediging van Hk. V. Brederode zegt. Frans van Brederode zegelde al met een wilden zwijnskop boven 2 gekruiste houten in het midden van vuurvlammen met het opschrift: *Ardent désir* (=brandend verlangen). Reinout III voerde als devies: *une hure dans les flammes* (= een zwijnskop in de vlammen).

Historische plaatjes met een praatje

Op zoek naar wetenswaardigheden en foto's over het onderwerp schaatsen uit Ameide in het eerste kwartaalblad bij de familie Van Woezik, zag ik een foto in het familiealbum voor een nieuw onderwerp over de historie van Ameide.

Een foto voor de smederij op de Dam van een groot kruis, gemaakt in opdracht van de burgerlijke gemeente voor de toren van Ameide na de brand van 1953.

Herstel en wederopbouw zijn door veel bedrijven en aannemers uitgevoerd. De bol onder het kruis op de toren is gemaakt door loodgietersbedrijf Teun Bouter uit de Fransestraat. De bol is gemaakt uit twee delen, gedreven (geklopt met een bolhamer) uit een koperen plaat. Dit werk vereist veel vakmanschap en ervaring. Door het boldrijven met de hamer wordt het materiaal verhard, daardoor moet het koper regelmatig worden uitgegloeid om scheuren te voorkomen. De twee delen moeten precies even groot zijn. Na de bewerking worden de twee schalen aan elkaar gesoldeerd tot één bol. De doorsnede van de bol is +/- 50 cm.

Ook de haan boven het kruis is door genoemde firma vervaardigd uit een koperen plaat en is +/- 60 cm groot. De bol en de haan zijn overtrokken met 24 karaats bladgoud.

Het kruis is gemaakt door Bart van Woezik en zijn zoon Wim. Sierlijk uitgevoerd in acht uiteinden, ook wel het achtkruis genoemd, een monogram van twee Griekse letters X in elkaar.

De trotse familie Van Woezik poseert voor het kruis.

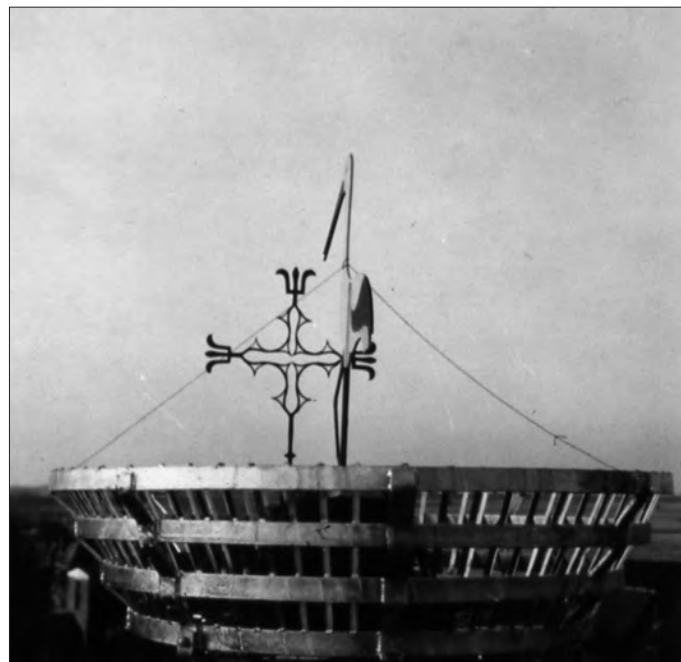

De bol onder het kruis op de toren is gemaakt door loodgietersbedrijf Teun Bouter uit de Fransestraat.

De bol is gemaakt uit twee delen, gedreven (geklopt met een bolhamer) uit een koperen plaat.

Het ooievaarsnest op de kerk met op de achtergrond het Latijns vierhoekskruis op het dak boven het koor.

In het begin van de jaartelling kwam de X op grafstenen voor. De X staat voor Christus.

De andere X erdoorheen is het kruis, waaraan Jezus Christus is gestorven.

Uit de top van de torenspits is een eikenhouten stijl aangebracht. Deze wordt koningsstijl genoemd. Afgewerkt tot over de spits is de koningsstijl met lood bekleed.

Over de koningsstijl is de bol geplaatst, voorstellend de wereld, met daarop het achtkruis, wijzend naar alle werelddelen. Daar bovenop de haan, altijd fier met zijn kop tegen de wind, daarom ook wel weerhaan genoemd.

Als eerste begroet hij de opkomende zon. Gelijk aan de haan in het hok, die bij de eerste dageraad zijn gekraai laat horen. De haan staat voor strijdbaar. Ook herinnert hij ons aan de discipel Petrus, die zijn Heiland driemaal had verloochend. Terstond kraaide de haan. Op het eind van het dak boven het koor van de kerk is er nog een kruis. Ook gemaakt door smederij Van Woezik. Dit kruis is door deze smederij geschonken aan de kerk. Het koor is in veel gevallen een latere uitbreiding aan de oostzijde van de kerk. Met triomfbogen naar het dak, met daarop een Latijns vierhoekskruis. Het kruis is mooi afgewerkt met een lelie op het einde van de staande en de dwarsbalk. De lelie bloeide veelzijdig in de dalen en de vlaktes in het Midden-Oosten en wordt om zijn schoonheid bejubeld.

Jezus preekt in Mattheus 6 vers 28 over de leliën des velds. Mogelijk heb ik wat veel symboliek besproken in dit schrijven. Op zijn plaats is zeker de vakmanschap die hier naar voren komt van twee kleine bedrijven uit Ameide, maar met grote daden.

Tot schrijfs,

Krijn van der Ham.

Smid Bart van Woezik voor zijn smederij.

Terug in de tijd met de familie Roth

Corrie Verheij-Roth

*HET GRAS IS GROEN,
APPENZELLERLAND.
UNIFORM IS BLAUW,
ZWITSERSE REGIMENTEN,
HET BLOED IS ROTH,
FAMILIE ROTH.*

Onder deze titel is een boek verschenen over de oorsprong van de familie Roth in Nederland. In het decembernummer 2009 van de Historische Vereniging stond een artikel over inkwartiering van soldaten in Ameide in de 18e eeuw. In dezelfde periode moeten er ook veel buitenlandse regimenten in Hollandse krijgsmacht zijn geweest en in dit verhaal willen wij u daar iets over vertellen en daarmee verwant de komst van de familie Roth in deze omgeving.

In het staatsarchief van Appenzell, een kanton in Zwitserland, zijn documenten bewaard gebleven die betrekking hebben op deze Zwitserse regimenten in Nederland.

Frankrijk zit al in de achtertuin van de Verenigde Nederlanden, want Vlaanderen en Brabant zijn reeds ingenomen. Nederland gaat dan opnieuw werven bij

gereformeerde kantons. Er bestaan contacten tussen de Nederlandse overheid en het kanton Appenzell AR, meestal tussen een Nederlandse minister als “afgezant” en de Grote Raad van het kanton. Bijzonder is dat de juridische basis niet een overeenkomst is tussen Nederland en Appenzell AR, maar dat er private overeenkomsten zijn met de eigenaren van de compagnies.

Bij de oprichting was een compagnie 200 man sterk, waarbij in 1750 dit aantal werd gereduceerd tot 100 man. Van 1793 tot 1796 werd dit echter weer uitgebreid tot 150 man, dit in verband met de inval van de Fransen in ons land.

De geschiedenis van de familie Roth in Nederland begint met de komst van ene Laurenz (Lorenz) Roth met een van deze compagnies. Deze Laurenz is gedoopt te Speicher (Zwitserland) op 13 mei 1752 en is getrouwd met Anna Catharina Rauber, geboren op 3 februari 1752 in Efringen. Na hun huwelijk zijn ze gaan wonen in Teufen. Op 12 april 1775 wordt hun zoon Johannes gedoopt, die al op 9 augustus 1775 wordt begraven.

Aanvankelijk was Laurenz molenaar, maar al snel koos hij voor het beroep van militair en kwam hij als officier in een Zwitsers huurleger in Hollandse dienst. Dat was in 1776 en waarschijnlijk is zijn vrouw meegegaan. Het was namelijk gebruikelijk dat officieren met hun echtgenote in een huurhuis woonden in de garnizoensplaats. Kinderen kregen ze niet meer en Anna Catharina is overleden op 10 mei 1790.

Wat garnizoensplaatsen betreft: het regiment werd met een zekere regelmaat verplaatst van en naar de beschikbare garnizoensplaatsen. Een zwaarwegende reden daarvoor was het gevaar dat er onvoldoende afstand zou blijven tussen de lokale bevolking en de regiments-manschappen. Vooral de officieren hadden doorgaans een goede band met de burgerij, maar te nauw contact werd niet wenselijk geacht. Huwelijken met Hollandse vrouwen waren bij de Zwitserse overheid niet bijzonder populair.

Zo stelde Zürich b.v. in 1699 voorwaarden aan de bruid: zij behoorde van voldoende stand, eerlijk, godvruchtig en in het bezit van minstens 300 gulden te zijn, wat meer dan drie jaarsalarissen van een soldaat betekende.

Dat in de tros rondom het regiment vrouwen en kinderen aanwezig waren, blijkt uit veel bronnen. Voor een in het regiment geboren kind was de speciale benaming, namelijk "Regimentskind", gebruikelijk.

In 1792 waren de Appenzellers in Venlo gestationeerd en daar hertrouwt Laurenz in 1792 met Elisabeth Bähr (= Beer). Daarop wordt op 17 februari 1793 in Amersfoort hun dochter Johanna Gertrud gedoopt.

Het is precies deze 17de februari dat de Fransen ons land binnenvallen en erna krijgt Laurenz de opdracht om in Zwitserland nieuwe soldaten te gaan werven in verband met bovengenoemde inval. Hij blijft daar zelfs 9 maanden.

Wat bewoog toch die Zwitsers om familie, woonplaats en landstreek achter zich te laten om weg te trekken naar het buitenland? Voor de Appenzellers viel veelal de keus voor dienst in de Nederlanden. Het is voor ons niet eenvoudig om door de bril van onze eeuw terug te kijken naar de motieven van individuele soldaten en officieren om voor buitenlandse dienst te kiezen.

Als we deze keus niet in een verkeerd daglicht willen stellen, moeten we goed acht slaan op de beschikbare bronnen en niet meteen vanuit onze tijd terug redeneren, Lopen we dan niet een levensgroot risico om de plank behoorlijk mis te slaan?

In de 18de eeuw en begin 19de eeuw stonden twee loopbanen naast elkaar: het was werken en handelen in de textielindustrie of kiezen voor een militaire loopbaan, terwijl de keuze voor het eerste geen vanzelfsprekende was: niet iedereen had aanleg voor handel of ambacht, terwijl het militair handwerk in hoog aanzien stond. De gemeenten hadden eigen compagnies en wat te denken van de verhalen die thuis of in de "Wirtschaft" verteld werden door de veteranen? En vergeet niet dat ook het exerceren en

paraderen indruk maakte!. Neen, ondanks de gevaren had de buitenlandse dienst op vele jonge mannen de werking van een magneet. De overheid stimuleerde het belang van het 'Kriegshandwerk' krachtig en dat niet alleen om aan de verdragsvoorwaarden te voldoen! Een militair in buitenlandse dienst werd beslist niet beschouwd als een wegloper, maar als een patriot. De betaling was in deze tijd, als seizoensarbeid voor een bepaalde veldtocht, zonder meer goed te noemen. Pas veel later toen er sprake was van meerjarige contracten nam de betaling relatief af ten opzichte van andere beroepen.

Oorlogshandelingen in de winter komen pas in gebruik aan het einde van de 18de eeuw als de Fransen doorgaan in de winter van 1794-1795. Daar hoort de bekende prent bij van de Franse troepen die de Lek oversteken (waarschijnlijk bij Schoonhoven). Vóór die tijd gaf het de soldaten de gelegenheid in Zwitserland hun beroep te blijven uitoefenen. Het verhaal dat de wervers de rekruten opspeldden, dat ze het eigen ambacht uit konden blijven oefenen, heeft dus wel een grond van waarheid. Volgens de berichten heeft Laurenz toenmaals 177 man gerekruteerd. In 1794 neemt hij deel aan de gevechten tegen de Fransen. Waren de Fransen in 1793 nog teruggedreven naar hun vaderland, in 1794 komen ze terug om te winnen. In zijn brief aan Koning Willem I in 1813 schrijft Laurenz dat hij het commando had over de eerste compagnie grenadiers van het Regiment Stokar de Neuforn, dat bij de terugtocht in Breda terecht komt.

Dat Laurenz grenadier was, werpt licht op zijn onverschrokkenheid. Voor een stukje beeldvorming citeren we een en ander uit een encyclopedie: *Grenadiers: waren in bijna alle Europeesche legers in de 17e eeuw bij elke compagnie infanterie eenige manschappen ingedeeld, die tot taak hadden bij de stormaanval handgranaten in de vijandelijke afdeelingen te werpen. Deze opdracht bracht mede, dat zij in de voorste geleederen ingedeeld werden, waarom hiertoe onversaagde soldaten noodig waren. Om het gevaarlijke van hun werk kregen zij bijzondere belooningen en onderscheidingen in hun uniform. Dit laatste vindt men nog terug in de bestaande grenadierskorpsen. Met de invoering van de meer verspreide vechtwijze raakte het gebruik van handgranaten op de achtergrond. De grenadiers bleven echter bestaan. Hun gevechtstaak onderscheidde zich echter niet van de infanterie.*

Thans behooren zij doorgaans tot de troepen die in de nabijheid van den regeerende vorst verblijf houden. In de modernen oorlog is het gebruik van handgranaten weer opgekomen en daarmede de positie van grenadier.

Het jaar 1794 is een bewogen jaar voor Laurenz. Niet alleen vanwege de zware oorlogshandelingen en de ontberingen in Breda, maar vooral door

het overlijden van zijn oudste broer Barthlime (in januari), zijn schoonzus Anna Catharina Bähr (in mei), zijn echtgenote Elisabeth Bähr (in augustus) en zijn moeder Anna Iller (in september).

Door de komst van de Fransen worden de Zwitserse regimenten afgeschaft. Afhankelijk van de dienstjaren is er de mogelijkheid van pensioen. Laurenz heeft voldoende dienstjaren, namelijk 20. Hij zal verwacht hebben, dat de Franse tijd maar van korte duur zou zijn, hij overweegt dan ook niet om in Franse dienst te treden.

In zijn brief aan Koning Willem I schrijft hij dat hij in 1795 geweigerd heeft te dienen en een pensioen verkregen heeft van 400 gulden per jaar. Hij is dan Capitein titulair en Capitein lieutenant effectief.

Als hij terug zou gaan naar Zwitserland, zou dit 300 gulden per jaar geweest zijn. Er was dus ook een economische reden om in Nederland te blijven.

Hij trouwt in 1800 in Ameide met Cornelia van Es, gedoopt te Ameide op 9 februari 1780, dochter van Lourens van Nes en Johanna Woudenberg (in het doopboek staat van Nes i.p.v. van Es). Let wel: een kopie van deze trouwakte is in mijn bezit.

Laurenz en Cornelia woonden op de Prinsengracht 35 te Ameide en kregen 9 kinderen.

Laurenz heeft nog geprobeerd terug te keren in het leger om meer inkomsten te verwerven voor zijn groeiend gezin.

Koning Willem I (Den Haag, 24 augustus 1772 – Berlijn, 12 december 1843).

Zo laat hij in 1814 door ene Keuchenius een sollicitatiebrief schrijven aan Koning Willem I, die luidt als volgt:

*Aan Zijne Koninglijke Hoogheid
Willem den Eersten Souverain
Vorst der Nederlanden*

Geeft eerbiedig te kennen L. Roth, gepensioneerd Capitein Lieutenant wonende te Ameide, oud 62 jaar bezwaard met 7 kinderen. Dat de Suppliant dit Land gediend heeft bij de Infanterie, Stokar de Neuforn, ruim 20 jaren. Dat hij in 1793, in Zwitserland op werving heeft geweest voor de Capiteins, en in 9 maanden tijds 177 man het Regiment heeft toegezonden. Dat hij eindelijk in 1794, de Campagne heeft bijgewoond, commandeerende de 1^e Compagnie grenadiers van bovengemeld Regiment, terwijl in 1795 gewijerd heeft te dienen en een Pensioen verkregen, groot Fl. 400,= weshalve hij eerbiedig verzoekt dat het Uwe Koninglijke Hoogheid mag behagen, hem wederom bij deze gelukkige omwending van zaken, te plaatsen conform zijn Rang zoals Uwe Koninglijke Hoogheid, zal meenen met Zijn Jaren en omstandigheden, overeen te komen.

*'T welk doende als Gelaste
Marinus Johannus Keuchenius*

Vervolgens biedt zijn kanton Appenzell hem de gelegenheid om kapitein te worden. Hij krijgt echter een aanbod om zijn plaats af te staan aan ene Ferdinand Schoch in ruil voor een financiële compensatie. Hij geeft er hierdoor de voorkeur aan om bij zijn gezin te blijven. Deze Ferdinand Schoch is geen vanzelfsprekende kandidaat. Hij is jong en heeft een geringe staat van dienst.

Nota bene, om Hauptmann te worden moet hij 2 rangen overslaan en promoveert hij meteen tot kapitein. Hij moet zich dus a.h.w. inkopen op een plaats van een ander met kantonale toestemming. Op basis van zijn leeftijd en staat van dienst was L. Roth de beoogde Hauptmann no.1. Dit was ook door J.C. Mössly, de hoofdofficier van het nieuwe bataljon, als zodanig aangegeven. Deze moest dit bataljon samenstellen in overleg met het kanton. Er is veel correspondentie over de financiële kant van deze kwestie gevoerd. Het geheel lijkt op een schimmig spel van touwtrekkerij tussen L. Roth en de andere belanghebbenden, wat destijds meer voorkwam door onduidelijke rechten.

Uiteindelijk keert hij niet terug in het leger en over de financiën is geen duidelijkheid.

In 1815 wil L. Roth zijn in Zwitserland beheerde vermogen van fl. 2000,= vrij krijgen. Hij moet hiervoor de banden met- en burgerrechten bij Speicher en het kanton Appenzell verbreken. We hebben hierover een brief gevonden, ondertekend door de toenmalige burgemeester van Ameide, die we hier laten volgen:

Wir, unterzeichneten Warnardus Verhagen Burgermeister der Stadt Almeida, Canton Gorenchen im Königreich der Nederlanden, erklären auch namens dem Rath der Regierung dieser Gemeinde, dass der Herr Laurenz Roth, zweiundsechzig

Jahren alt, Capitain Lieutenant von dem aus dem Dienste dieser Lande gelicensierten schweizer Regimenten von Stokar de Neufornen, gebürtig von Speicher, Canton Appenzell in der Schweiz, mit seiner Frau Cornelia van Es und ihre sieben Kinder seit verschiedenen Jahren in dieser Gemeinde gewohnt haben und heute noch wohnen. Dass derselbige Herr Laurenz Roth und seine Frau und sieben Kinder nicht allein wie Einwohner des Landrecht des bemelten Cantons, sondern auch das Bürgerrecht dieser Gemeinde haben und wirklich besitzen. Das wir ihm seiner Frau und Kindern ganz und in allen Theilen als unsere Eingeborene halten und betrachten wollen, somit auch wenn wieder Verhoffen sie in Armuth fallen sollten und Unterstützung bedörften, sie alle dieselben Rechte in allen Zeiten zu geniessen haben, werden wie unsere Eingeborene. Und dass bemelter Laurenz Roth in der Gegenwärtigkeit von uns Burgermeister mit seiner Unterschrift Zeichnung dieses erklärte dem Appenzeller Landrecht und Gemeind Bürgerrecht zu Speicher ganz abzugeben.

In Kentnisse der Wahrheit dieses unterzeichnet und mit dem Gemeinde Siegel bekräftigt zu Almeida den 26. Julij 1815.

*Laurenz Roth
Ws. Verhagen*

Warnardus Verhagen (Veen 22.03.1754 – Ameide 22.08.1832)

Laurenz sterft te Ameide op 79-jarige leeftijd op 6 september 1831 en Cornelia overlijdt op 17 juli 1833, eveneens te Ameide.

Uit deze twee mensen is het geslacht Roth in Nederland grotendeels voortgekomen.

In Nieuwpoort en Groot-Ammers en uiteraard ook

in andere plaatsen zijn meer nazaten te vinden. Wellicht zijn er lezers die nog verscheidene nazaten van deze familie te Ameide gekend hebben, zoals:

Willem Aart Roth, geboren te Ameide op 21 april 1903 en overleden te Purmerend op 5 dec. 1987. Hij woonde eerst op de Prinsengracht alhier en had een bodedienst, die met paard en wagen was begonnen. Ik vermoed dat hij op latere leeftijd getrouwd is en daarna in de buurt van Amsterdam gewoond heeft, want er zijn hem in Noord-Holland 4 kinderen geboren in de jaren 1948 t/m 1960.

Johannes (Hennie) Roth geboren 18-8-1934. Dit was een verdienstelijk voetballer en een zoon van Klaas Roth (geb. 11-1-1908) en Jannetje Roodhorst (geb. 15-7-1915). Hij is later naar Afrika geëmigreerd.

Cornelis Roth, geboren 10-8-1857, is op 15-7-1893 gehuwd met Merrigje Roodhorst, geboren 20-5-1859. Zij hadden vier kinderen: Lauwrens, geboren 30-7-1893, overleden 6-6-1971.

Twoe dochtertjes, één dag na elkaar overleden op 19 en op 20 december 1899, zijnde drie en twee jaar oud. Ene Pieter, geboren 25-8-1900, overleden 9-12-1978.

Lauwrens is op 2 juni 1921 te Lexmond getrouwd met Willempje den Braven. Zij hebben in de Fransestraat gewoond en uit dit huwelijk zijn drie kinderen geboren: Cornelis, geb. op 12 maart 1922, Cornelia, geb. op 20 september 1928 en getrouwd op 28 februari 1957 met J. in 't Veld. Verder Aart, geb. 2-11-1930 en die is getrouwd op 21 april 1960 met M.J. Boer en zij zijn in Hoornaar gaan wonen.

In het gezin van deze Aart Roth zijn een zoon en een dochter geboren. Deze dochter woont tot op heden in het huis waar haar grootvader Lauwrens gewoond heeft in de Fransestraat. Vermoedelijk is zij de enige, die onder de naam Roth nog in Ameide ingeschreven staat.

Genoemde Pieter is op 10 november 1944 getrouwd met Aaltje Zweere, die te Ameide geboren is op 11 febr. 1911. Zij hebben in de Nieuwstraat gewoond en uit dit huwelijk is op 15 augustus 1952 Cornelis geboren.

Op Hogewaard 24 te Tienhoven heeft Leendert Roth, geboren in Nieuwpoort op 19 juni 1912, met zijn gezin gewoond. Maart 1934 is hij gehuwd met Nicolette Streefkerk, geboren 24 september 1914. Zij was een dochter van Cornelis Streefkerk, wonende op de Hogewaard. In augustus 1953 is dit gezin naar Canada geëmigreerd.

Van dit gezin ben ik de 6^e van de 10 kinderen en als enige in Nederland achtergebleven, omdat ik vanaf mijn eerste jaar ben opgegroeid bij een oom en tante, die in de buurt van mijn ouders woonden en zelf geen kinderen hadden.

Mijn oom, Cornelis Streefkerk, was de oudste broer van mijn moeder. Vanaf de emigratie hebben we per brief altijd contact onderhouden en was de verhouding erg goed. In 1955 is mijn moeder alleen over geweest omdat mijn opa erg ziek was.

Helaas was hij al overleden toen zij hier aankwam.

Niagara watervallen.

Een paar jaar later heeft mijn vader de familie in Nederland bezocht. In augustus 1962 ben ik met mijn oom en tante, die ik “vader” en “moeder” noemde, want dat waren zij voor mij, drie maanden bij mijn ouders in Canada geweest. Er was daar in huis plaats genoeg omdat de vijf oudste kinderen inmiddels de deur uit waren. De reis werd per schip gemaakt en duurde negen dagen wat een belevenis op zichzelf was.

Ook de kennismaking met het grote, ruime Canada en de Niagara watervallen was geweldig.

De eerste keer dat mijn ouders samen naar Nederland kwamen was ter gelegenheid van mijn huwelijk

op 14 augustus 1969. Ook mijn oudste zus Rina (hier vroeger Goverien genoemd) en haar man en twee kinderen waren van de partij. Sinds die tijd is er veel heen en weer gevlogen, zowel door mijn ouders als door mijzelf. Later kwamen ook verschillende van mijn broers en zussen met een zekere regelmaat naar het oude vaderland. Vorig jaar mochten wij zelfs dertien leden van de familie onderdak verlenen, wat de versteviging van de familierelatie natuurlijk ten goede komt.

Moeder Nicolette is op 28 januari 1991 overleden en vader Leendert op 2 januari 2000.

Mijn oom en tante op respectievelijk 1 augustus 1989 en 29 april 2009

Mijn vader kwam uit een timmermansfamilie, welk beroep hij ook in Canada uitoefende.

Het was een omschakeling om daar met inches te moeten werken i.p.v. met centimeters zoals in Nederland het geval was.

Zijn vader, Willem Roth, had een eigen timmerbedrijf in Nieuwpoort, wat later door twee van zijn zonen is voortgezet en waar nog steeds verschillende leden van deze familie wonen.

De stamboom, die in mijn bezit is, gaat terug tot ene Jacob Roth, gedoopt in het Zwitserse Teufen op 23 oktober 1599. Uiteraard blijft deze beperkt tot alleen de directe lijn van onze tak en alle hierboven vermelde gegevens komen allemaal uit bovengenoemd boek.

Deze foto is gemaakt in 1915 ter gelegenheid van het 50-jarig huwelijksjubileum van Lourens Roth, geboren te Ameide op 15 november 1837 en Leentje Kuijl. Zij zitten in het midden. Links staat Willem Roth, geboren te Nieuwpoort op 1 september 1887. Naast hem zijn vrouw Goverina Adriana Kroon, geboren te Langerak op 15 april 1888. Dit zijn mijn grootouders.

Het Rampjaar 1672

Kennismaking met de vijfde macht Een historische monografie

Arthur Groenewegen

Vier mogendheden die onze Republiek der Verenigde Nederlanden gezamenlijk op het lijf vielen. Alsof het niet genoeg was! Toch schijnen mijn persoonlijke bevindingen, gebaseerd op systematisch onderzoek in Franse archieven, aan te tonen dat er in dat jaar van alle rampspoeden nog een vijfde macht is geweest die de zijde van onze belagers heeft gekozen. En dat zonder een oorlogsverklaring zoals de andere vier hebben gedaan, maar met wat veel later - sinds de Spaanse burgeroorlog naar ik meen - een «vijfde kolonne» is gaan heten.

Een vijfde vijand dus, militair minder indrukwekkend dan de vier uit het schoolboekje, maar lang niet ongevaarlijk, vooral door het ontregelend effect dat die numero vijf kon hebben op de banden van onverbreekelijke broederlijke saamhorigheid en goede trouw in 1579 gesmeed met de Unie van Utrecht. Een unie waaraan zij niet heeft willen deelnemen omdat de Roomse adel daar het zich tot plicht rekende onder de Spaans-Habsburgse vanen verder te bakkeleien. Vijf belagers dus. Waren de vier van de schoolboekjes dan nog niet genoeg om onze Republiek op de knieën te dwingen?

En hebben onze geschiedvorsers die vijfde macht nooit onderkend? Erg zichtbaar was zij inderdaad niet, opererend onder een Franse dekmantel. Die vraag zou ik nu willen voorleggen, na een - tot dusver vruchteloos - touwtrekken met een belangrijke Franse archiefbron. Maar eerst iets over mijzelf, onberoepen amateur-historicus van vaderlandse bodem.

Al vóór mijn pensionering als directielid van een internationaal bankhuis ben ik mij gaan verdiepen in het vaderlandse verleden van de zeventiende eeuw, met als kerngebied de relaties van onze toenmalige Republiek met Frankrijk in de jaren tussen de vrede van Munster en die van Nijmegen, tijdens de eerste dertig jaar dus van haar bestaan als onafhankelijke mogendheid. Literatuur en vrij intensieve raadpleging van nationale en lokale bronnen hadden mij - zo meende ik althans toen - de basiskennis bijgebracht, nodig om na mijn voorgenomen verhuizing naar Frankrijk de terreinstudie ginds voort te zetten, in die natie zoveel ouder dan de onze. Zouden daar de archiefplanken niet rijker gestoffeerd zijn? Dat móest haast wel, zou je denken, zeker bij situaties waarin het aloude koninkrijk en de piepjonge Republiek elkaar al eens waren tegengekomen. Van daar te kunnen terugschouwen en te vergelijken, vanuit een

nieuwe gezichtshoek, de Franse, een mooie uitdaging! Het zou verrijkend moeten zijn. Maar opgepast dan wel voor hun heilige huisjes waarover je als vreemdeling kunt struikelen en waaraan je niet mag tornen. Geen dom geginnegap dus over onverwoestbare decorstukken als Maagden van Orleans, het Trio van d'Artagnan en IJzeren Maskers, zolang ze ons van hun kant het Stokske van Van Oldenbarnevelt, de Geuzen van Lumey en de Bril van Alva niet willen tegenhouden.

Opgepasst dus voor ironische uitlatingen over hun geschiedkundige gedenkklanken!

Ook grote heersers zoals koning Lodewijk beginen nu eenmaal af en toe spraakmakende missers, maar die werden dan gewoonlijk door de scharen van hun bewonderaars of gunstelingen wel weer rechtgepraat, gladgestreken, weggeredeneerd of simpelweg genegeerd, hoe dan ook, aan verdere circulatie onttrokken. Officiële rechtzettingen kwamen nu en dan ook, maar globaal en minimaal, om duurzaam imagoletsel van hun historische kopstukken te voorkomen.

Frederik Hendrik geschilderd door Michiel Jansz van Mierevelt, 1632, olieverf op doek, 112 x 88 cm, Rijksmuseum, Amsterdam.

Amalia van Solms, atelier van Gerrit van Honthorst, 1632, olieverf op doek, 125 x 102 cm, Huygensmuseum Hofwijck, Voorburg.

Willem II en Maria Stuart geschilderd door Gerrit van Honthorst, 1647, olieverf op doek, 302 x 194 cm, Rijksmuseum, Amsterdam.

Past het ons buitenlanders eigenlijk wel om ons publiekelijk uit te laten of vrolijk te maken over historische missers van Franse machthebbers? In het onderhavige geval: een door mij - in ernst en op goede gronden - verondersteld verdrag dat gesloten moet zijn op of omtrent 26 mei 1672, tussen Koning Lodewijk in persoon, en twee Spaanse edellieden, bepaald geen kleine jongens: te weten Jean Alphonse, Prins van Isenghien, toen zeventien jaar oud, en Balthasar Philippe, Prins van Masmines, zijn vader. De laatste was stadhouder van Spaans Gelderland, met centra als Venlo, Roermond, Gelderen en Limburg, een gebied altijd nog van belang (Frederik Hendrik had er ooit zelfs zijn zinnen op gezet).

Genoemde Spaanse prinsen waren spruiten uit het aanzienlijke geslacht Gand-Vilain, toentertijd nog beschouwd als steunpilaren van de Spaanse kroon. Dat roemruchte geslacht dus, eigenlijk - om in hedendaagse termen te vervallen - een soort conglomeraat met aan het hoofd de douairière Marguërite-Isabelle Gravin van Mérode, moeder van liefst veertien kinderen, en een waar legioen van min of meer invloedrijke kleinkinderen. Zij stond alom bekend als aartsvijandin van Amalia van Solms, de grootmoeder van onze prins Willem III. Een unieke en soms zelfs lachwekkende vertoning van twee grootmoeders die er op uit waren om in voorkomende kwesties over eigendomsrechten op domeinen in de lage landen en soms ook verder weg, in Franche Comté bijvoorbeeld, stevast partij te kiezen voor hun eigen kleinkinderen. Voor de weduwe de Mérode was het bijna een sport. Zij zocht die geschillen

op en wist dan, dankzij haar eigen wijdgespreide netwerk van haar toegedane magistraten, de zaken zo behendig te sturen, dat geschillen bijna altijd in haar voordeel werden beslist. Haar vermogens om rechterlijke instanties in de Spaanse Nederlanden te beïnvloeden, grensden aan het ongelofelijke. De andere douairière, Amalia van Solms, na het onvoorziene overlijden in 1650 van haar zoon Willem II voogdes geworden van diens posthuum - acht dagen na zijn overlijden - geboren zoontje Willem III,

Willem III geschilderd door Godfried Schalken, 1699, olieverf op doek, 163x 150 cm, Mauritshuis, 's-Gravenhage.

De eedaflegging van de Vrede van Munster in 1648 geschilderd door Gerard ter Borch, olieverf op koper, Rijksmuseum, Amsterdam in bruikleen van de National Gallery, Londen.

heeft eindeloos geleden onder de manoeuvres van deze rivale. Vooral in erfkwesties over vrijgevalen landgoederen die ooit aan Willem de Eerste of diens echtgenoten dan wel verwanten daarvan hadden toebehoord, trok prinses Amalia steevast aan het kortste eind. Het griefde haar eindeloos. De boedel die zij als voogdes van de minderjarige prins te beheren kreeg, omvatte onder meer twee kolossale vorderingen. In de eerste plaats - een familie-affaire - de vordering op het Engelse koningshuis uit de periode dat Frederik Hendrik zijn schoonfamilie de Stuarts financieel moest ondersteunen tegen dictator Cromwell. Lange tijd een dubieuze post, aangezien dat koningshuis intussen buiten Engeland in exiel leefde. De andere grote post - veel aanzienlijker nog - was de vordering van het Oranjehuis op het Spaanse koningshuis, als becijferd in 1647 door een panel van wederzijds erkende experts ter voorbereiding van de vrede van Munster. Een fonds bedoeld om de Oranjes schadeloos te stellen voor de vele en rijke bezittingen die zij van de hand hadden moeten doen om de lasten van tachtig jaar oorlog tegen de Spaanse monarchie te financieren. De wederzijdse deskundigen kwamen uit op het - voor die tijd althans - gigantische bedrag van 7.132.392 gulden, naar huidige normen zeker meer dan één miljard.

Deze som - hoe enorm ook - werd in 1648 opgenomen in het vredesverdrag als zijnde de schuld van

Spanje aan het Oranjehuis, te voldoen aan de nog levende directe nabestaanden van Willem de Eerste. Dit waren de grootste twee posten die prinses Amalia na het overlijden van haar zoon, stadhouder Willem II, op haar bord kreeg in haar hoedanigheid van voogdes en boedelbeheerster van wiegekind Willem III, zulks onder het toezien oog van een ingestelde voogdijraad, de « Raad van de Prins ». Aan haar dus toen de taak om die boedel zo zorgvuldig mogelijk te beheren, en met name die twee aanzienlijke vorderingen zo snel en zo voordelig mogelijk om te zetten in contanten. Het eerste stadhouderloze tijdperk was aangebroken, en de Staten hadden het nu alleen voor het zeggen. Die erkenden de boedel wel, maar waren niet bereid noch in staat - politieke overwegingen hielden dat tegen - effectief druk uit te oefenen op de schuldenaren. Zelfs na het herstel van de Stuarts in 1660 duurde het jaren voordat uit Engeland de eerste aflossingen binnendruppelden. De Spanjaarden lieten het helemaal afweten. Door de scherpe daling van de zilverprijs was het land, hoewel nog steeds beschouwd als een wereldmacht, financieel aan lager wal geraakt. De wil om af te lossen scheen nog wel aanwezig. Voor een deelbedrag werden zelfs een keer wissels ontvangen, maar die werden door de bankier van de Spaanse kroon in Gent bij gebrek aan fonds geprotesteerd teruggezonden naar Spanje, een wereldmacht nog altijd, maar intussen één groot armen-

Luis Francisco de Benavides Carillo de Toledo, markies van Caracena, landvoogd van de Spaanse Nederlanden, door Artus I Quellinus, 1664, Koninklijk Museum voor Schone Kunsten, Antwerpen.

huis.

Naar aanmaningen werd door de Hazienda - het Spaanse Ministerie van Financiën - nog wel eens geluisterd, maar als het op betalen aankwam werden de crediteuren afgescheept met fraaie beloften van betaling bij de eerstvolgende aankomsten van zilvervloten in Spaanse havens, en wel zodra het verscheppingsseizoen weer aanving. Een loze belofte, zozeer dat in ons land in gebreke blijvende schuldenaren soms het etiket van «Spaans galjoen» kregen opgeplakt.

De Staatse onderhandelaars van 1647 waren echter zo verstandig geweest om voor het nakomen van de Spaanse verplichtingen jegens het Oranjehuis voorzorgshalve zakelijke zekerheden te bedingen. Die werden in het vredesverdrag ingebouwd, te weten een recht van hypotheek op waardevolle domeinen in de Spaanse Nederlanden. In 1663 heeft voogdes Amalia - het wachten op aflossingen zat - een eerste stap ondernomen door bij het Spaanse gezag in Brussel haar beklag te doen, en wel over haar rivale, de douairière van Mérode. Deze had, naar haar ter ore was gekomen, in misachting van de hypothecaire rechten die op de betreffende domeinen in de Zuidelijke Nederlanden rustten ten bate van het Oranjehuis, stappen genomen om die bezittingen te vervreemden. De Markies de Caracena, de Spaanse vertegenwoordiger in Brussel, ontving dit beklag uit handen van Constantijn Huygens, als zo vaak tussenpersoon in affaires van de Oranjes met autoriteiten elders, maar het enige echte resultaat van zijn tussenkomst was dat de vendetta die de twee huizen - Oranje en Gand Vilain - verdeelde nog hoger oplaaide. Vanouds was het water en vuur tussen die twee geslachten. Voor een lezer die het interesseert heb ik uit de omvangrijke correspondentie van Constantijn Huygens een vijftigtal brieven geselecteerd uit een tijdsbestek gaande van 1658 tot 1684, die er melding van maken. Een studie op zichzelf voor degenen die de energie opbrengen om het allemaal uit te pluizen.

Na deze, voor een goed begrip van het volgende, onvermijdelijke inleiding kom ik terug op het punt

waarop ik mijn lezer even heb moeten achterlaten alvorens hem de volgende **cruciale vraag** voor te leggen:

WAT PRECIES BEHELSDDE DE OVEREENKOMST GETROFFEN OP OF ROND 26 MEI 1672 TUSSEN KONING LODEWIJK VAN FRANKRIJK EN DIE TWEE PRINSEN UIT HET GESLACHT GAND - VILAIN ?

Ik doe in Frankrijk nog steeds grote moeite om daarachter te komen. Wat heeft er in gestaan, in dat zogenaamd onvindbare verdrag? En als het, zoals ik vermoed, één of ander kwalijk complot behelsde, was dat dan gericht tegen onze Republiek of tegen Willem III, chef van onze toenmalige militie en weldra ook haar stadhouder? Of tegen beiden misschien, want hun belangen waren toen al verregaand verstrengeld.

Op die vraag probeer ik in het volgende een antwoord te vinden, maar wat daarbij hindert is het ontbreken vooralsnog van de verdragstekst, zodat men slechts kan uitgaan van het gedrag van de twee contractanten in hun relatie met de Republiek respectievelijk met het Oranjehuis.

Het verdrag of complot bracht - hoe dan ook - een **nieuwe vijand** in het veld, naast de vier andere die zich ronduit - open en bloot - al tegen de republiek hadden verklaard, uit naam van hun eigen machthebbers en via hun ambassadeurs, de vier machten die in alle schoolboekjes worden genoemd als onze vijanden. Hun argumenten, de bezwaren die zij tegen onze staat koesteren, worden in hun oorlogsverklaringen aangevoerd.

Maar wat de vijfde macht betreft probeer ik er alsnog een antwoord voor te vinden. Dat verdrag - vrucht van d'onderhandelingen van Lodewijk XIV met de twee eerder genoemde Grands d'Espagne - laat mij nog steeds niet los. Is het heus niet meer te vinden? In november 1990 heb ik even - een luttel moment - er de hand op mogen leggen, niet op het verdrag zelf, maar op de okergele archief-envelop waarin het opgeborgen zat, en waarop in een Franse hand te lezen stond:

«TRAITE DU ROI AVEC LE PRINCE D'ISENGHIEN»

Wat precies kan daar in hebben gezeten? Jammer genoeg heb ik toen verzuimd dat ter plaatse na te gaan. Ik bevond mij toen in de bibliotheek van het Château de Vincennes, pen in de hand, met voor mijn aangezicht een reeks opgevraagde archiefstukken, bezig daaruit gegevens over te nemen die mij van belang leken, toen ik, even van het papier opkijkend, op het bureaublad naast mij de bewuste okergele envelop zag liggen. Ik had die zelf niet opgevraagd, en die naam Prince d'Isenghien maakte toen nog niets in mij wakker. Volgens mijn notities is het geweest op 27 november 1990. Die envelop moest daar zijn neergelegd door iemand van de dienst zelf, misschien ten behoeve van iemand die nog werd verwacht, dan wel - wie zal het zeggen - door één of andere vak-maniak

die er eens een keer mijn aandacht op wilde vestigen. Ik had het toen echter meer dan druk met het afwerken van hetgeen al voor mij lag uitgesteld en heb mij zodoende niet de tijd gegund om die envelop ook nog eens nader te onderzoeken. Jammer toch eigenlijk want die naam Isenghien ben ik bij latere archiefbezoeken elders meerdere malen tegengekomen. Blijkbaar toch een personage van belang toen, verder onderzoek waardig. Dat verdrag van hem met de koning wees in die richting. Het heeft mij vorig jaar als nog bewogen bij de Dienst S.H.D. aan te kloppen en een verzoek in te dienen om toezending van een fotokopie of afschrift van het *Traité* in kwestie, een verzoek dat ik inmiddels meerdere malen heb herhaald, maar de antwoorden die ik ontving zeggen mij - ondanks verdere preciseringen van mijn kant - dat een verdrag als dit in hun bestanden niet te vinden is. Ik teken hierbij wel aan dat de dienst in kwestie nu officieel een onderdeel is van het Franse Ministerie van Defensie wat het in 1990 naar mijn weten alleen semi-officieel was, al waren de twee leidende persoonlijkheden die ik toen een keer heb mogen ontmoeten het beide, civiel dan wel militair. Zij schenen mij toen duidelijk welgezend en leken mijn belangstelling voor hun vakgebied te waarderen en ook enkele documentaire bijdragen die ik hun van vaderlandse kant heb mogen leveren, in casu een stel documenten dat Franse officieren tijdens de oorlog van 1665/66 in Nederland afhandig was gemaakt. Nu - met onbekenden aan de top van de S.H.D - ziet het er jammer genoeg naar uit dat het *Traité* in kwestie, de sleutel tot mijn werkstuk (of noem het maar «these»), voorspand niet boven water zal komen, zodat ik de lezer moet voorstellen voorlopig genoeg te nemen met bepaalde documentair aantoonbare gegevens die ik

François Henri de Montmorency-Bouteville, hertog van Piney-Luxembourg (8 januari 1628 - 4 januari 1695).

hem in deze monografie voorleg, in de hoop nog altijd dat de historische dienst in Vincennes een keer zijn stilzwijgen wil verbreken en opening van zaken geven. Het gaat tenslotte om een onmisbaar stuk «waarheidszoeking» rond een personage, Prins van Isenghien geheten, dat in rampjaar 1672 in onze toenmalige Republiek is opgedoken voor één of andere supergeheime missie voor koning Lodewijk. Ook blijft het vreemd dat die persoon onze eigen onderzoekers tot nu toe kennelijk is ontgaan. Het waren nota bene de Duitse bezetters van 1940-1945 die mij op die prins van Isenghien attent hebben gemaakt. Ik trof hem namelijk aan in een serie documenten die zij blijkbaar in Frankrijk hadden buitgemaakt maar later - bij hun vertrek van daar omstreeks september 1944 - naar Rotterdam hebben overgebracht. Om die vervolgens bij hun haastige aftocht uit ons land in mei 1945 liever niet mee naar huis te nemen. Die prins van Isenghien kwam uit de context van die stukken naar voren als een soort gunsteling van koning Lodewijk XIV. Dit alles trof ik omstreeks 1980 aan bij de Gemeente Bibliotheek in Rotterdam, die mij inzage ervan verleende. De bundel in kwestie

☞ Het gaat tenslotte om een onmisbaar stuk «waarheidszoeking» rond een personage, Prins van Isenghien geheten, dat in rampjaar 1672 in onze toenmalige Republiek is opgedoken voor één of andere supergeheime missie voor koning Lodewijk.

François Michel Le Tellier, marquis de Louvois (Parijs, 18 januari 1641 - 16 juli 1691).

omvatte onder meer - keurig in het Duits overgezet want half werk deden die bezetters van toen niet - de tekst van briefwisselingen gevoerd tussen de Hertog van Luxemburg en Oorlogsminister de Louvois in de jaren 1672 en 73. Mogelijk moest dit alles de bezetters van toen dienen ter onderrichting van krijgsschool-officieren die tijdens hun verblijf in Nederland de pro's en contra's van de Hollandse waterlinie anno 1672 nog eens nader onder de loupe wilden nemen. In die lange brievenreeks trof ik onder meer een brief aan de dato 29 november 1672 van de Hertog van Luxemburg aan Louvois die hem had verweeten dat hij nonchalant had gehandeld door die Isenghien, grote beschermeling des Konings, te laten deelnemen aan een raid op de plaats Ameide, een soort strafexpeditie tegen de Staatse militie daar. Een raid gevolgd door een terreuractie tegen de plaatselijke bevolking, een affaire waarbij die Isenghien vrij ernstig gewond is geraakt. Twee dagen eerder meldde de Zwitserse veiligheidsofficier J.B. Stoppa al hetzelfde, maar die meldde het heet van de naald, terstond na zijn eigen terugkeer van de actie en zelfs per expresskoerier aan de koning in persoon. Het probleem was namelijk dat die gunsteling des konings **gezien zijn speciale en hoogstgeheime status** niet in het Utrechtse Burgergasthuis kon worden ondergebracht zoals met diens superieur kolonel Castelnau wél was geschied. Deze melding per extra koerier - twee dagen eerder dan Luxemburg in diens wekelijkse situatie-overzicht en ook nog een keer per speciale koerier direct aan de Koning - zijn in elk geval feiten die de aanwezigheid van die Isenghien in onze Republiek **documentair vastleggen**. Maar ook valt eruit af te leiden dat hier iets bijzonders aan de hand was. Want wat verklaarde die abnormale belangstelling van de

vorst voor het wel een wee van een jonge Spaanse edelman, niet meer dan een ritmeester qua legerrang maar niettemin een Grand d'Espagne het neusje van de **Spaanse zalm**.

Daarover zou de tekst van dat Traité bijvoorbeeld meer moeten kunnen zeggen. Of is dit verdrag inmiddels een «Heilig Huisje» geworden? Terwijl het mij in 1990 als het ware werd opgedrongen? Onze eigen historici schijnt het tot dusver te zijn ont-

☞ **Onze eigen historici schijnt het tot dusver te zijn ontgaan dat die prins in de rampjaren 1672 en 1673, uitgerust als Frans officier met zijn eigen (privé) regiment in de toenmalige republiek is ingezet en wel in het allergrootste geheim.**

gaan dat die prins - eerder genoemd op pagina 2 van deze monografie - in de rampjaren 1672 en 1673, uitgerust als Frans officier met zijn eigen (privé) regiment in de toenmalige republiek is ingezet en wel in het allergrootste geheim. Erheen gecatapulteerd door Koning Lodewijk in persoon met een vooralsnog niet erg duidelijke maar toch zeker wel belangrijke opdracht, gezien de zorg waarmee die missie omringd is geweest. Hij moet de Republiek in 1673 of 1674 weer hebben verlaten maar als halve invalide na zijn onfortuinlijke deelname aan die affaire van «Ameide». De koning heeft hem toen laten vervangen door de jonge Pomponne, zoon van de toenmalige Franse Minister van Buitenlandse Zaken. In 1676 ziet men Isenghien een moment terug in Venlo, destijds hoofdstad van **Spaans Gelderland**. Daar bereikte hem toen een brief van Willem III met de vraag of Isenghien hem kon helpen aan nogmaals veertig à zestig Gelderse voetknechten om hem te assisteren bij het beleg van Maastricht dat de prins had ondernomen om die vesting weer aan de Fransen te ontrukken. Dat beleg is helaas mislukt, maar het bevestigt in elk geval dat Isenghien toen weer thuis was van zijn blijkbaar zo gewichtige maar ook onfortuinlijke missie in onze Republiek, en wel in een lichamenteel min of meer gehavende conditie. Toch trouwde hij begin 1677 met Marie-Thérèse de Crevant, een dochter van d'Humières, één van de befaamde Franse maarschalken. Misschien heeft hij die maarschalk leren kennen toen deze in 1673 en 1674 door de koning was belast met het toezicht op de ontruiming van Arnhem door het Franse bezettingsleger? Uit dit huwelijk werd in 1678 geboren een zoon, Louis de Gand-Vilain, later ook opgeklommen tot Maréchal de France en kennelijk een levenslustige kwant, pas in 1787 van het toneel verdwenen na drie huwelijken - het laatste met een prinses van Monaco. Jean Alphonse heeft het zelf zo lang niet mogen maken. Hij stierf in 1687, niet meer dan 32 jaar oud, mogelijk het gevolg nog van de in Ameide opgelopen blessures. Zijn vader Balthasar Philippe was hem zeven jaar eerder, in 1680, voorgedaan. Samen waren zij met

Lodewijk XIV geschilderd door Charles le Brun, 1661.

In een muur van de herbouwde kerk van Koekelare (België) zit een witmarmeren gedenkplaat met de wapens van Jean-Alphonse Vilain XIII de Gand (links) en Marie-Thérèse de Crévant d' Humières (rechts). Met dank aan Gerdi Staelens (Koekelare).

Koning Lodewijk verbonden als ondertekenaars van dat blijkbaar supergeheime verdrag, gesloten op 26 of 27 mei 1672, zo geheim blijkbaar dat de Dienst S.H.D. van het Franse Ministerie van Defensie het nu ineens niet meer kan terugvinden hoewel ik - een altijd wat verdachte buitenlandse bezoeker - zeg maar een potentkijker en historiespeurneus - het nota bene in november 1990 zo maar naast mijn werkplek vond liggen. Een invitatie zou je haast zeggen, zo niet een provocatie!

Was het zo belangrijk, dat Traité? Bij mijn bewuste bezoek op 29 november 1990 heeft een mij onbekend iemand het dus besmuikt - onopgemerkt door mij - gedeponerd naast mijn werkplek in die bibliotheek, officiële bewaarplaats van de Franse militaire archieven. Dank alsnog aan die mij onbekende weldoener voor zijn nobele geste! Maar bang als ik was voor het intrappen van «heilige huisjes» heb ik het oningezien teruggereikt aan de dienstdoende bibliothecaresse, om mij met volle energie te werpen op de reeks documenten die ik inderdaad wèl zelf had opgevraagd, en die keurig vóór mij uitgestald op mij lagen te wachten. De naam zei mij bovendien toen nog niets. Officieel zou het, denk ik, als «Verdrag van Venlo» te boek moeten staan aangezien Venlo in feite toch het officiële hoofdkwartier was van ondertekenaar Balthasar Philippe de Gand-Vilain, de Spaanse Stadhouder van het Gelderse Overkwartier, ook «Spaans Gelderland» genoemd. De ondertekening van het stuk zal echter niet daar maar in het neutrale Geleen hebben plaatsgevonden waar koning Lodewijk zich toen een dag of twee ophield alvorens zijn

kolossale leger naar de Staatse Rijnvestingen Buderik en Orsoy te dirigeren. «Verdrag van Geleen» zou het in feite officieel moeten heten. Wat nog steeds in het oog springt zijn de abnormaal strenge normen van geheimhouding die door de ondertekenaars in acht werden genomen. En - zou je zeggen - blijkbaar nog steeds door de huidige archiefbewaarders, die het officieel «zelf niet meer kunnen vinden» maar het officieus misschien wel eens even aan de buitenlucht hebben willen blootstellen, zoals zij november 1990 blijkbaar met mij als proefpersoon hebben gedaan.

Is die raadselachtige conspirator van toen er zelf mee aan de haal gegaan zodat het dossier bij de S.H.D. nu niet meer te vinden is? Deze persoon die er in 1990 -

nadrukkelijk-terluiks - mijn aandacht op heeft willen vestigen moet er een bedoeling mee hebben gehad, maar welke? Het blijft voor mij een hoogst intrigerende zaak: een verdrag dat twintig jaar geleden nog wèl door mij kon worden ingezien - dankzij die anonieme weldoener - maar nu niet meer want nu is het «zoek». De nagalm zou je haast zeggen van een indertijd door koning Lodewijk persoonlijk opgelegd embargo, ook toen al omringd door de allergrootste discretie. **Een authentiek heilig huisje dus!** Opgepast nu!

Lag Isenghien's missie op ons toenmalige grondgebied dan inderdaad zo politiek gevoelig?

In ieder geval wèl ten opzichte van Spanje, de rechtmatige soeverein van Spaans-Gelderland en krachtens het vredesverdrag van Aken van 1668 derhalve een territoire gevrijwaard van nieuwe Franse invallen op Spaans grondgebied. En ook jegens de Republiek, hier op achterbakse wijze geconfronteerd met een nieuwe, nog onaangemelde vijand. Stadhouder Balthasar was echter zo slim geweest de ondertekening te verplaatsen naar Geleen, een plaats gelegen in het bisdom Luik dat neutraal was, dus zelf niet bij de oorlog betrokken, anders dan zijn hiërarchische meerdere de Aartsbisschop van Keulen, zoals bekend wèl één van onze toenmalige vijanden. Dit alles nog steeds op het gevaar af dat hun meerderen in Madrid/Brussel respectievelijk Keulen het complot alsnog zouden ontdekken en veroordelen, het politiek aan de kaak zouden stellen en de twee Spaanse ondertekenaars streng ter verantwoording roepen. Hoogverraad, niets minder dan dat!

Sébastien Le Prestre de Vauban, Maarschalk van Frankrijk.

Misschien lijkt het zaak de missie van Isenghien in onze Republiek ook eens te bezien tegen de achtergrond van de ongewoon grote animositeit die de Gand-Vilains scheidde van het Oranjehuis en van de niet geringe financiële consequenties die daarin lagen besloten. Wat mag de koning verder nog hebben bewogen juist deze Gand-Vilains als bondgenoten in te zetten bij zijn campagne tegen de Republiek? Men moet constateren dat de Koning juist in dit tijdsge- wricht zijn zo heilig beleden streven naar diploma- tieke correctheid een ogenblik heeft laten varen. Ik denk bijvoorbeeld aan zijn spoed-ambassade naar Madrid eind 1672 om er zijn beklag te doen over «Charleroi» dat op 3 december 1672 door Willem III met zijn Spaanse hulpcorps per verrassing -zo maar, foei toch! - een enkel moment omsingeld is geweest.

Vast staat - met of zonder inzage van dat Traité - dat Jean Alphonse op 24 mei 1672, op last van zijn vader, een ruiteregiment dat deze had liggen in Stevens- weert, het arsenaal van Spaans Gelderland, is gaan ophalen om het te geleiden naar het vestingstadje Maeseyk, waar het buiten de wallen, aan de Spaanse kant van de Maas, twee nachten lang heeft gecam- peerd. Maeseyk was al een week lang in Franse han- den, en de Graaf de Chamilly die er commandeerde, heeft zijn komst aanvankelijk met enig wantrouwen aangezien.

Maar Chamilly wist toen al dat op 26 mei de koning in persoon zou verschijnen, om in het nabije Geleen samen met Vauban te bezien of het raadzaam zou zijn eerst Maastricht te belegeren alvorens met het grote leger op te trekken naar de Staatse Rijnvestin-

gen. En de jonge Gand-Vilain was er gekomen met de opzet om het regiment en zichzelf mede namens zijn vader aan te bieden aan de Franse monarch bij dien aankomst in Geleen als een teken van onder- werping en als effectieve bijdrage aan diens veldtocht tegen de Republiek.

Dit is dus de aanloop geweest tot het verdrag in kwestie, door mij gemakshalve «Verdrag van Venlo» genoemd, omdat dat nu eenmaal de stadhouderlijke residentie van Spaans Gelderland was. Zijn moeder Luisa Sarmiento is daar in 1675 begraven. Stadhou- der Balthasar Philippe zal als «staatshoofd» bij de aanbieding in Geleen aanwezig zijn geweest, maar wel discreet, onttrokken aan het publieke oog. Ge- leen behoorde niet tot zijn ambtsterrein maar tot het bisdom Luik dat min of meer neutraal was. De ko- ning zelf en de jeugdige Jean Alphonse die ter ere van de hoge gast en ter opluistering bij de aanbieding mogelijk enige sierlijke staaltjes van ruiterkunst ten beste heeft gegeven - de passie van Lodewijk XIV voor carrouzels was alom bekend - zullen er wel de show hebben gestolen.

Hoe zal de vorst zelf de ontmoeting hebben ervaren? Zonder nadere kennis van de tekst van het Traité blijft mijn versie van het rendez-vous speculatief, maar naar ik vertrouw realistisch genoeg.

Bij de koning in de eerste plaats een zekere ingeno- menheid. Hij hield van carrouzels, proeven van rui- terlijke vaardigheid en selecteerde naar die maatstaf leden van zijn gevolg. Ingenomenheid dus met deze adroite jonge edelman, de zeventienjarige Jean Alp- honse, zo te zien al een cavalier van formaat, iemand om hem later te dienen, bijvoorbeeld in zijn lijfgarde. Geroepen om onderdaan te worden van zijn konink- rijk. Die twee edellieden, Grands d'Espagne, wensten zich naar hij begreep te onderwerpen aan zijn gezag en boden hem zelfs voor zijn campagne tegen de Re- publiek dit fraaie cavalerie-regiment aan. Schaden kon het natuurlijk niet, helpen mogelijk wel, mits discreet en zonder nadelige diplomatieke neven-ef- fecten.

Want het rook natuurlijk kwalijk naar loyaliteits- breuk, zelfs naar hoogverraad. Deze aanzienlijken behoorden - let wel - tot de bloem van het Spaanse hof, en het was toen al bekend dat andere Spaanse eenheden op last van Brussel en Madrid onderweg waren naar onze republiek om die bij te staan tegen 's konings onderneming. Het heette zelfs dat de Mar- kies van Westerloo, een Spaanse overste, met zijn troep al voor Maastricht was verschenen om die plaats te versterken. Twee Spanjes dus, het ene offici- ële, dat de Republiek welgezind scheen en troepen- hulp leverde, en het tweede - dat van deze Gand- Vi- lains - dat daar falikant op tegen was en zelfs bereid scheen om deel te nemen aan koning Lodewijk's oor- log tegen het Haagse bewind. Een overeenkomst - zwart op wit- met deze beide vazallen van de Spaanse kroon eiste dus enige lenigheid van geest waarmee deze Prins Balthasar & Zoon gezegend leken: een behendig geformuleerde justificatie dus, die hen kon vrijwaren van verraderlijke intenties, die hun van uit hun eigen Spaanse hofkringen konden worden voor- geworpen.

De koning had uit hun toespelingen al begrepen hoe-

veel verwarring deze Gand-Vilains met dat regiment - dat als «Balthasar» bekend bleek te staan - tijdens de campagne in de Republiek zouden kunnen aarichten. Want de vader - Balthasar Philippe - was niet alleen namens de Spaanse kroon Stadhouder van Spaans Gelderland met als hoofdplaats Venlo, maar ook een man van enig aanzien in dat andere Gelderland, één van de zeven provincies van de Republiek, waar katholieken hem op handen droegen maar zich wél bij hem, Graaf van Zutphen, beklagden dat de provinciale staten ginds hen achterstelden bij hun calvinistische medeburgers. Dit nieuws kwam voor Koning Lodewijk als geroepen, een winstpunt voor zijn eigen campagne! Zijn bondgenoot Bisschop Barend van Munster had immers al in 1665 getracht er munt uit te slaan door er met zijn leger binnen te vallen. De Staten in Den Haag, toen door hun zeeoorlog tegen Engeland onmachtig om die inval te stuiten, hadden aan hem, hun bondgenoot destijds, een verzoek gericht om militaire hulp. Met grote tegenzin en na langdurig tijdrekken had de koning (die heimelijk andere plannen koesterde) hun een hulpcorps gestuurd dat samen met de brekebenen van het Staatse leger aan de schermutselingen in de Achterhoek van Gelderland tegen de bisschop had deelgenomen. Maar hij had ook zijn chef-diplomaat, de broer van minister Colbert, meegezonden om te trachten die bisschop tot inbinden te bewegen. Vooral aan diens druk was het te danken geweest dat bisschop «Bommenberend» op 19 april 1666 vrede had gesloten zodat het Franse hulpcorps naar huis kon terugkeren. Naar de koning nu constateerde was Prins Balthasar, als stadhouder van Spaans Gelderland, fel gekant te-

gen dat andere Gelderland, waar katholieken zich naar zijn woorden nog steeds achtergesteld voelden bij calvinisten die er vrijelijk binnenstroomden. Het raderwerk in 's konings brein registreerde het gretig: twee Spanjes dus, dat van Brussel /Madrid en dat van Venlo, beide de Kerk van Rome toegedaan, met dat van Venlo naar hij begreep zelfs neigend naar ultramontane orthodoxe opvattingen. En ook twee Gelderlanden. Prins Balthasar ging er niet weinig prat op dat hij zich ginds Graaf van Zutphen mocht noemen en er op handen werd gedragen door het roomse volksdeel. Om kort te gaan: twee Spanjes en twee Gelderlanden, dubbeltallen lonkend als het ware naar interventies! Zo werd hem dat andere Gelderland bijna op een presenteerblad aangeboden, geheel naar de geest ongetwijfeld van twee van zijn **officiële** bondgenoten: de geestelijke heren van Munster en Keulen. Een kans van belang om in de Republiek tweedracht te zaaien, haar te kastijden voor haar liberaliteit in geloofszaken ingegeven door haar commercieel opportunisme.

Het gedachtengoed van het tweetal - vader Balthasar Philippe en zoon Jean Alphonse - moet de koning hebben aangesproken. Het aanbod van Jean Alphonse om aan het hoofd van «Balthasar» - het aangeboden regiment Spaanse ruiters - aan de veldtocht deel te nemen heeft hem misschien nog iets meer aangesproken. Voilà donc, een jongeling helemaal naar zijn hart! Zo stelde hij zich zijn eigen opvolger, de Grand Dauphin, nu elf jaren oud, graag voor. Zou die later - eenmaal op die leeftijd gekomen - bereid en in staat zijn zulke koene plannen niet alleen te koesteren maar ook tot uitvoering te brengen? De andere zoon, de Duc d'Anjou, die de koningin hem later had geschonken was eind 1671 overleden. En wat eigenlijk te verwachten van die Prins van Oranje? Was hij uit eenzelfde hout gesneden als deze knaap? Hoe zou die andere jongeling, ondanks zijn eenentwintig lentes al benoemd tot opperbevelhebber van hun armzalige strijdkrachten, het ooit kunnen opnemen tegen de befaamde veldheren die hij nu tegen hen in het veld ging brengen? Deze rassige jonge telg uit het zo aanzienlijke geslacht Gand-Vilain zou, hoewel vijf jaar jonger dan die spruit uit het Oranjehuis, wel eens kunnen laten zien wat grote ambities huizend in jeugdige kemphanen soms weten aan te richten. De gedachte sprak de vorst meteen aan. Waarom niet eens een proef genomen? Deze jongeling hier zou zich wel eens kunnen ontplooiën tot een ware «champion», een veldheer en als zodanig tot een geduchte tegenhanger en naar het scheen ook tegenstander van die nog kersverse en onbeproefde legerchef, die nota bene ook nog gedoodverfd was om er stadhouder te worden. Maar het zag er vooralsnog niet naar uit dat Raadpensionaris De Witt en diens partij die benoeming ooit zouden gedogen.

Andere jonge ambitieuzen van zijn slag zullen er wel dra toe overgaan om - met of zonder iemands toedoen - hun eigen morse regimes vaarwel te zeggen om net als deze twee notoire Spaanse prinsen naar mijn koninklijke gunst te dingen en naar de lauweren en privileges die ik voor hen in petto heb. Deze wakere knaap op mijn weg aan te treffen: is dit niet een teken des Hemels? Een aansporing om op dit mo-

Raadpensionaris Johan de Witt geschilderd door Jan Asselijn, 1652, Rijksmuseum, Amsterdam.

ment, bestemd als het ware door de Voorzienigheid, een krachtmeting te beproeven tussen de favoriete kleinzonen van die twee spraakmakende douairières; die van Mérode en die andere van Solms, met hun eeuwige querellen. Hun krachtmetingen waaruit die van Mérode steevast als winnares te voorschijn treedt zoals de dames van mijn hofhouding mij verzekeren. Hoe zou het uitpakken als hun kleinzonen eenzelfde uitdaging aangingen? Wie zou dan aan het langste eind trekken? Een kans die ik deze jongeling wil bieden, als **mijn** favoriete kempiaan te velde en anders als mijn zaakgelastige/onderhandelaar. En het lijkt zelfs of het jongmens mij in die gedachtengang kan volgen, zoals hij zich hier gedraagt, knielend aan mijn voeten!

Aldus ongeveer (geformuleerd dan in mijn eigen woorden, of de archiefbronnen het goedvinden of niet) zouden de overwegingen van de Franse heerser kunnen zijn geweest toen hij en zijn nieuwe bondgenoten zich bogen over de papieren die een wakkere Franse secretaris uit 's konings gevolg kwam aanreiken. Enige schroom over hun desertie zal mogelijk hebben gehuisd in de harten van de twee Gand-Vilains, maar ook angst. Het publieke oog zal afwezig zijn geweest. Vader Balthasar zal als stadhouder van Spaans Gelderland die voorzorg zeker hebben getroffen. De koning zal bij de ondertekening inwendig misschien een klein ogenblik hebben stilgestaan bij het «Verdrag van Grémonville», vier jaar eerder getekend en sinds een jaar al in zekere details uitgewerkt. Daarin waren afspraken uitgewerkt om bij het aantreden van de geesteszwakke Carlos II als Spaanse kroonpretendent de handen ineen te slaan om te komen tot een opdeling van het Spaanse rijk tussen Wenen en Versailles. Madrid kon zich immers sowieso nauwelijks meer weren tegen afvalligheden van zijn vazallen in diverse randgebieden als bijvoorbeeld dit Spaanse Gelderland, die nu hun heil zochten bij machtiger patroons die als potentiële verschaffers van privileges en ambten meer te bieden hadden dan het morse bestel in Madrid en Brussel. Een wegwijvend reuzenrijk dat om nog aanhangers te winnen of te behouden nu zijn toevlucht moest nemen tot het eindeloos promoveren van zijn leenheren tot steeds hogere waardigheden – van kleine baronnen tot graven of van hertogen tot prinsen. Een heilloze escalatie, niet of nauwelijks meer gepaard gaande met materiële winst.

Aldus de wederzijdse afwegingen die - al of niet- in de geest van Koning Lodewijk kunnen hebben plaatsgevonden toen het Traité aan de partijen ter tekening werd aangeboden. **Inderdaad leek nu - omstreeks de datum van dat Traité, zo medio 1672 - het moment aangebroken waarop zich nieuwe afvalligheden manifesteerden in kringen van de Spaanse adel: een zekere ommezwaai van een Spaans patronaat naar het Franse van Lodewijk XIV.** De weerklank van deze tendens zou misschien te vinden zijn geweest in de termen van het bewuste Traité dat mij blijkbaar onthouden moet blijven. Bindende afspraken moeten toen gemaakt zijn op het punt van geheimhouding. Daartoe werd het advies ingewonnen van de gebroeders Stoppa, Pierre, de kolonel en Jean-Baptiste, luitenant-kolonel van het

Henri de La Tour d' Auvergne (Turenne) geschilderd door Charles Le Brun, 1665, olieverf op doek, Versailles, Frankrijk.

Régiment de Gardes Suisses dat de koning op al zijn belangrijke ondernemingen begeleidde. Die beraadslaging moet niet eenvoudig zijn geweest. Het eerste en belangrijkste advies was de naam Isenghien alleen bij hoge uitzondering te gebruiken en in het dagelijkse bedrijf alleen de aanspraak «Uwe Hoogheid» en in gesprekken tussen derden alléén «Zijne Hoogheid» te gebruiken en niet meer dan dat. «Monsieur le Prince» zou desnoods ook nog kunnen, zoals de aanspraak van de Prins van Condé intussen gemeengoed was geworden. Een sokkeltje dus voor een nieuwbakken krijgsheer! Zeer waarschijnlijk kwamen er ook consignes voor het geval van een gevangename. Dan nooit Spaans als nationaliteit maar eventueel Hollands want die taal sprak de jonge Jean Alphonse als Geldersman eveneens in perfectie. De ruitery van Isenghien werd na gedane zaken vastgeplakt aan het infanterie-regiment Dubourbonnais van kolonel Castelnau, dat zelf niet over ruitery beschikte, met Jean Alphonse in de rang van Ritmeester, een beslissing die door Castelnau luide werd toegejuigd, het verhoogde immers het prestige van zijn regiment, zeker met een prins als ritmeester! Dit alles geregeld zijnde werd hij aan het hoofd van zijn ruiters begeleid naar het kamp waar de vorst zijn elite-corpsen intussen had ondergebracht in afwachting van zijn opmars naar de Rijnvestigingen. Stoppa beïjverde zich daar al om de speciale instructies inzake de persoonlijke bejegening van de nieuwe officier rond te bazuinen, **een prins en daarmee uit.**

Het stadsbestuur van Utrecht presenteren de sleutels van de stad aan Lodewijk XIV op 5 juli 1672.

Besloten werd op advies van Vauban de vesting Maastricht voorlopig niet aan te vallen. Belegging daarvan zou de mars van de koning te zeer vertragen. Veldmaarschalk Turenne kreeg nu orders de aanval in te zetten en verscheen met zijn leger op 1 juni voor Buderik op de linker Rijnsoever dat met zijn bescheiden garnizoen van 300 man drie dagen stand wist te houden. De Prins van Condé was intussen per schipbrug de Rijn overgestoken en sloeg het beleg rond Wezel dat op 5 juni capituleerde. Op 7 juni viel door verraad de sterke vesting Rijnberck en een dag later ook die van Emmerik. Op 10 juni viel de laatste Staatse Rijnvesting Rees in handen van Turenne en op 12 juni slaagde Lodewijk XIV er in de Rijn bij Tolhuys te passeren en ziet Willem III zich genoodzaakt ook de IJssellinie te verlaten om insluiting aldaar te voorkomen. Van de ruim 23.000 man die er lagen vormde hij een corps van ongeveer 9.000 om daarmee front te maken achter een in aller ijel ontworpen Hollandse waterlinie in de hoop met die bescheiden macht de provincie Holland en West-Friesland als laatste Staatse bolwerken voor verdere inbreuken te behoeden. Die 9.000 correspondeerden ten naaste bij met het gewicht dat Holland & Westfriesland samen in de generaliteitsschaal konden leggen. Het Sticht met zijn hoofdstad Utrecht had zich naar het voorbeeld van Gelderland en Overijssel al snel gewonnen moeten geven bij gebreke van reële mogelijkheden tot verzet tegen een drievoudige militaire overmacht. De militie van het Sticht kon weliswaar later, zij het ten dele, worden geherintegreerd (overgenomen) met behulp van generaliteitsmiddelen.

De Utrechtse Staten tekenden op 26 juni de capitulatie-eisen hun voorgelegd door Oorlogsminister de Louvois in persoon, die in het zog van de koning zelf ook op het toneel was verschenen.

Maar waar blijft in dit beeld van geïntegreerde geweldpleging tegen onze Republiek de door mij veronderstelde **Vijfde Macht** ofwel vijfde kolonne, geworden door Zijn Majesteit in persoon door middel van het supergeheime verdrag gesloten tijdens zijn verblijf te Geleen?

Volgens door mij in Toulouse geraadpleegde bronnen (het legerarchief Susanne) heeft het regiment Castelnau waaraan het was vastgekoppeld, de campagne van de koning volledig meegemaakt en zal het dusdoende omstreeks 4 juli in of om Utrecht zijn beland toen de vorst zijn «Grootste Conquête tot Dusver» - zoals hij Utrecht toen zelf noemde - een ogenblik kwam bewonderen maar dat voorlopig nog wel in een gesloten karos, zonder zich den volke te tonen. Weldra liet hij in het nabije Zeist zijn enorme paleis tent opslaan, trok daar veel bekijks en ontving er al requesten van Utrechtenaren met persoonlijke ambities. Maar op 14 juli droeg hij zijn hoofdkwartier over aan de Hertog van Luxemburg, die daar een week eerder was gekomen. Hij wenste namelijk persoonlijk deel te nemen aan de te Heeswijk bij Den Bosch beginnende vredesonderhandelingen. De Gand-Vilains, zelf ook oorlogsvoerenden maar kleine, via een geheime achterdeur, waren daarvoor uiteraard niet genood. Dat zal zeker niet in het «Traité» hebben gestaan. Zover mij bekend heeft Isenghien tijdens die korte Rijn campagne geen persoonlijke

faam weten te vergaren zoals enkele doldrieste jonge kemphanen uit die periode al was gelukt. De provincies Gelderland en Overijssel hadden intussen gecapituleerd tegenover de **drie** daar binnengevallen machten en waren intussen door hen bezet. Friesland en Groningen zetten de strijd voort, deels met succes. Er leefde daar nog hoop. Bezien van uit bezet Utrecht had de oorlog zich nu verplaatst naar het westen, naar Holland- Westfriesland, Zeeland en Staats-Vlaanderen (dat laatste zeker niet te vergeten want wat daar in Aardenburg toen is gepresteerd was misschien wel de grootste slag die de onzen het Franse leger in 1672 en 1673 hebben toegebracht: vrijwel de gehele finefleur van hun officierscorps daar muurvast ingesloten, als krijgsgevangenen langdurig geblokkeerd voor verdere actie, dit alles als resultaat van man-moedig verweer van een klein garnizoen gesteund door moedige burgers. De grote Prins van Condé zelf beklagde zich later nog - in juni 1673 - toen hij de Hertog van Luxemburg in Utrecht kwam aflossen - over een schrijnend gebrek aan goede officieren, als nasleep nog van die affaire Aardenburg. Een vergelijkbare rol heeft daar Sluys gespeeld met succesvolle uitvallen gericht tegen Franse garnizoenen in Vlaanderen, waarbij zij de vijand ferme verliezen toebrachten. Maar terug nu weer naar het Utrecht van 1672, kort na de capitulatie.

Daar commandeerde toen de Hertog van Luxemburg als lieutenant-général over een gebied dat zich uitstrekte tot aan de Lek. Ten zuiden en ten oosten daarvan berustte het gezag bij de Hertog de Lorge van gelijke rang, hij met hoofdkwartieren in Arnhem en Nijmegen. Lorges optreden deed meer denken aan dat van een conservator, uit op behoud van eerdere - door anderen geboekte - terreinwinsten, terwijl bij de andere hertog, Luxemburg, glorieuzere ambities domineerden: namelijk het eenmaal gewonnen terrein verder uit te breiden om zo mogelijk - ijs en weder dienende - onze regeringszetel Den Haag en het rijke Amsterdam te kunnen aantasten. Lauweren die hem echter voorshands ontzegd bleven, daar alsnog buiten zijn bereik. Eén van zijn grootste zorgen was het behoud van de toen zo belangrijke vesting Naarden, die een permanente bedreiging voor Amsterdam vormde,

zowel ter zee als overland. Die vesting was al vroeg door lafheid van de oude magistraat in Franse handen geraakt, de enige stad

Willem Frederik (1613-64), vorst van Nassau-Dietz geschilderd door Wybrand de Geest, 1632, Rijksmuseum, Amsterdam.

in feite die de Fransen tijdens hun eerder zo snelle opmars moeiteloos hadden kunnen bezetten. in de provincie Holland.

Met drie van de zeven provincies intussen gecapituleerd, waaronder Utrecht, moet het regiment Castelnau met Balthasar als cavalerie-aanhangsel - zonder tijdens de campagne verliezen van belang te hebben geleden - zich omstreeks oktober 1672 hebben opgehouden in één van de tentenkampen tussen Utrecht en de Lek, vermoedelijk rond IJsselstein, Vianen of de Vaert, de plek die nu Vreeswijk heet. Het was namelijk met zijn cavalerie - de inbreng van Isenghien - en de ruitery van andere regimenten aangewezen op grazige weiden. Schoot het gras daar te kort dan moesten hun ritmeesters er op uit om met goede woorden, geld of dwangmaatregelen hooi van de dorpelingen los te krijgen. Bij Vianen en IJsselstein scheen het daarmee wat beter gesteld te zijn, maar ruiters zowel als voetknechten zagen verlangend uit naar hervatting van de strijd, aan gene zijde van het Gorcum-Merwedekanaal waar de vijand nog heerste maar het polderland graziger leek, de landerijen rijker en de bevolking hun misschien beter gezind dan hier in het Sticht. Beter gezind in elk geval dan wat zij nu hier aantreffen en dat wat de Grote Belovers eerder in het vooruitzicht hadden gesteld.

Af en toe zal Isenghien als hij zo dacht - en zo dachten de Franse bezetters in het Stichtse toen wel allemaal als men hun brieven van toen er op doorleest - wel eens bij zijn beschermengel J.B. Stoppa in Utrecht zijn komen opdraven om goede raad en na terugkeer van die consultaties bij zijn mannen mogelijk optimistische respectievelijk nieuwe inspiratie hebben uitgestraald. De hertog van Luxemburg had - zo zal Stoppa het in zijn brieven misschien hebben uitgelegd - constaterend hoe bedenkelijk het moreel in de kampen bij gebrek aan actie begon te zinken, tenslotte goedgevonden dat vanuit die kampen nu en dan uitvallen werden ondernomen naar veelbelovende posten aan gene zijde van de wateren. Daartoe stelde de hertog op aanvraag van kampcommandanten grote boten beschikbaar die hij in Utrecht tijdelijk had ingehuurd voor een majeure operatie welke hij binnenkort hoopte te lanceren. Die vaartuigen lagen nu meest aangemeerd bij Vianen, wachtend als het ware op emplooi. Het was een correcte opsomming van een - zeg maar tijdelijk vastgelopen - strategische situatie.

Maar laat ik - de kalender volgend - eerst even melding maken van een bescheiden eigen initiatief van de jonge ritmeester, letterlijk en figuurlijk zijn «vuurproef» het brandschatten namelijk van het slot Liesvelt dat leeg stond en waarop hij door zijn ruiters een afkoopsom van duizend pistoles had laten vestigen. Het behoorde, met de omliggende baronnie Liesvelt, toe aan de erven van de gewezen Stadhouders van Friesland, Willem Frederik van Nassau-Dietz, die zichzelf in 1664 bij een mislukte proef met een vuurwapen om het leven had gebracht.

Toen op de eis van losgeld geen reactie was gekomen had Isenghien, met instemming van Graaf de Sault die in IJsselstein commandeerde, er zijn ruiters op af

Francie Tiranny gepleecht op de Hollandse Dorpen.

Voorstelling van de wreedheden gepleegd door de Franse troepen in dorpen Bodegraven en Swammerdam in Holland, eind december 1672. Spiegelbeeldige, verkleinde kopie naar de voorstelling van Romeyn de Hooghe.

gestuurd, die het slot naar zij plechtig verzekerden «leeg» hadden aangetroffen en meteen overgeleverd aan de vlammen en dat mogelijk wel wat al te rigoureuus, zo zelfs dat dat de grondvesten gelijk kwamen met het maaiveld. Isenghien's persoonlijke gevoelens hierover zijn mij niet bekend, en evenmin hoe het precies zat met kunstschaten die zijn Spaanse ruiters - al of niet vóór de verbranding op 15 oktober 1672 - er uit zouden hebben gehaald, maar die niet weer zijn opgedoken. Maar zijn nieuwe Franse leermeesters zullen het hem wel hebben uitgelegd: «A la Guerre comme à la Guerre!», hun persoonlijke stelregel die hem mogelijk in het ouderlijk huis door veteraan Balthasar ook zal zijn voorgehouden maar dan in het spaans.

Om nu dus terug te komen op Luxemburg's voorgenomen «**opération majeure**» van 1672 (daarmee doelde de hertog dus op Bodegraven en Swammerdam, en wel met zes bataljons over het water met door hem ingehuurde grote schuiten) zal ik trachten aan de hand van ooggetuigen-berichten van toen weer te geven hoe het Jean Alphonse en zijn Spanjolen ten naaste bij moet zijn vergaan tijdens die amfibische actie tegen de sluizen bij Ameide, met daarop volgend hun hoogst bedenkelijke optreden tegen de burgerbevolking van die gemeente.

Het was weer de Graaf de Sault in IJsselstein die deze affaire had aangekaart bij de Hertog van Luxemburg. Die had als gezegd op de Lek rond die tijd, laatste helft november 1672, een vijftigtal grote schuiten liggen, ingehuurd voor zijn voorgenomen tocht via de binnenwateren naar Swammerdam en Bodegraven. Genoeg om een zestal bataljons te transporteren. Onzekerheid echter over de actuele sterkte van de Staat-

se bezettingen van die kampen en twijfel over de weersverwachtingen - bij strenge vorst zelfs een mogelijkheid om die grote expeditie helemaal te voet te ondernemen over het ijs - hadden tot uitstel geleid, maar ondertussen werd hij door de eigenaren van die boten dagelijks lastig gevallen om vrijgave ervan. Voor zijn persoonlijke geloofwaardigheid leek een concrete operatie met die boten meer dan geboden. Toen Sault terloops ook nog gewag maakte van muitend krijgsvolk bij het Staatse regiment Bamphield dat de sluizen bij Ameide bewaakte, viel het de hertog in hoe goed zijn tijdelijk overschot aan scheepsruimte zou kunnen dienen om het muitende sluiswachtersregiment bij Ameide te overvallen, het in de pan te hakken en die strategische post zelf te bezetten om het als een cadeautje - gelegen aan het water en een goed stuk dicht bij Schoonhoven dan thans het geval was - aan zijn vorst aan te bieden. Terstond liet hij in alle kampen aankondigen dat hij voor volontairs aan die expeditie een tiental grote schuiten ter beschikking stelde, aangemeerd liggend op de Lek bij Vianen en ook bij de Vaert. Belangstellenden voor die tocht konden zich melden bij luitenant-kolonel Stoppa. De uitwerking van die oproep was boven alle verwachting: meer dan duizend gegadigden meldden zich, de meesten uit kampen benoorden de rivier maar ook lieden van gene zijde: ondergeschikten dus van de Hertog de Lorge, niet minder dan die van Luxemburg ten prooi aan verveling in hun monotone bestaan. Zelfs uit Culemborg kwamen er aanmeldingen. Zij vonden dat **hun** hertog, de Lorge, te weinig ondernam om hun gelegenheid te bieden zich in de ogen van de koning te onderscheiden. Het waren vooral officieren en onderofficieren, belust op avon-

tuur en hongerend naar promotie, de meesten ook uit op materieel gewin of zeg maar gerust: op krijgsbuit.

Stoppa telde al gauw meer dan twaalfhonderd gegadigden maar plaatste bij nummer achthonderd even een streep daar het regiment Castelnau inclusief Isenghien met diens spanjolen naar zijn smaak als beschermelingen van de vorst voorrang verdienden, graag dan wel met hemzelf en zijn hogere broeder Pierre erbij aan de spits. Deelnemers te voet dienden op die 27ste november twee uur na middernacht in volle krijgssuiterusting bij de boten te aan te treden, naast hun alledaagse uitrusting zo mogelijk voorzien van een paar handgranaten van recente makelij als ontwikkeld door één van Stoppa's eigen grenadiers. Toen alle kaarten voor de onderneming geschud waren kwam Stoppa uit op vierhonderd ruiters en zeshonderd bootgasten als kandidaten voor de tocht, de laatsten zich in te schepen te Vianen in zes van de tien boten. De overige vier konden dienen voor het vervoer van buit, liefst rundvee waaraan een tekort begon te heersen.

Afgesproken werd dat de twee contingenten - ruiters en bootreizigers - elkaar om half vijf in de ochtend van de 27ste november zouden weerzien bij een aanlegplaats vlakbij de barakken waarin het regiment Bamphield was gehuisvest.

De ruiterkolonne, aangevoerd door Castelnau, Isenghien en de beide Stoppas arriveerde kort voor het afgesproken uur op de plaats van het rendez-vous en zag er weinig later ook de eerste boten arriveren. Welgemoed maar in alle stilte voltrok zich de junctie van de beide contingenten om de kennelijk nog sluimerende bezetting van de post niet te alarmeren. Wachten schenen die niet te hebben te uitgezet, maar er was wel gezorgd voor een barricade, bestaande uit een rij dikke palen die de toegang tot de zone moesten blokkeren. Maar één daarvan bleek zodanig vermolmd dat hij praktisch tot op kniehoogte kon worden afgekapt, waardoor de belegeraars - zij het voor-

lopig nog druppelsgewijze - man voor man - de eerste approches konden betreden van hetgeen zij in hun eigen rapport wat grootsprakig als een «fort» beschreven. Daar werden zij even opgehouden door een manshoge versperring van wilgentakken, die de toegang tot de barakken belette, een obstakel van niets dat met behulp van pieken en degenen snel uit de weg kon worden geruimd.

Vrijbaan dus nu voor de lang opgekropte agressiviteit van maandenlang tot werkeloosheid gedoemde maar nu meer dan ooit op harde en glorieuze actie ingestelde Franse vechtersbazen.

Een groot moment dus voor hen om zich hier eens fiks te doen gelden tegenover die armzalige troep van gebrekkig toegeruste en door de Staatse etappedienssten schromeloos verwaarloosde vijanden, merendeels te zwak om zich nog als krijgsman te doen gelden, sommigen zelfs te zwak of ziek om zich van hun matrassen op te richten teneinde zich te verweren. Verweren waarmee? Met een bewapening lang achterhaald, afkomstig uit een ander tijdperk, prediluviaal bijna, overblijfselen wellicht van de tachtigjarige oorlog? Hun kolonel, een Engelsman, Bamphield genaamd, zag het in en bood bij voorbaat onvoorwaardelijke overgave aan, maar daar wilden de invallers niet naar horen. Enkele van Bamphield's manschappen stelden zicht toch te weer, proforma dan, maar soms met echte wapens in de hand. De zulken werden fluks geboeid, beschimpt en samen met hun kolonel afgevoerd naar de boten. De rest van de bezetting had zich tijdens deze fictie van een handgemeen via achter- en zijdeuren gezwind uit de voeten gemaakt en schijnt uren later pas bij Tienhoven diep in de «natuur» weer te zijn opgedoken.

Deze al te gemakkelijke zege - later in sommige annalen wat te pretentius «slag bij Sluys» genoemd - had de begerigheid van de invallers, nog steeds hunkerend naar «buit» en niet bereid zich op dat punt te matigen, niet kunnen wegnemen. De krijgstucht raakte even helemaal zoek.

Zo zag men de kwieke spanjolen van prins Jean Alphonse, eerder toonbeeld van onberispelijke discipline, nu doende om het rundvee uit de omliggende weiden onder gebruik van hun spiezen bijéén te drijven om die als krijgsbuit naar de schuiten af te voeren. De Prins hun meester zal misschien stil hebben gestaan bij wat de Paters Recolletten van

Het beleg van Rijnberg door de Fransen, 6 juni 1672. Rechts rijden ruiters de heuvel af in de richting van de vestingen. Op de voorgrond een groep officieren te paard, op de achtergrond een plattegrond van de streek in vogelvluchtperspectief met veldslagen die uitgevochten worden geschilderd door Lambert de Hondt II, 1672, Rijksmuseum, Amsterdam.

Voorstelling van de wreedheden bedreven door de Franse troepen in Hollandse dorpen in het jaar 1672, gekopieerd naar de prenten van Romeyn de Hooghe uit 1673. De voorstelling toont het vermoorden, verminken en verkrachten van de bewoners. Links vluchten bewoners uit het brandende dorp. Rechts gevechten voor een woning.

Venlo hem hadden voorgehouden aangaande zaken die krijgslieden bij de uitoefening van hun bedrijf dienen te respecteren. Onder meer Godshuizen mits als zodanig herkenbaar aan het Heilige Kruis. Maar wat nu te denken van zijn eigen mentor in krijgssaken, mijnheer Stoppa Jr., die er op aandrang een bepaald gebouw, een «tempel voor gereformeerden», te sparen. En zijn eigen spanjolen dus, hier in de weer om rundvee te roven terwijl zij het in Venlo zelfs niet zouden hebben gewaagd om een lam uit een wei weg te nemen. En voorts een deel van hen mee op pad met die Franse schelmen, zich zoals die verstoutend om deuren van ingezetenen te forceren op zoek naar zaken van hun gading en zich die dan simpelweg toe te eigenen. En nu opnieuw dus weer de kwestie van die gereformeerde tempel – naar het scheen toch een kerk voor dit slag lieden – die ontzien behoorde te worden omdat zekere Katholieke Majesteiten dit volk

Was het niet een verlate ingreep des hemels geweest dat op die lugubere 27ste november 1672 het gereformeerde godshuis van Ameide wèl gespaard bleef? Met al het kruit dat er lag opgeslagen – een slimmigheidje toch van het stadsbestuur om het juist daar weg te stoppen! – zou er van heel Ameide geen spaan zijn overgebleven.

nu eenmaal vrijheid van geloofsovertuiging hadden toegezegd, een tolerantie die zijn ouders in Venlo vast en zeker afkeurend het hoofd zou doen schudden!

De behuizingen die de schelmen op hun gang naar het dorp passeerden moesten het stelselmatig als eerste ontgelden, de vlam er dus maar in! Het moeten er zevenendertig zijn geweest volgens de kroniekschrijvers, maar in het dorp Ameide zelf werden het er vijfentachtig, volledig uitgebrand. Eerst werden de huisdeuren ingetrapt; en waagden de bewoners het dan zich te verzetten tegen aantasting van hun have en goed dan werd hun – ter meerdere intimidatie – iets voor de voeten gegooid dat door de slachtoffers werd beschreven als een «vuurbol», een bolvormig iets dat zodra het de vloertegels beroerde met een klap uiteenspatte, een kwalijk geurende damp achterlatend plus scherven van metaal. Het moeten, denk ik, die nieuwe granaten zijn geweest die Stoppa zo had aangeprezen bij de deelnemers aan de tocht, een vinding gedaan blijkbaar door één van zijn Zwitserse ondergeschikten.

Was het niet een verlate ingreep des hemels geweest dat op die lugubere 27ste november 1672 het gereformeerde godshuis van Ameide wèl gespaard bleef? Er werd later door die of gene geopperd dat het te danken kon zijn geweest aan de jongere meneer Stoppa die zelf het gereformeerde geloof aanhing. Met al het kruit dat er lag opgeslagen – een slimmigheidje toch van het stadsbestuur om het juist daar weg te stoppen! – zou er van heel Ameide geen spaan zijn overgebleven. En bovendien: de godin der wrake en/of de goddelijke voorzienigheid hadden ondertussen an-

dere wegen verkozen om de Franse tirannen te kastijden, maar dat kwam pas later aan het licht, tegen het ochtendkrieken van die rampzalige zondag.

Toen Ameide naar de smaak van de invallers voldoende was toegetakeld en leeggezogen werd een staakt het vuren afgekondigd. Het regiment Dubourdonnais, kolonel Castelnau voorop en gevolgd door Ritmeester Isenghien met diens spanjolen, geflankeerd door de twee Zwitserse adviseurs, nam weer het voortouw en geleidde de overwinnaars terug naar de aanlegplaats, het beginpunt van de strafexercitie. Het was genoeg geweest zo! De boten lagen er braaf te wachten, met aan

boord de krijgsgevangenen van het regiment Bamphield plus een aantal burgerlieden gearresteerd wegens recalcitrant gedrag, maar eventueel later vrij te laten tegen losgeld en - als belangrijkste resultaat - een grote oorlogsbuit, bestaande uit enige honderden stuks vee, koeien en paarden gelicht uit de velden plus -evenmin te verwaarlozen- een veelheid van fraaie en minder fraaie voorwerpen weggenomen uit huizen van inwoners, trophéén die de deelnemers kennelijk hadden aangesproken.

Toen echter, praktisch op het moment van hun terugkeer bij de boten, geviel het dat de Godin der Wrake danwel de Goddelijke Voorzienigheid strafend tussenbeide kwamen.

Het was de Spaanse commandant van Schoonhoven, Maximilien van Westerloo, markies van Mérode, in dienst getreden van de Staten, die een advies had ontvangen dat in de nacht boven Ameide en Sluys - aan de overkant dus van de Lek - een vreemde vuurgloed was waargenomen, die deed denken aan een grote brand of -wie weet- aan één of andere vijandelijke actie. Hij stuurde er ter verkenning twee van de drie uitleggers heen waarover hij kon beschikken, kleine fregatten uitgerust met vijf vuurmonden, schrootstukjes genaamd, in staat de vijanden van de Republiek op een hagel van hondsgemeen metaal-schroot te onthalen.

Het werd de commandanten van die fregatjes, turend in de vuurgloed bij Sluys, al snel duidelijk dat het inderdaad de vijand was, die er met eigen vaartuigen aan land moest zijn gegaan, want wat zij daar aan schuiten aangemeerd zagen liggen was nagenoeg leeg. En zie daar: een heel regiment infanterie maar ook cavalerie, terugkerend hier naar die steiger met triomfantelijk geheven vanen, zich opmakend om opnieuw scheep te gaan, maar nu naar hun eigen kwartieren na Ameide en Sluys aan de vlammen te hebben overgeleverd. Hun chef - een kolonel zo te zien - galoppeerde de steiger al weer op en wenkte naar zijn tweede om hem te volgen. Een zeldzame

gelegenheid nu biedend voor een paar eersteklas trefers want zelden verschenen zulke doelen zo uitdagend voor je loop. Helder als glas zag je zo het resultaat van je ingrijpen, opperste verrassing bij de vijand zoals nu: die commandant hier op de valreep, bruusk van zijn paard getild en gevallen met één arm zo goed als van zijn romp gescheiden. Zijn tweede man schoot nu toe, afgestegen van zijn eigen ros om hulp te verlenen, maar de kans was te schoon voor die kanonniers om hem en wat er op hem volgde ook op de korrel te nemen. Het smaakte gewoon naar meer en het hele gezelschap stond als het ware op een beurt te

wachten. Helemaal weerloos waren die nu ook weer niet want vanaf de wal wierpen zij handgranaten naar hun executeurs; maar die ontploften steevast in het water, kort voor de scheepshuid van die kleine maar o zo venijnige plaaggeesten, soms de «zoetwater-militie» genoemd van Admiraal Tromp. Maar die twee moesten tenslotte ook afhaken, al hun munitie vershoten. Men telde volgens getuigen van toen op en om die

steiger vijftientwintig Franse doden, waarvan twee-entwintig 's anderendaags in Ameide werden bijgezet door de dorpsbewoners en de drie anderen later te Utrecht, twee vanuit het Burgerghasthuis, waaronder commandant Castelnau.

Isenghien schijnt, ondanks zijn eigen niet geringe kwetsures, gedurende die boottocht terug steeds troostend aan de zijde van zijn meerdere te zijn gebleven, maar voor hem werd het dus **niet het Burgerghasthuis!** Want op hem rustte het geheim van de Koning, meer dus dan een eed van trouw: een staatsgeheim. Daarop hebben de twee Stoppa's - mocht hijzelf anders hebben gewild - conform hun opdracht nauwlettend toegezien.

Even nog - voor ik het zou vergeten - iets dat eventuele lezers van mijn these misschien zal interesseren: wie precies was die Maximilien Markies van Westerloo, de Spaanse heer en meester over - onder meer - die twee kranige uitleggertjes uit Schoonhoven en hoe verhiel hij zich als mens tot Jean Alphonse Prins van Isenghien. Welnu: die markies was de schoonzoon van Madeleine -Eugénie de Mérode, twaalfde kind van Marguérite-Isabelle de Mérode, die «Geduchte Weduwe» dus uit het begin van mijn betoog. En Jean Alphonse was - en wel via zijn vader Prins Balthasar - haar eerste kleinzoon. Het bleef dus tussen hen min of meer binnen het raam van de eigen familie, die voor mij eerder een conglomeraat zou moeten heten. Met Prins Jean Alphonse reeds sterk overhelelend naar de Franse vorst, terwijl Markies Maximilien zijn heil had gezocht en kennelijk ook gevonden bij onze grote Prins Willem de Derde. Hoe die wisseling van loyaliteiten destijds zo snel en

✿ Isenghien schijnt, ondanks zijn eigen niet geringe kwetsures, gedurende die boottocht terug steeds troostend aan de zijde van zijn meerdere te zijn gebleven, maar voor hem werd het dus **niet het Burgerghasthuis!** Want op hem rustte het geheim van de Koning, meer dus dan een eed van trouw: een staatsgeheim.

radicaal in zijn werk kon gaan? Het doet mij weer denken aan dat merkwaardige verdrag van 26 mei 1672 dat ondanks zijn soms nefaste historische hoofd- en nevenwerkingen zo zorgvuldig wordt ontkend door één Franse instantie.

Wat konden de beide Stoppas, de organisatoren van het zo rampzalig verlopen zondagsuitje naar Ameide op de terugtocht naar Utrecht anders doen dan troostrijke woorden spreken tot de vele gekwetsten, nu ondergebracht in twee van de tien schuiten en er op toezien dat zij bij aankomst bij het Burgergasthuis zo behoedzaam mogelijk zouden worden overgebracht in hopelijk daar al gereedstaande bedden.

Tijdens de Franse bezetting zijn tal van Franse krijgslieden er opgenomen geweest en nu en dan zelfs krijgswaardig weer naar hun gelederen teruggekeerd. Zoals de naam ervan zegt was het in principe bestemd voor burgers, die er ook bezoecken konden ontvangen, lieden die in en uit liepen, zodat het de burgers veelal ten naaste bij bekend was hoeveel Fransen er lagen, welke rangen die bekleedden en zelfs bij welke gelegenheden zij hun kwetsuur hadden opgelopen. Die zondag-

morgen 27 november waren het dus liefst twee schuiten vol die er werden afgeladen en binnengedragen, «**die van Ameide**», zoals ze zal al gauw zouden gaan heten. Stoppa was zich volop bewust van het risico en stond al tijdens de terugtocht terdege stil bij wat hem nu weer te doen stond om **het geheim van de koning te redden, het incognito van zijn beschermeling. Die prins in dat hospitaal? Geen kwestie van!**

Zijn oudere en rangmatig hogere broer Pierre, nog uitgeputter dan J.B. zelf na al het doorleefde, droeg hem al varende op om bij aankomst zonder verwijl een **expreskoerier** te sturen aan Zijne Majesteit in persoon om hem tersond kennis te geven van de ontstane delicate situatie en van hem te vernemen hoe nu verder te handelen met diens speciale gunsteling. Normaal was het de Hertog van Luxemburg die - tweemaal per week - de belangrijkste krijgs- en andere feiten per **gewone koerier** meldde aan Minister van Oorlog de Louvois, die het zogenaamde «oor van de koning» bezat en zodoende alle zaken van belang die hij van zijn commandanten te velde ervoer, hoogst persoonlijk aan de vorst placht te melden. Broeder J.B., hoe afgemat ook, gehoorzaamde en stelde al geeuwend en met nagenoeg al geloken ogen een korte tekst op **ter onverwijld doorgeve aan Zijne Majesteit persoonlijk** alvorens zich in Morpheus' armen te vleien. Door die onderling ongelijktijdige meldingen ontstond zelfs even een pijnlijk misverstand dat echter snel werd opgehelderd. Het kwam doordat Isenghien toen Luxemburg hem na zijn ver-

wonding kwam opzoeken er bij de hertog met klem op had aangedrongen aan mijnheer Louvois alleen de dood van Castelnu te melden en **dus niet zijn eigen verwonding**. Kan het bescheidenheid zijn geweest om zichzelf zo weg te cijferen? Louvois verweet Luxemburg die omissie in zijn volgende brief.

Hij wist het nu immers ook, maar hij van de koning in persoon dankzij Stoppa's rechtstreekse spoedmelding, een destijds ongebruikelijke gang van zaken. Wat er achter te zoeken? Heeft Luxemburg soms zitten slapen? Dat blijktbaar toch niet, maar wat dan wel? Daarover werpt het volgende citaat uit Luxemburg's brief van 29 november 1672 aan Louvois enig licht:

« Ik stuur u een door de broer van Stoppa opgesteld verslag van de affaire van Sault, waarin uit bescheidenheid veel loffelijks is weggelaten. Zeer dapper gedragen Sault, en ook de officieren prijzen hem zeer en hij zijn officieren. Zoals zijn plan bedacht was, heeft hij het uitgevoerd. Met het verschil dat de vijand sterker was dan hij dacht. Er zijn bij die affaire meer officieren geweest dan opgeroepen waren, te weten van het regiment Sault die zonder mijn weten uit de kwartieren hierheen waren gekomen en evenals die van Castelnu meegegaan zijn zonder dat ik het wist. En als Castelnu niet gewond was teruggekomen, had ik Genlis bevolen hem en Boufflers voor veertien dagen te schorsen. Tallart had wel toestemming. **« Zou me geschaamd hebben er niet bij te zijn geweest als ik niet ziek te bed had gelegen.»**

der mijn weten uit de kwartieren hierheen waren gekomen en evenals die van Castelnu meegegaan zijn zonder dat ik het wist. En als Castelnu niet gewond was teruggekomen, had ik Genlis bevolen hem en Boufflers voor veertien dagen te schorsen. Tallart had wel toestemming. **« Zou me geschaamd hebben er niet bij te zijn geweest als ik niet ziek te bed had gelegen.»**

Bij herlezing van deze tekst ontstaat de indruk dat de hertog deerlijk tekort is geschoten op het punt van persoonlijk toezicht op de operatie Ameide, uitgevoerd amfibisch met ingehuurde boten en dat in feite alleen om te ontkomen aan pressie van de zijde van booteigenaren die vrijgave van hun eigendom vorderden! Onverantwoordelijk om dan het initiatief te laten aan iemand als Sault en andere uitgesproken houwdegens, ten koste uiteindelijk van zijn persoonlijke reputatie en van het hem door de vorst toevertrouwde kroonjuweel. Wat was er niet allemaal mis gegaan in deze kwestie: zeëen van ongenoegen dus, gerezen bij zijn almachtige minister Louvois en zelfs bij de vorst!

De gebroeders Stoppa zagen zich dus nu geconfronteerd met een tweeledig probleem. Hoe met geld en goede woorden een heelmeester te vinden kundig genoeg om een reeks vervaarlijke wonden geslagen in het vlees van de jeugdige gunsteling te helen, en wel zo snel en radicaal dat de patient 's konings dienst in

de kortste keren kon hervatten, maar bovendien zo discreet dat derden er geen spoor van zouden ontdekken. Dit alles om het vanhogehand opgelegde incognito volledig in stand te houden. Zo te zien een onmogelijke opgave, zelfs voor iemand als J.B. Stoppa, aan wiens geest destijds originele denkbeelden zijn ontsproten als verwoord onder meer in zijn werk «La Religion des Hollandais», waarin hij vaststelt dat Hollanders in feite geen godsdienst hebben aangezien lieden van iedere gezindte of geloofsovertuiging, hoe absurd ook soms, er vrijelijk toegang vinden.

Zover nog valt na te gaan zijn de Stoppa's, althans J.B. er zelf op uit getrokken om een oplossing te forceren. Eén van zijn taken was het op afstand begeleiden van spionnen die konden bogen op toegang tot trefpunten van het Staatse gezag zoals onder meer de legerkampen Bodegraven en Swammerdam. De dames daar van hogere militieleden, die veelal zelf met de stadhouder mee op pad waren, verveelden zich en waren niet helemaal wars van vluchtige ontmoetingen met hun tegenhangers in bezet Utrecht. Zo geviel het dat één van die dames, een goed van de tongriem gesneden Amsterdamse, zelf (gewezen) echtgenote van een Staatse luitenant-kolonel, haar weg vond naar Utrecht. Via een vroegere vriendin in die stad leerde zij J.B. Stoppa kennen die haar onder meer een klemmende vraag voorlegde, namelijk kende men in de Republiek een absoluut probate behandeling van militairen met blessures opgelopen door giftige schrootmunitie. Isenghien's vele wonden waren namelijk ongevoelig gebleken voor de diverse zalven aanbevolen door Utrechtse kwakzalvers. De dame - streng katholiek - had geknikt. Geneesheren in de Republiek hadden hetzelfde ondervonden: gebed en alleen dat - en nog een keer gebed - kon op de duur soelaas bieden tegen infecties veroorzaakt door via de opperhuid in het lichaam ingedrongen lood- en /

☞ Geneesheren in de Republiek hadden hetzelfde ondervonden: gebed en alleen dat - en nog een keer gebed - kon op de duur soelaas bieden tegen infecties veroorzaakt door via de opperhuid in het lichaam ingedrongen lood- en /of andere metaaldeeltjes.

of andere metaaldeeltjes. Stoppa, een verlicht man, toonde zich sceptisch, maar accepteerde tenslotte haar aanbod de prins proeven van haar eigen kunnen terzake te laten ondergaan.

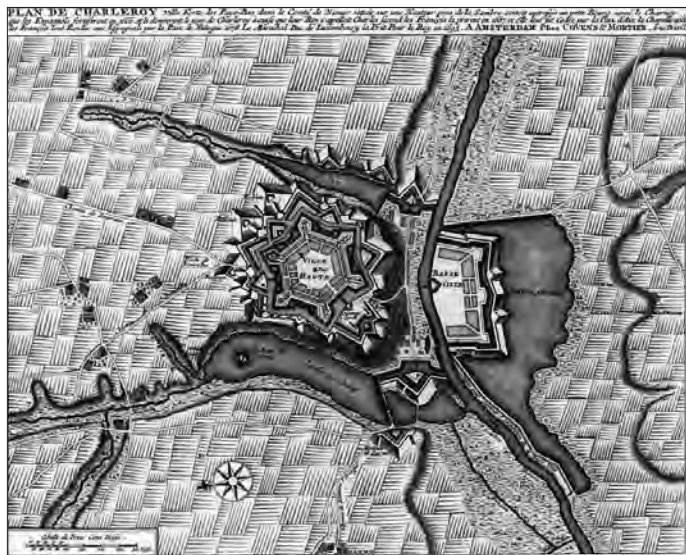
Hij liet een kamer gereedmaken in zijn eigen Utrechtse kwartier bij fransgezinde Utrechtse particulieren. De prins, hevig geplaagd door wondpijnen en waarschijnlijk ook overigens reeds genoegzaam gedesillusionneerd wat betreft de glorieuze taken die de vorst nog voor hem in petto mocht houden schikte zich willig in de behandeling. Wel bleef men hem

op de hoogte houden van de gangen - zover bekend dan - van zijn oranje-tegenhanger, op de terugweg naar men zei naar zijn kamp te Swammerdam, waar zijn verzorgster hem naar haar eigen zeggen straks **zeer hartelijk zou gaan verwelkomen**. Maar veel hiervan of zelfs alles moet toch wel als apocrief worden aange-merkt, geïnspireerd door

praatjes die toen door al de rampmeldingen in Utrecht courseerden. Door die heemeesteres in spé kan het evenmin zijn gekomen daar de dame in kwestie zelf omstreeks die tijd in Swammerdam - in haar eigen bescheiden paleisje - om het leven is gekomen tijdens het inferno dat de Hertog van Luxemburg daar heeft aangericht om het volk te straffen voor zijn hulp aan onze Prins Willem, inderdaad toen op de terugreis van zijn tocht helemaal naar Charleroi. J.B. Stoppa zou bij het aanschouwen van die smeulende puinhopen - die van het in feite hoogst eenvoudige prinselijke «paleis» - ironisch aldus aangeduid door Luxemburg - en van het nog bescheidener verblijf van de dame in kwestie - zich hebben laten ontvallen dat hier tenminste een keer **recht** was gedaan en dat hij zelfs bereid was **een fooi te verstrekken aan de soldenier die de dame had geroosterd**. De hertog - zelf cynischer van aard dan Stoppa - heeft er hartelijk om moeten lachen en Stoppa's trouwhartige opmerking later doorverteld aan Louvois en andere krijgsheren die het gebeuren alleen kenden van horen zeggen. Men vindt Stoppa's woord zelfs terug in sommige van hun biografieën. Geen woord echter over een vertrek van onze «Prins zonder Naam», uitgediend zou je zeggen voor de grotere koninklijke projecten als men er op naleest wat de koning zelf op 21 december 1672 - enigszins veronzekerd - vanuit het Louvre schrijft aan zijn oorlogsminister de Louvois:

« **Ik denk dat de huidige situatie de belangwekkendste is die ik ooit zal meemaken en ik maak mij onophoudelijk ernstige gedachten over wat er nu kan gebeuren**».

Dit schreef hij kort na Willem III's spectaculaire opduiken voor de Franse vesting Charleroi. Heel wat gematigder tonen dus nu dan toen in mei in Geleen te beluisteren vielen! En dat kwam heus niet alleen door een falen van de Vijfde Macht! Hoe het Isenghien en zijn Spanjolen tenslotte verder verging blijft

Plattegrond Charleroi.

☞ Jean Alphonse heeft het zo lang niet gemaakt: hij overleed op 6 juli 1687, pas 31 jaar oud. De kwalijke gevolgen nog van de schrootmunitie?

die momentopname van augustus 1676, toen Constantijn Huygens Jr de prins als secretaris terzijde stond bij het helaas afgebroken beleg van Maastricht en zich bij de Staatse belegeraars een tekort aan bouwvallers manifesteerde om de omwallingen van de vesting verder te slopen. Hij deed daartoe per brief een beroep op Jean Alphonse om hem **nog** (ik herhaal dat nog) **een veertig of zestig Gelderse boeren** te sturen om bij het beleg te assisteren. Of zijn - tweede - beroep op Jean Alphonse toen ook is verhoord blijkt uit het verdere niet, maar het toont althans wèl aan dat de relatie tussen onze prins en de jonge Gand-Vilain hecht genoeg was om zo'n beroep te rechtvaardigen. Gelderse boeren - onverschillig uit welk Gelderland - schenen toen nog bereid zo niet in staat om Maastricht weer in Staatse handen te helpen brengen. Eerdere verdenkingen van dodelijke disharmonie tussen die twee prinsen vanwege de vordering van het Oranjehuis op Spanje schuif ik bij deze terzijde.

P.S.

Voor het overige moge ik verwijzen naar mijn intussen wat gedateerde «**Verantwoording**», met name over de kwestie van het pandrecht namelijk voor de Spaanse schuld aan Oranje en daaraan min of meer gerelateerd de soevereiniteit van Maastricht. En als slotopmerking nog dit: dat Verdrag van Geleen (Traité du Roi avec le Prince d'Isenghien) was dus inderdaad zo'n «**heilig Frans huisje**».

duister. Munster en Keulen faalden immers evenzeer, buiten de bescheiden hap Staats grondgebied waarin zij zich slechts korte tijd moeizaam hebben kunnen handhaven. Misschien heeft Jean Alphonse het naar **Staats** Gelderland kunnen maken, land van Balthasar's dromen. Mogelijk heeft hij zich daar onder Franse supervisie enige tijd kunnen ophouden. Een confirmatie daarvan heb ik nog niet kunnen vinden. Arnhem en Nijmegen werden eind 1674 door de Fransen ook ontruimd, Arnhem onder toezicht van Maarschalk d'Humières. Misschien was het daar dat Jean Alphonse zijn vrouw, Marie Thérèse de Crevant, heeft ontmoet, dochter van die maarschalk. In 1677 is hij met haar gehuwd. Een zoon uit dat huwelijk, Louis de Gand-Vilain, geboren in 1678, werd later één van Frankrijk's grote maarschalken, een opgewekte kwant blijkbaar want hij leefde voort tot liefst 1767, na drie huwelijken, het laatste met een prinses van Monaco.

Arcachon, 29 juli 2010,
Arthur Groenewegen.

Jean Alphonse heeft het zo lang niet gemaakt: hij overleed op 6 juli 1687, pas 31 jaar oud. De kwalijke gevolgen nog van de schrootmunitie? Wat verder niet zonder belang lijkt – althans voor dit verhaal – was

Bron: Atlas van Historische vestingwerken in Nederland, Deel IV: - provincie Zuid-Holland. Uitgave: Stichting Menno van Coehoorn. 8-A. Vestingen en versterkte plaatsen, p.2.

Het geslacht Van Tienhoven

Hans van den Heuvel

In de editie 2007-2 van dit blad staat een artikel over “oud geld in de regio”, waarin onder anderen de op respectievelijk 10 april 1801 en 1 augustus 1809 in Ameide geboren gebroeders Gijsbertus en Adrianus Baltus van Tienhoven de revue passeren. Beiden trokken op latere leeftijd naar de toen nog zelfstandige Noordbrabantse gemeente De Werken, die eerst werd samengevoegd met de gemeente Sleeuwijk en later opging in de gemeente Werkendam.

De broers waren grootgrondbezitter. De oudste had landerijen in De Werken, Werkendam, Made en Rozenburg. De bezittingen van de jongste lagen in De Werken, Werkendam, Almkerk, Andel, Dussen, Heesbeen, Meeuwen, Rijswijk (Noord-Brabant) en Woudrichem.

Toen ik het artikel schreef, wist ik nog niet dat verscheidene zoons van Gijsbert van Tienhoven in de tweede helft van de negentiende en het begin van de twintigste eeuw hier te lande hoge functies hebben bekleed op bestuurlijk en ander gebied. Dat ik hier nu wel van op de hoogte ben, is te danken aan ons lid Hanno van Leeuwen uit Zwijndrecht, die zo vriendelijk was me tekstgedeelten toe te zenden uit het door drs. J. van Belzen geschreven boek “De elite van Werkendam 1880-1890”.

Van onze immer actieve leden Gerda en Jan Mouthaan uit Woudenberg ontving ik aansluitend interessant informatiemateriaal over de genealogie van het geslacht Van Tienhoven. Ook heb ik wat dat aangaat gegevens ontleend aan de in 1974 verschenen publicatie “De Nederlandse Ministers van Buitenlandse Zaken 1813-1900” van mejuffrouw M. W. Juraanse, destijds archivaris van het Ministerie van Buitenlandse Zaken.

De aldus vergaarde informatie heeft me ertoe gebracht nader in te gaan op de geschiedenis van het geslacht Van Tienhoven.

De oudste generaties

Drs. Van Belzen neemt in zijn boek zonder meer aan dat “het belangrijke geslacht van landeigenaars Van Tienhoven zijn wortels had in het dorp Tienhoven bij Ameide”. Alle navorsingen ten spijt, heb ik echter niet met voldoende zekerheid kunnen achterhalen, laat staan onomstotelijk kunnen vaststellen, of Bals Janse,

Tienhoven 1620, gravure van A. Rademaker.

de betovergrootvader van Gijsbertus en Adrianus Baltus van Tienhoven, uit Ameide of uit Tienhoven geboortig was. Zoveel is zeker dat hij vóór 1688 ter wereld kwam en getrouwd was met de eveneens vóór 1688 geboren Maria Gerrits Boon. Het echtpaar kreeg acht kinderen: Jan, Jan, Niesje en Nissie Janse, Gerrit Bals, Henrik Bals, Joost Balse, die in de annalen ook voorkomt als Joost Balse van Tienhoven of Joost Baltsen van Tienhoven, en Maria Balse, gedoopt te Ameide in achtereenvolgens 1698, 1700, 1702, 1704, 1708, 1711, 1714 en 1717. Vermoedelijk zijn de meeste kinderen jong overleden.

De jongste zoon ging op 6 juli 1736 te Ameide in ondertrouw met de vóór 1716 geboren Aantje Pieters van Oosterum, met wie hij in Jaarsveld in het huwelijk trad. Ze overleed vóór 1751 – het jaar, waarin haar weduwnaar in de echt werd verbonden met Antje van Marken, welk huwelijk kinderloos bleef.

Uit het eerste huwelijk waren vier kinderen geboren: Bals Joosten (die ook wel Bals van Tienhoven werd genoemd) en Bals, Pieter en Marie van Tienhoven, gedoopt te Ameide in respectievelijk 1737, 1741, 1744 en 1747. De oudste zoon is naar alle waarschijnlijkheid al vóór 1741 overleden.

Pieter van Tienhoven was schepen en huisarmmeester te Ameide – de gemeente, waarin hij in 1803 in de leeftijd van 59 jaar overleed. Hij werd aldaar op 26 november van dat jaar “op het koor der kerk” begraven.

De jongste van de drie gebroeders Van Tienhoven is tweemaal getrouwd geweest. Zijn eerste vrouw was de in 1743 te Ameide geboren Bertje van der Ham, dochter van Gerrit van der Ham en Merrigie Maat, met wie hij in 1767 in hun beider geboorteplaats in het huwelijk trad. De vrouw overleed op 18 augustus 1785 op 41-jarige leeftijd en werd daar zes dagen later “in het koor der kerk” ten grave gedragen.

Uit het huwelijk werden – in alle gevallen te Ameide –

Het Huis Herlaar en het Dorp Tienhoven langs de Lek te zien, 1750. Gravure van Hendrik Spilman naar een tekening van Jan de Beijer.

zes kinderen geboren, van wie niet minder dan drie zoons, geboren in respectievelijk 1768, 1775 en 1783, de voornaam Joost droegen. De andere kinderen heetten Gerrit, Bals en Aantje, ter wereld gekomen in achtereenvolgens 1770, 1773 en 1777. De oudste en de op één na jongste zoon zijn zeer waarschijnlijk jong overleden. Van de jongste zoon is bekend dat hij in 1813 in zijn geboorteplaats is gestorven. Hij was toen dertig jaar oud.

Pieter van Tienhoven hertrouwde te Ameide in 1786, 41 jaar oud, met de daar geboren, elf jaar jongere Willempje van der Ven, dochter van Jan van der Ven en Elisabeth Dekkers. Ze had de voor die tijd hoge leeftijd van 82 jaar bereikt, toen ze medio 1838 in haar geboorteplaats overleed.

Uit het tweede huwelijk werden te Ameide twee zoons geboren: Jan (in 1795) en Baltus (in 1797). Met betrekking tot de jongste is vastgelegd dat hij eind 1838 op 41-jarige leeftijd in zijn geboorteplaats is gestorven.

De vierde generatie

De in 1770 geboren Gerrit van Tienhoven, de op één na jongste zoon van Pieter van Tienhoven en Bertje van der Ham, was aannemer van publieke werken en Rijksopzichter van de Alblasserwaard. Hij werd in 1814 lid van de gemeenteraad van Ameide en in 1819 tweede assistent van de schout van deze gemeente.

Zijn vrouw, met wie hij medio 1798 te Schoonrewoerd in het huwelijk trad, was de daar in 1773 geboren Cornelia Verrips, dochter van Gerrit Verrips en Neeltje van Meeteren. Gerrit van Tienhoven overleed begin 1841 te Ameide in de leeftijd van zeventig jaar. Hij was toen al bijna elf jaar weduwnaar.

Uit het huwelijk van Gerrit van Tienhoven en Cornelia Verrips werden – steeds te Ameide – de volgende negen kinderen geboren:

1. Betje (1799-1877 te Ameide), zie verder bij de vijfde generatie.
2. Gijsbert (1801-1864 te Werkendam), zie verder bij de vijfde generatie.
3. Pieter (1802 - overleden in de leeftijd van één jaar).
4. Neeltje (1804 – overleden in de leeftijd van drie jaar).
5. Pieter (1806 – 1836 te Ameide).
6. Aart Hendrik (1808-1878 te Gorinchem), aanvankelijk aannemer van publieke werken te Ameide, later Dijkgraaf van de Alblasserwaard met Arkel beneden de Zouwe, lid van de Provinciale Staten van Zuid-Holland en van de gemeenteraad van Gorinchem, Ridder in de Orde van de Nederlandse Leeuw. In 1836 te Kerk Avezaath gehuwd met Catharina Heuff (1807-1881), “land-eigenaarster en landbouwster”, dochter van Jan Adriaan Heuff en Maria Hendrika van Malsen.
7. Adrianus Baltus (1809-1892 te Werkendam), zie verder bij de vijfde generatie.
8. Levenloos geboren kind (1811).
9. Jan (1814), in 1852 te Gorinchem gehuwd met Gerrinda Areida Hendrika Drooglever (geboren ca 1822 te Leerdam), dochter van Maurits Drooglever en Elisabeth Maria Spiegel.

De vijfde generatie

Betje van Tienhoven is tweemaal getrouwd geweest, en wel met Adrianus Blokland, aannemer van publieke werken te Hardinxveld, geboren in 1801 te Giessendam, als zoon van Jan Blokland en Marringje de Reuver, en met Daniel de Jongh, bouwman en

Cornelia en Aart Hendrik woonden van 29 juni 1836 tot 21 mei 1856 in het dijkhuis of logement van het hoogheemraadschap van de Alblasserwaard op de Voorstraat in Ameide Aart Hendrik van Tienhoven werd op 29 juni 1836 benoemd tot dijkgraaf van de Alblasserwaard met Arkel beneden de Souwe.

Het terrein waarop al een huis stond werd in 1759 door het hoogheemraadschap aangekocht. Het bestaande huis werd in 1760 verhoogd, naar achteren toe uitgebreid en van nieuwe gevels voorzien naar ontwerp van Jan van der Linden, landmeter en 'fabriek' van het hoogheemraadschap. Bij het huis hoorde een 17de eeuwse stal, die nog steeds ligt aan de Nieuwstraat nr. 14.

Bron: De Alblasserwaard, C.L. van Groningen, Zwolle, 1992.

aannemer van publieke werken te Tienhoven, aldaar geboren in 1796, zoon van Cornelis de Jongh en Sijje van Lomwel. Beide huwelijken werden voltrokken in Ameide: het eerste in 1826 en het tweede in 1831. Uit het tweede huwelijk werd in 1836 een dochter geboren, die Lijsje Cornelia werd genoemd.

De vrouw overleefde haar beide echtgenoten, van wie de eerste in 1826 (nog geen zes weken na de huwelijksvoltrekking) in de leeftijd van 25 jaar te Hardinxveld overleed en de tweede in 1866 in de leeftijd van zeventig jaar te Ameide de laatste adem uitblies. Zelf was ze 78 jaar, toen ze in 1877 eveneens te Ameide overleed.

Haar oudste broer Gijsbert van Tienhoven was grootgrondbezitter en aannemer van publieke werken te Werkendam. Hij woonde daar eerst op de hoek van de Kruisstraat en de Lijnbaan en later in een herenhuis op de Hoogstraat, waar later een van zijn zoons zijn intrek nam.

Het pand Hoogstraat 37 in Werkendam in zijn huidige vorm dateert van 1810, maar bestaat uit twee verschillende panden met aanbouwen die met een corridor aan elkaar zijn verbonden. Het hoofdgebouw staat aan de Hoogstraat, het tweede deel, het koetshuis ligt achter Hoogstraat 35. Rond 1810 wordt het bewoond door de latere burgemeester Bastiaan Verheij van den Bogaard en zijn vrouw Agatha Henrika van Houweninge. Het echtpaar sterft kinderloos en schenkt het pand aan een nicht die gehuwd is met Gijsbert van Tienhoven, later woont zijn zoon Johannes Jacobus (burgemeester van Werkendam) in het pand.

Hij trad op 20 oktober 1824 in zijn woonplaats in het huwelijk met Clazina Christina van den Bogaard, op 12 augustus 1806 te Rozenburg (ZH) geboren als dochter van Johannes van den Bogaard en Crijntje Quack. Het huwelijk was niet geheel gebruikelijk in die zin dat de familie van de bruid, die haar ouders al op jeugdige leeftijd had verloren, pressie op haar zou hebben uitgeoefend om met de gegoede landeigenaar een echtverbintenis aan te gaan, in welk verband in het bijzonder de naam van haar oom en voogd Bastiaan Verheij van den Bogaard de ronde deed, die burgemeester van Werkendam en vanaf 1849 lid van de Eerste Kamer der Staten-Generaal was.

Hoe het ook zij, de echtelieden kwamen later in hun leven aan het hoofd te staan van een schare van niet minder dan veertien in De Werken en Sleeuwijk ge-

boren kinderen, van wie vier jongens en een meisje jong of betrekkelijk jong overleden. Hun negen broers en zusters waren:

1. Cornelia Gerarda (1826-1896 te Zevenhuizen), in 1853 in De Werken en Sleeuwijk gehuwd met dr. Daniel Gualtherus Winkler (1822-1911), geneesheer, zoon van Cornelis Winkler en Susanna Thomas.
2. Henrica Christina (1830-?), in 1857 te Werkendam gehuwd met mr. Simon Cornelis van Appeltère (1830-?), notaris in respectievelijk Gorinchem en 's-Gravenhage, zoon van Gijsbertus Cornelis van Appeltère en Sara Everdina Colthoff.
3. Johannes Jacobus van Tienhoven van den Bogaard (1833-1897 te Werkendam), zie verder bij de zesde generatie.
4. Gerrit Pieter (1835-1901), dr. in de medicijnen, directeur van het Gemeenteziekenhuis te 's-Gravenhage, hofarts, lijfarts van Koningin Emma (1858-1934). In 1862 te Tiel gehuwd met Maria Pijnacker Hordijk (1836-1895), dochter van Abraham Pijnacker Hordijk en Geertje Janna van Wijk.
5. Clasina Christina (1838-1881 te Utrecht), in 1862 in De Werken en Sleeuwijk gehuwd met Daniel Egbertus Henricus Boxman (1841- na 1881), zoon van Abraham Boxman en Margaretha Sophia Cappelhoff.
6. Gijsbert (-1914 te Bentveld), zie verder bij de zesde generatie.
7. Aart Hendrik (1844-?), mr. in de rechten, vice-president van de Arrondissementsrechtbank te Rotterdam. In 1868 te Gorinchem gehuwd met Elisabeth Wilhelmina van Appeltère (1845-?), dochter van Gijsbertus Cornelis van Appeltère en Sara Everdina Colthoff.
8. Cornelis Hendricus (1847-1920 te Baarn), mr. in de rechten, directeur van de Nederlandse Bank. In 1874 te Utrecht gehuwd met Pieter-nella Cecilia Junius van Hemert (1852- na 1920), dochter van Joannes Pieter Junius van Hemert en Wilhelmina Adriana Schimmelpenninck.

Cornelis Hendricus van Tienhoven.

9. Jan (1848-1877 te Vianen), in 1872 te Vianen gehuwd met Elise Cornelie Sophia ter Veer (1851- na 1877), dochter van Abraham ter Veer en Arnolda Christina Cornelia Verbeek.

Vermeldenswaardig is dat in het natuurgebied De Biesbosch polders zijn vernoemd naar mr. Simon Cornelis van Appeltere (de “Notarishoek”) en dr. Gerrit Pieter van Tienhoven (de “Doktershoek”).

De rol- en taakverdeling in huize Van Tienhoven was helder. De heer des huizes werd volledig in beslag genomen door zijn zakelijke besognes; zijn echtgenote was belast met de opvoeding van de kinderen, waarbij scholing van jongs af aan een zeer belangrijke plaats innam. Zo kregen de kinderen onderricht aan huis van gouverneurs, zoals in die tijd ook in adellijke kringen gebruikelijk was. Degenen die daarvoor geschikt werden geacht, gingen vervolgens naar de Latijnse School in Gorinchem ter voorbereiding van een universitaire studie. Deze wijze van aanpak leidde ertoe dat vier kinderen van het echtpaar Van Tienhoven-van den Bogaard – uiteraard allen van het mannelijk geslacht – een universitaire opleiding afronden.

Het pand Hoogstraat 38 in Werkendam werd in 1843 door Adrianus Balthus van Tienhoven gebouwd. Hij woonde er eerst samen met zijn vrouw Elisabeth van Baasbank, zij overlijdt echter al in 1845. Het pand blijft tot 1897 in handen van de familie Van Tienhoven. Daarna is het notariswoning tot 1925.

Adrianus Baltus, de op één na jongste broer van Betje en Gijsbert, was grootgrondbezitter en aannemer van publieke werken, aanvankelijk in Ameide en later in Werkendam. Hij is twee keer getrouwd geweest. Zijn eerste vrouw was Elisabeth van Baasbank, dochter van Johannes van Baasbank en Adriana Eva

*Cornelia van Tienhoven
Geboren: 18.6.1852 Heeze
Gestorven: 23.1.1927 Brummen*

*Johan Leendert Bommezijn
Geboren 30.11.1852 Woudrichem
Gestorven: 22.1.1922 Nijmegen*

Kieboom, in 1815 te Werkendam geboren, met wie hij daar in 1837 in het huwelijk trad. De vrouw was nog maar 29 jaar oud, toen zij in 1845 in haar geboorteplaats overleed.

Adrianus Baltus hertrouwde in 1851 te Heeze met de in 1819 in Hardinxveld geboren Wilhelmina Frentz. Uit dit huwelijk werden twee kinderen geboren: Cornelia (in 1852 te Heeze) en Bertus Daniel (in 1856 te Werkendam).

De zesde generatie

Johannes Jacobus van Tienhoven van den Bogaard, de oudste zoon van Gijsbert van Tienhoven en Clasi-na Christina van den Bogaard, was grootgrondbezitter en aannemer te Werkendam. Daarnaast vervulde hij verscheidene publieke functies: raadslid, wethouder en burgemeester van Werkendam (in de periode van 1862 tot 1894), lid van de Provinciale Staten van Noord-Brabant en president-kerkvoogd van de Hervormde Gemeente van Wekendam.

Zijn echtgenote was Woutrina van Haaften, een in 1834 te Sliedrecht geboren dochter van Jan van Haaf-ten, aannemer van publieke werken, en Adriaantje Kivit, met wie hij in 1858 in haar geboorteplaats in de echt werd verbonden. De vrouw overleed in 1893 te Werkendam, bijna vier jaar eerder dan haar man.

Het echtpaar kreeg drie dochters, die in respectievelijk 1864, 1866 en 1869 te Werkendam werden geboren en daar ook in het huwelijk traden:

1. Klazina Christina trouwde in 1892 met de in 1860 te Gorinchem geboren Gerrit Cornelis van Tienhoven, zoon van Jan van Tienhoven en Ger-rinda Aleida Hendrika Drooglever. Terzijde zij vermeld dat het in dit geval ging om een huwelijk met een neef.
2. Woutrina Johanna trouwde in 1886 met de in 1859 te Loosdrecht geboren Hendrik Cornelis Hacke, directeur van de Nederlandse Grootboek-bank, zoon van Jan Conrad Hacke en Janna Ca-tharina Suzanne Elias. Beiden zijn overleden in Amsterdam: de man in 1922 en de vrouw in 1941.
3. Magdalena trouwde in 1889 met de in 1860 te Amsterdam geboren Septimus Robert Zimmer-man, zoon van Johan Carel Zimmerman en Su-zanna Jacoba Vrolijk.

Het ligt in de rede om bij Gijsbert, de derde zoon van Gijsbert van Tienhoven en Clazina Christina van den Bogaard die de volwassenheid bereikte, wat langer te verwijlen – niet alleen vanwege zijn imposante poli-tiek-maatschappelijke carrière, maar ook omdat – in vergelijking met de andere leden van het geslacht - aangaande hem veel informatie voorhanden is. Zijn opleiding verliep volgens het eerder omschreven pa-troon: eerst onderricht aan huis van gouverneurs (in dit geval de heren Ravenhorst en Sutherland) en aan-

sluitend lessen aan de Latijnse School te Gorinchem. Volgens de overlevering had hij het op het “stijve en formele instituut” overigens niet naar zijn zin, ook al hield zijn moeder hem voor dat de oude vestingstad maar een “hanentree” van De Werken verwijderd was.

De Utrechtse universiteit, waar hij in september 1860 werd ingeschreven, beviel hem beter, temeer daar hij zeer gezien was bij zijn medestudenten, die hem in 1863 tot ab actis en in 1864 en 1865 tot rector van de senaat van het Utrechts Studentencorps verkozen en bij zijn afstuderen in 1866 een “prachtige pendule” ten geschenke gaven. Ook met de studie verliep het naar wens. Hij studeerde in eerste aanleg klassieke talen, maar besloot na het kandidaatsexamen de voorkeur te geven aan een rechtenstudie, die hij op 13 juni 1866 voltooide met de verdediging van een proefschrift, getiteld “Beschouwingen over rechtspersoonlijkheid”.

In het persoonlijk leven van Gijsbert hadden zich inmiddels grote veranderingen voltrokken. Zijn ouders waren in 1864 kort na elkaar overleden en op

Gijsbert van Tienhoven Jr.

Anna Sara Maria Hacke.

3 maart 1865 had hij zich “geëngageerd” met de op 5 maart 1846 te Loosdrecht geboren Anna Sara Maria (Marie) Hacke, met wie hij daar op 12 september 1866 in het huwelijk trad. Ze was een dochter van Jan Conrad Hacke en Janna Suzanna Catharina Elias en kwam evenals haar echtgenoot uit een welgesteld milieu: de Hacke’s bewoonden ’s winters het monumentale pand “Saxenburg” aan de Keizersgracht 224 te

De buitenplaats Eikenrode in Loosdrecht.

Amsterdam en ’s zomers de buitenplaats “Eikenrode” te Loosdrecht. Haar broer Hendrik Cornelis kwamen we eerder in dit artikel al tegen als de man van

Woutrina Johanna van Tienhoven van den Bogaard, een nichtje van Gijsbert.

Uit het huwelijk van Gijsbert van Tienhoven en Marie Hacke werden de volgende negen kinderen geboren:

1. Gijsbert (1867 te ’s-Gravenhage - 1900 te Amsterdam), zie verder bij de zevende generatie;
2. Jan Conrad (1869 te ’s-Gravenhage - 1920 te Utrecht), zie verder bij de zevende generatie;
3. Gerrit Pieter (1871 te Amsterdam - 1907 te Bloemendaal), zie verder bij de zevende generatie;
4. Conrad Jan (1874 te Amsterdam - na 1921), zie verder bij de zevende generatie;
5. Pieter Gerbrand (1875 te Amsterdam - 1953 te Amsterdam), zie verder bij de zevende generatie.
6. Janna Sara Maria (1878 te Amsterdam - 1958 te Hilversum);
7. Klasina Christina Daniela Egberta Henrica (1879 te ’s-Gravenhage - 1904 te ’s-Gravenhage);
8. David Willem Hacke (1880 te Amsterdam - 1915 te Zandvoort), en
9. Agnes Emma Maria (1887 te Amsterdam - 1910 te Haarlem).

Uit dit overzicht blijkt dat menselijk leed het echtpaar Van Tienhoven - van den Bogaard niet bespaard is gebleven: in de periode van 1900 tot en met 1910 overleden vier van hun negen kinderen. Dit drama greep in het bijzonder Gijsbert zodanig aan dat zijn gezondheidstoestand snel verslechterde. Hij overleed op 10 oktober 1914 plotseling te Bentveld bij Zandvoort, waar hij een buitenplaats had. Zijn echtgenote had hem bijna zes-en-een-half jaar overleefd, toen ze op 16 maart 1921 eveneens te Bentveld stierf. In die periode had ze nog moeten verduren dat ook haar jongste en haar op één na oudste zoon haar ontvielen, zodat bij haar heengaan nog maar drie van de negen kinderen in leven waren.

In zijn carrière, die hij in de herfst van 1866 als advocaat te ’s-Gravenhage begon, had mr. dr. Gijsbert van Tienhoven anders dan in zijn privéleven de wind voortdurend in de zeilen. Hij verliet de advocatuur overigens al spoedig om medio 1867 als adjunct-commies in dienst te treden bij de afdeling wetgevende arbeid van het Ministerie van Justitie - een overstap, die heden ten dage uit financieel oogpunt voorpaginanieuws zou zijn. In die functie hield hij zich met name bezig met de herziening van de wetgeving op de eigendomsoverdracht van onroerende goederen, het hypotheekstelsel en het notariaat.

In het begin van de jaren zeventig van de negentiende eeuw verliet Gijsbert met zijn vrouw en inmiddels

De poort van de Agnietenkapel met de opschrift "Athenaeum Illustr 1632-1921".

hoogleraarschap was van stonde af aan geen onverdeeld succes, aangezien hij zich onvoldoende kon vinden in de organisatie van de juridische faculteit. Daarom bood hij na vijf jaar zijn ontslag aan, dat "met tegenzin" werd aanvaard.

Lange Voorhout 15, Den Haag.

Begin 1874 wendde de oud-hoogleraar de steven in de richting van de gemeente- en later ook de landspolitiek. Hij werd lid van de raad en spoedig ook wethouder financiën van de gemeente Amsterdam en in maart 1878 tevens lid van de Tweede Kamer. Het was de opmaat tot zijn benoeming tot burgemeester van Amsterdam als opvolger van jhr. mr. C. J. den Tex, die op 1 januari 1880 inging. De benoeming bracht hem ertoe de Tweede Kamer al in december 1879 te verlaten. Wel werd hij later lid van de Eerste

Jhr. mr. dr. C.J. den Tex (1855-1907).

twee kinderen 's-Gravenhage in verband met zijn benoeming tot hoogleraar Romeins en hedendaags recht aan het Atheneum illustre, de voorloper van de Universiteit van Amsterdam (UvA), waar het grachtenpand "Saxenburg", het ouderlijk huis van Marie, werd betrokken. Het

Kamer als afgevaardigde van de provincie Noord Holland.

Het ambt van burgemeester van de hoofdstad was Gijsbert van Tienhoven mede vanwege zijn wijdverktakt politiek-maatschappelijk en cultureel netwerk en zijn talenkennis op het lijf geschreven. Dit kwam onder andere tot uiting tijdens de in 1883 in Amsterdam gehouden "Internationale koloniale en uitvoertentoonstelling", bij welke gelegenheid "de representatieve figuur Van Tienhoven met eenvoudige hoffelijkheid vorsten, vreemdelingen en landgenoten ontving". Hiertoe behoorden ook "Zijne Majesteit Koning Willem III en Zijn Gemalin Koningin Emma", die "het Koninklijk Paviljoen, het Paviljoen der stad Amsterdam, de afzonderlijke Diamant-tentoonstelling, het Paviljoen van Tunis, de Surinaamsche inboorlingen en het gebouw der Auditions Téléphoniques bezichtigden". In "Het Vaderland" en de "Nieuwe Rotterdamsche Courant" werd uitvoerig verslag gedaan van een "diner, gegeven ter eere van den Amsterdamschen burgemeester, als eene hulde aan den onbekrompen ontvangst, door den heer Van Tienhoven den buitenlandschen afgevaardigden bereid".

Het gastheerschap leverde de burgemeester ook een lange reeks onderscheidingen op: "Commandeur in de Orde van den Nederlandschen Leeuw, Commandeur der Orde van Verdienste van Waldeck-Pyrmont, Commandeur der Leopoldsorde, Commandeur der Orde van het Legioen van Eer van Frankrijk, Commandeur der Franz-Jozef Orde van Oostenrijk-Hongarije, Commandeur der Orde van den Niehan-Iftikhar van Tunis en Ridder tweede klasse der Stanislaus-orde", toegekend door "den Czaar aller Russen".

In 1891 keerde Gijsbert van Tienhoven terug naar 's-Gravenhage, waar het pand Lange Voorhout 15, de huidige "Pulchri Studio", voldoende ruimte bood voor de huisvesting van zijn omvangrijke gezin en het vervullen van representatieve verplichtingen. De oorzaak van de verhuizing was zijn benoeming tot minister van Buitenlandse Zaken in een mede door hem geformeerd kabinet, dat op 21 augustus van dat jaar aantrad. Hij volgde als zodanig jhr. Cornelis Hartsen op, wiens beleid hij in grote lijnen voortzette, ook al behoorde hij als liberaal politicus tot een andere groepering dan zijn gematigd conservatieve ambtsvoorganger. Zijn ministerschap, dat werd gekenmerkt door een grote mate van omzichtigheid, duurde tot 21 maart 1894 – de datum, waarop hij werd opgevolgd door jhr. mr. Joan Roëll.

Wie mocht denken dat Gijsbert van Tienhoven toen de behoefte voelde om op zijn lauweren te gaan rusten, heeft het bij het verkeerde eind. In 1897 werd de inmiddels weer lid van de Eerste Kamer geworden oud-minister namelijk benoemd tot Commissaris van de Koningin in de provincie Noord Holland. Dit bracht een verhuizing met zich mee naar de provinciale ambtswoning in de Sint Jansstraat te Haarlem. De kleinzoon van de Ameidese aannemer van publieke werken bleef op zijn post tot aan het bereiken van de zeventigjarige leeftijd in 1911.

Mr. dr. Gijsbert
van Tienhoven.

Het winterverblijf van Gijsbert van Tienhoven, het monumentale pand "Saxenburg" aan de Keizersgracht 224 te Amsterdam.

Wapen van de HEER van Tienhoven Dirck Jean van der Hoeven

Dirck Jean van der Hoeven is op 10-11-1724 gedoopt in Rotterdam en overleden op 04-04-1799 in Rotterdam. Dirck Jean is de zoon van François van der Hoeven (1685-1765) en Johanna Leers (1697-1765). In september 1745 werden François van der Hoeven en Johanna Leers heer en vrouw van Tienhoven. Dirck Jean van der Hoeven heeft de functie van 'Heer van Tienhoven' overgenomen na het overlijden van zijn ouders.

Vermeldenswaardig is dat Maria van der Hoeven (1730-1798), de jongere zuster van Dirck Jean, en gehuwd met Jan van Vollenhoven (1723-1770) de voorouders zijn van mr. Pieter van Vollenhoven.

Kopergravure 15 x 21 cm ongekleurd, op fraai geschept papier met deel van een watermerk: franse lelie.

*Bertha Johanna van Tienhoven, kleindochter van Gijsbert van Tienhoven en Anna Sara Maria Hacke.
Door Thérèse Schwartz (1851-1918), pastel op papier, 60,5 x 51,5 cm, 1904, Particuliere collectie.*

Heden overleed tot onze diepe droefheid, in den ouderdom van 73 jaren, onze innig geliefde echtgenoot, Vader, Behuwd- en Grootvader

Mr. GIJSBERT VAN TIENHOVEN,
Oud-Commissaris der Koningin
in de provincie Noord-Holland,
Commandeur in de Orde van
den Nederlandschen Leeuw,
enz. enz.

Zandvoort, 10 October 1914.

A. S. M. VAN TIENHOVEN
—HAAKE.

Amsterdam,

H. S. VAN TIENHOVEN
—VAN HALL.

Utrecht,

J. C. VAN TIENHOVEN.
A. VAN TIENHOVEN
—BAYER.

Bloemendaal,

M. VAN TIENHOVEN
—WILSON.

Aardenhout,

O. J. VAN TIENHOVEN.
E. C. J. VAN TIENHOVEN
—NIENHUYTS.

Heemstede,

Mr. P. G. VAN TIENHOVEN.
O. J. VAN TIENHOVEN
MARGGRAFF.

Hilversum,

J. S. M. SHEE
VAN TIENHOVEN.

Zandvoort,

D. W. HAAKE
—VAN TIENHOVEN

(5497) en Kleinkinderen.

1. Adelheid Debora, in 1922 te Bloemendaal gehuwd met de in 1895 te Nieuwer-Amstel geboren Wilhelm Cnoop Coopmans, diplomaat.
2. Anna Sara Maria, in 1927 te Pasadena (California, USA) gehuwd met de in 1896 in Oslo geboren Lars Thomassen, en
3. Helena Suzanna, in 1921 te Amsterdam gehuwd met de aldaar in 1895 geboren Robert Lucas Boissevain, in 1945 omgekomen in het concentratiekamp Zwiberge (Silezië).

De op één na oudste zoon, Jan Conrad, was directeur van de Twentsche Bank en de Stichtsche Bank, beide te Utrecht. Hij trad in 1897 te 's-Gravenhage in het huwelijk met Aurelie Bayer (1874 te Soerabaja (voormalig Nederlands Indië) – 1965 te Doorn), dochter van Frans Jacob Hubert Bayer en Anna Beyerinck. Uit dit huwelijk werd in 1898 te Utrecht een Eva geheten dochter geboren, die daar in 1923 in het huwelijk trad met Justinus Hendrik Baron van Nagell, in 1890 te Arnhem geboren als zoon van Alexander Adriaan Baron van Nagell en Louise Maria Clemence van Zuylen van Nyevelt, burgemeester van Doorn en kamerheer in buitengewone dienst van Hare Majesteit de Koningin. De vrouw overleed in 1969 te Utrecht, haar man twee daarna in Zeist.

De derde zoon, Gerrit Pieter, was koopman te Amsterdam. Hij werd in 1899 te Bloemendaal in de echt verbonden met Mary Wilson (1878 te Bennebroek – 1931 te Spa (België)), dochter van Thomas Wilson en Bertha Johanna van der Vliet. Uit dit huwelijk werden – in alle gevallen te Bloemendaal – in achtereenvolgens 1901, 1902 en 1904 drie kinderen geboren:

1. Bertha Johanna, in 1928 te Bloemendaal gehuwd met jhr. Johann Gottlieb van Lennep (1898-1958), fotograaf;
2. Gijsbert, zie verder bij de volgende generatie, en
3. Anna Emmerentia Jacoba (in 1975 overleden te Haarlem, begraven te Weidum (Friesland)), in 1927 te Bloemendaal gehuwd met Wibbo Bernhardus Buma (1901-1985).

De vierde zoon, Conrad Jan, was dijkgraaf en hoogheemraad van Amstelland. Hij trad in 1899 te Amsterdam in het huwelijk met de daar in 1876 geboren Frederika Catharina Juliana Nienhuys, dochter van Jacobus Nienhuys en Eva Diederika Luyten. Uit dit huwelijk werd in 1902 te Haarlem zoon Gijsbert geboren (zie verder bij de achtste generatie).

De vijfde zoon, Pieter Gerbrand, was doctor in de rechten en directeur van een aantal verzekeringsmaatschappijen. Hij trad in 1910 te Vught in het huwelijk met in de 1883 te 's-Hertogenbosch geboren Cornelia Johanna Marggraaf. Dit huwelijk, dat kinderloos bleef, werd al in 1916 ontbonden.

De zevende generatie

De oudste zoon van Gijsbert van Tienhoven, die net als zijn vader en zijn grootvader Gijsbert heette, was advocaat en procureur in Amsterdam. Hij trad daar in 1893 in het huwelijk met Helena Suzanna van Hall (1869 te Amsterdam – 1928 te Bloemendaal), dochter van mr. Maurits Cornelis van Hall en Debora Eindhoven. Uit dit huwelijk werden te Amsterdam in respectievelijk 1893, 1897 en 1900 drie dochters geboren:

Pieter Gerbrand van Tienhoven
1875-1953.

De Amsterdamse patriciër genoot in zijn tijd niet zozeer als assuradeur, als wel als natuurbeschermer landelijke bekendheid. Zo was hij mede-oprichter en tientallen jaren lang bestuurslid van de "Vereeniging tot behoud van Natuurmonumenten" en vice-voorzitter van de "Nederlandsche Vereeniging tot Bescherming van Vogels", waaraan hij de bijnaam "Vogelenpiet" dankte.

Daarnaast was Pieter Gerbrand van Tienhoven zeer geïnteresseerd in de monumentenzorg. Hij behoorde tot de oprichters van de "Bond Heemschut" en de "Vereeniging tot Behoud van Molens in Nederland" en was actief in de "Vereeniging Hendrick de Keyser".

De achtste generatie

Gijsbert van Tienhoven, de enige zoon van Gerrit Pieter van Tienhoven en Mary Wilson, was consul in

Buenos Aires. Hij werd daar in 1930 in de echt verbonden met Henriette Johanna van Braam Houckgeest, dochter van Jan van Braam Houckgeest en Henriette Johanna Goedhart. Uit dit huwelijk kwamen – steeds te Buenos Aires – drie kinderen voort: Gerardo Pieter (1932), Roberto John (1937) en Thomas Floris (1943).

Gijsbert van Tienhoven, het enige kind van Conrad Jan van Tienhoven en Fredrika Catharina Juliana Nienhuys, was firmant van het bankiershuis Patijn van Notten & Co. te Rotterdam. Hij is tweemaal gehuwd geweest, en wel met Elsa Rypperda Wiersma, in 1908 te Rotterdam geboren als dochter van Johan Rypperda Wiersma en Clara Louise Grelle, en met Antoinetta Frederica Fernanda de Booij, die in 1912 in Den Helder ter wereld kwam als dochter van Willem Theodoor de Booij en jkvr. Catharina Elisabeth de Geer. Het eerste huwelijk werd in 1933 in Rotterdam, het tweede in 1948 in Bloemendaal voltrokken. Uit het eerste huwelijk werden drie kinderen geboren: Conrad Jan (in 1934 te Bloemendaal) en de tweelingzusters Clara Frederica en Janna Sara Maria (in 1936 te Aerdenhout). Uit het tweede huwelijk sproot één kind voort, de in 1950 in Bloemendaal ter wereld gekomen Antoinetta Frederica Fernanda.

Tenslotte: niet onvermeld mag blijven dat leden van het geslacht Van Tienhoven voorbereidingen treffen om op zondag 10 oktober van dit jaar (de tiende van de tiende) in Tienhoven bijeen te komen. Het spreekt voor zichzelf dat onze vereniging waar mogelijk een bijdrage zal leveren aan deze reünie.

Waar is de regenboog gebleven?

Paul Will

Dit opschrift klinkt vrij somber en je bent geneigd de vlag halfstok te hijsen. Tja, het zinspeelt op een standaardwerk over streektalen en wel op: *'De regenboogkleuren van Nederlandsch Taal'*. We hebben 't over de pennenvrucht van twee aartsvaders der dialectkunde, nl. de Nijmeegse hoogleraar Jac. van Ginneken en J. Endepols. Misschien kent u die laatste naam als de co-samensteller van het *Woordenboek Nederlands*, door M.J. Koenen en Dr. J. Endepols, eens bij Wolters uitgekomen. Het eerst genoemd duo kon bijna een eeuw geleden in hun studie nog dat fraaie beeld van die regenboogkleuren voor de dialecten gebruiken. Dat stelden zij tegenover 'het stralend witte licht van Neerlands effen taal om daarmee het Algemeen Beschaafd Nederlands aan te duiden. Jawel, zij konden 't zo 'schoon' zeggen en voorzagen toen al dat op den duur dit kleurenscala gevaar zou lopen samen te vloeien tot dit witte licht.

Kort na de oorlog - daarmee bedoelt vrijwel ieder nog de Tweede Wereldoorlog - leek 't erop dat in het tij van vernieuwingen hun voorspellingen bewaar-

heid zouden worden en dat de streektalen geen lang leven meer beschoren zou zijn.

Hoor maar hoe naoorlogs Godfried Bomans dit lot bloemrijk verbeeldde: *"Gewestelijke taal zal verdwijnen, omdat de koele wind van het moderne transport (= de toegenomen mobiliteit, de uitbreiding van het*

☞ "De regenboogkleuren van Nederlandsch Taal". We hebben 't over de pennenvrucht van twee aartsvaders der dialectkunde, nl. de Nijmeegse hoogleraar Jac. van Ginneken en J. Endepols.

onderwijs en de opkomst van tal van communicatiemiddelen) *de gewestelijke bloesemkens zal wegblazen, zodat alleen de volle peren van het A.B.N. zullen overblijven*". Wel fraai gezegd, maar gelukkig niet helemaal - oftewel helemaal niet - is uitgekomen!

Dat A.B.N. en dialecten zijn in zekere zin elkaars concurrenten gebleken. In dit opzicht blijken streektalen aanzienlijk hardnekkiger dan wat volk en wetenschap lang vermoed hadden. In een vorig artikel stipten we al aan dat het niet meer zo was dat *'bekant ieder gat z'n aige plat had'*. Geleidelijk aan groeien bepaalde lokale dialecten een beetje naar mekaar toe en ontstaan er van kleur verschoten mengdialecten. Daarvoor hanteren kenners en in navolging liefhebbers een nieuwe benaming, namelijk regiolecten.

Bij de waardering inzake streektal heeft nu ons Boerenhollands in het hart van Nederland echt dubbele pech gehad, Waarom, wel omdat dat 'taoltjie' zo dicht aanschuurde tegen dat A.B. dat het gepraat erin al rap als A.O. (= Algemeen Onbeschaafd) werd bestempeld en daardoor in zwaar weer is terecht gekomen... .

Daarentegen verwierven juist mindere pechvogels - d.w.z. de dialecten die het meest van die standaard verschilden, zelfs officieel erkenning. Neem het Drents, dat als onderdeel van het Saksisch zich culturdialect mag noemen. Mag ik uit de streekroman 'Bartje' van Anne de Vries u deelgenoot maken van een brokje in dat aansprekende taaltje. Bartje is met vader ter kerke geweest, waar de dominee gepreekt heeft over de verloren zoon. Die gelijkenis heeft kennelijk indruk gemaakt, want bijna thuis is die preek aan de toepassing, zelfs nalezing toe. De schrik slaat 'm namelijk om het hart als hij bij huis een glimmende herenfiets ziet staan. Is die soms van boer Kwant? Bange Bartje begint bibberend zijn biecht: *"Vader, ik heb zundigd, jong ... ik bin eigenlijk niet weerd om joen kiend te wezen"*. Pa grinnikend: *"Wat is dat veur malligheid, ie liekt de dominee wel"* *"Vader, ik zeg joe*

Godfried Bomans, schrijver en mediapersoonlijkheid.

Op 4 september 1954 werd in het centrum van Assen, in de tuin van het Drents Museum, een beeld van Bartje onthuld. Het beeld werd gemaakt door Suze Boschma-Berkhout. Omdat dit stenen beeld geregeld vandalisme kreeg te verduren, werd door de beeldhouwster begin in 1982 een nieuwe, bronzen versie gemaakt. Het origineel staat nu in de hal van het Asser gemeentehuis.

't eerlijk", kermt ie. "Ik heb vanmiddag... toen heb ik wat slims 'daan. Ik bin in de tuun van boer Kwaant weest. Ik heb kruusdoorns stolen, maar ie kunt er op aan dat het nooit weer gebeurt, ik heb er slim veul spiet van". "Ga veur mij lopen", zegt vader, anders niet. Het is genoeg om te weten dat alles mis is. Deze zondaar wacht straks de klabatse... (= soort karwats).

Behalve dit Saksische Drents is ook het Limburgs gepromoveerd tot het spelen in de eredivisie, terwijl o.m. de Zeeuwse platschrievers tevergeefs bij de 'oge homes' hebben geknokt voor de erkenning van hun taele. En dat ondanks hun grappige wisselvallige h's in bijv. de mededeling dat 'ullie hezels hook ard ooi heten'

Aan dat onverstaanbare Fries gaan we maar stilzwijgend voorbij: 'hoe lang binne die ommers al gien profs?'

Nu schielijk terug naar de eigen contreie. 't Zou toch jammer zijn als zekere streekeigenaardigheden zoals de extra e zou verdwijnen. In het gebied tussen de Merwede en de Lek hoor je namelijk nog altijd iets opvallends. We doelen op het verschijnsel dat enkel kans heeft gezien algemeen te overleven in de aanhef van de ooit populaire deun: 'En daddeme toffe jonges sijn, da willeme wete'. Springlevend was deze stotterherhaling: azze, datte, ovve, enz. in een zin als "Ov-veze / datteme kommende week naor de mart komme wit ik nog nie". Af en toe zelfs nog te horen bij overigens beschaafd sprekenden in onze buurt, die beslist woorden als *komme(n)* en *witte(n)* niet in de mond nemen.

Vanwaar dit taaltrekje? Wel, de woordjes *ze* of *we* zien uit naar een volledige werkwoordsvorm. Als dat ww. wat gescheiden blijft van dat *ze/we* - twee handen op ene buik - plakten een heleboel A&V-praters die uitgangs-e alvast aan het voegwoord als/of, etc. vast,. Een olijke taalman noemde deze voorbarigheid eens: "met vrucht een voorhuwelijks verbintenis aangaan"!

Dit 'motje' heeft nog een broertje. Een herinnering uit mijn jeugd oproepend kende ik slechts een zekere Piet van Barte, amper wetend dat zijn 'van' Streefkerk was. En uit mijn Dordtse tijd de zegswijze met die extra-e in de uitdrukking: *Van Piete naar Pauwe gestuurd worden* voor 'Van het kastje naar de muur...' Behalve die e achter een eigenaam kwam ook de s voor, wat afhing van de opbouw van de voornaam. van Jan > *Janne*, aan Adriaan > *Adriaone*, maar Jansje > bij *Jansies* en Adrie > *Adries*; of aan Gerrit > *Gerrede*. Zelfs als 2de naamval komt die e voor, bijv. bij bezitsaanduidingen, zoals *Knelese hofstee*. Wat nu weer opvalt, is dat zelfs onder standaardtaal sprekende streekgenoten die extra e of s nog altijd te horen valt.

Besluiteme met een halfwas voornaam zoals: moeder > *moeders*. Die uitwas-s heeft ooit op een Termeise school voor enige commotie gezorgd. Het verhaal van dit voorval vond ik laatst terug bij het doorwoelen van een boel bejaarde knipsels. Het was het voorblad van een 'Wegwijzer', eens een blad uitgegeven door Drukkerij Crezée te Ameide.

Een jongen had voor schooltijd bij het knikkeren kuiltjes 'gefloept' en er vuile knuisten aan overgehouden. De meester - van afkomst noordelijke import - zag dit en maakte de niet zo tactische opmerking: "Wassen jullie thuis je handen wel 's?", waarop het joch enigszins gebelgd repliceerde: "Dat mo je teuge moeders zegge". Daarop meester weer: "Hoeveel moeders heb jij dan?" 's Middags kwam boontje om zijn loontje: het slachtoffer bracht een briefje van moeders mee, in de trant van 'we binne nette minse en m'n man het maor èène vrouw en nie meer'. Die taalmeester had zijn excuses te maken en meer notie te nemen van de heemtaal van het dorp.

Mag ik nog even terugwijzen naar het artikel, gewijd aan een andere meester. Volgens die Bartjens leerde je toentertijd nog rekenen met duimen. handpalmen, voeten, vademen > vamen (= uitgestrekte armen) en ellen. Dat gedoe ermee kon soms per regio verschillen in grootte, wat misverstand gaf. Die 'eigen maat' werd krampachtig gehandhaafd, omdat ze 'een stukje soevereiniteit' betekende. Tevens wezen we erop wat een moeite 't toch nog gekost heeft het metrieke eenheidsstelsel te omhelzen. Nu iets soortgelijks bemerk je ook bij het moeizaam toegroeien van het dialect via het regiolect naar de eenheidstaal. Zulke taaie afwijkingen kunnen enerzijds tot onduidelijkheden leiden, maar anderzijds - als reeds opgemerkt - zou het zonde zijn, als al dit eigene met de boontjes de pot in zou gaan. Ach, we leven zo snel dat ook het gebruik van de term 'moeders' er eentje kan zijn die ten dode is opgeschreven. En laat ik nou ook die boontjeszegswijze in geen enkel bijdehand spreekwoordenboek kunnen terugvinden. Zo vergaat toch oer-Hollands glorie!

En toch... in het dagblad 'Trouw' van 6 febr. 2010 stond een artikeltje dat te denken geeft. Erboven de uitdagende kop: 'Hun hebben is beter Nederlands'. Dat *hun* is hier dus grammaticaal het onderwerp van de zin terwijl het eigenlijk *ze* moet zijn. Ondanks hardnekkige tegen-campagnes hoor je zgn.

Literator-historicus als P.C. Hooft.

beschaafd-sprekenden dat *hun* doodgemoedereerd gebruiken: “*Hun gingen laat naar huis*”. Wat is het geheim van het succes van *hun* als onderwerp in de zin? Lijkt ’t niet wat op het onderscheid maken tussen *wie* en *wat*, *iets* en *iemand*? Weliswaar weet je dat bij *ze* je niet kunt uitmaken of het over een mens of een ding gaat. Je zou zelfs kunnen stellen dat ’t eigenlijk een verbetering is. Van bijv. een groepje bomen zeg je niet: “*Wat staan hun toch scheef*”. Bij de mededeling”. Bij “*hun staan verderop*” weet je direct dat het op personen slaat. En mensen praten nu eenmaal graag over mensen! Die fanaten zullen niet instemmen met dat *hun*-pleidooi, maar een troost voor hen is de gedachte dat ’t vroeger nog erger was. Ooit is *hullie* al gefatsoeneerd tot *hun*, wat echter in het echte A&V nog voortleeft en zelfs af en toe uit beschaafde mond rolt... .

Wist u trouwens dat het verschil tussen *hun* en *hen* pas in de 17de eeuw is ontstaan. Bijvoorbeeld zeg je thans: “*Ik vroeg het hun*” en “*Wij zochten hen op*”. In navolging van het Latijn vonden grammatici en een literator-historicus als P.C. Hooft dat het Nederlands ter verhoging van de status best een naamval meer kon gebruiken. En sindsdien zitten we met de gebakken peren. Zelfs de Statenvertalers kozen in hun eerste overzetwerk voor alle gevallen uitsluitend voor dat *hen*, terwijl pas in latere drukken verschil gemaakt is tussen *hen* en *hun*.

Ten besluite een vraag: hebt u al kennis gemaakt met een andere tegenbeweging? Er is ee stel jaren terug een boekje verschenen, geschreven door professor Jan Stroop, die dit de naam ‘*Poldernederlands*’ heeft meegegeven. Als ondertitel daaraan heeft deze taalkundige toegevoegd de wat onthutsende zinsnede: ‘*Waardoor het ABN verdwijnt*’. Dit wordt veroorzaakt door onder meer een wat afwaaikende *autsprak*. Hij vertelt in het eerste hoofdstuk over zijn ‘*ontdekking van het poldernederlands*’. Daarin stelt hij dat deze benaming niet slaat op het taaltje van onze Zuid-Hollandse polders, maar speciaal doelt op de beweging; het zogenoemde fameuze poldermodel. Voor ons Ameidenaren is het echter in feite niks nieuws. Wij kennen het verschijnsel immers van jongs af, want heeft het niet een duidelijke rol gespeeld bij de uitspraak van de doordeweekse naam Termei? Wie heeft zich niet afgevraagd hoe het toch komt dat streekgenoten die jou vroegen: “*Waar kom je vandaan?*” steevast te horen kregen: “*O, kom je van Terma(a)!*” Onze stedsnaam werd geradbraakt met zo’n superlange *-aa*, terwijl onze mededorpsbewoners ’t keurig netjes over Termei hadden.

Prof. Stroop heeft anders dan wij speciale opnamen gemaakt en heeft ontdekt dat deze manier van spreken vooral begonnen is bij het jonge vrouwvolk met een hogere opleiding. Dit plat wordt zoetjesaan via radio en televisie vanuit Hilversum steeds door meer jongeren, zowel vrouw- als manvolk overgenomen. En zou dit onderscheiden in uitspraak tot het verkrijgen van een zeker prestige leiden? Als gevolg van een soort democratisering gaan, zoals reeds gezegd, met name de tweeklanken *ei* of *ij* als *aai* klinken: *opzij > opzaai*; *vrijheid > vraaihaaid* en *tijd > taaid*. Het verschil tussen de *ei/ij* van het ABN en deze *aai* is dat bij de laatste de mond verder open blijft. Ook de *ui* kan aangetast worden: *uit > aut* of *buiten > bauten* en kan zelfs tot misverstand leiden. Het 3de slachtoffer is de *ou* van bijv. *vrouw*, kan worden tot *vraauw*. Wie *twaaifelt* moet zijn oren echt openzetten en zal bemerken dat het ‘*polderen*’ niet enkel van gister is, maar heden ten dage niet van de lucht is. Zo blijkt buitenbeen Geert Wilders als P.V.V.-*laider* voetstoots een volgeling van dit verschijnsel te zijn en hebt u de weerman van TV- Rijnmond wel ’s gehoord? Weer wel grappig is dat de verlaagde uitspraak van die tweeklanken in de buurt komt van de Engelse of Duitse uitspraak van resp. woorden als Falkland of Mauer. Oudere dorpsgenoten onder ons herinneren zich wellicht nog dat laatste woord uit de oorlog. Tegen einde van de bezetting schilderde een Wehrmachtsmaler ‘*auf Befehl*’ - volgens ons een soort wanhoopsspreuk - op het huis van familie Van Bruggen, hoek Molenstraat – Benedendams: ‘**MAUERN BRECHEN DEUTSCHE HERZEN NICHT**’.

Cornelis Borsteegh, een kunstschilder geboren in Ameide

Herman Beckmann

Cornelis Borsteegh (Ameide, 9 januari 1773 - Gouda, 7 april 1834) was kunstschilder, illustrator en de stadstekenmeester te Gouda.

Hij was de zoon van de uit Dordrecht afkomstige kunstschilder Nicolaas Borsteegh en Johanna van Es. Hij had twee zussen, Hermijna, die ouder was en Metta een jonger zusje. Het gezin verhuisde van Ameide naar Gouda, toen Cornelis vier jaar was. Zeer waarschijnlijk was er meer emplooi voor zijn vader als kunstschilder in Gouda dan in Ameide. Cornelis ging in Gouda naar school en vertrok aan het einde van de achttiende eeuw naar Amsterdam. De jonge Cornelis volgde de opleiding aan de Tekenenacademie te Amsterdam.

Na beëindiging van zijn studie keerde hij terug naar Gouda, waar hij op 2 november 1800 met de uit Limburg afkomstige Maria Josepha Smees trouwde. Het echtpaar krijgt twee zonen, in 1804 Johannes Lambertus en negen jaar later Christiaan Matthijs.

In 1819 werd hij benoemd als stadstekenmeester van Gouda. Hij is vooral bekend geworden als schilder van winterlandschappen, zoals het ijsvermaak bij de Veerstalpoort in Gouda.

*Cornelis Borsteegh: Ijsvermaak bij de Veerstalpoort in Gouda, Aquarel, ca. 1830.
Museum Boymans van Beuningen, Rotterdam.*

Naast aquarellen vervaardigde hij ook olieverfschilderijen en litho's. Tevens was hij illustrator bij de artikelen van de schrijfster Anna Barbara van Meerten-Schilperoort in het tijdschrift *Penélopé*. Het damesblad *Penélopé* in de eerste helft van de 19de eeuw). Hij was de leermeester van Gijsbertus Johannes Verspuy. (1823 - 1862).

In 1842 schreef Johannes Immerzeel in zijn boek *De Levens en werken der Hollandsche en Vlaamsche kunstschilders, beeldhouwers, graveurs en bouwmeesters van het begin der 15de tot op de helft der 19de eeuw*, het volgende:

BORSTEEGH (Cornelis), geboren te Ameide, den 9 Januarij 1773, en overleden te Gouda den 7 April 1834, was een verdienstelijk schilder en teekenaar van landschappen, die hij menig-maal bij wintertijd voorstelde. Na door de Academie van Beeldende Kunsten te Amsterdam geëxamineerd te zijn, werd hij aangesteld tot stadstekenmeester te Gouda, welke betrekking hij sedert 1819 loflelijk waargenomen heeft. Onder zijne voornaamste kunstwerken telt men 4 kapitale aquarellen, Gezigten voorstelende op de Buitenplaats van den Baron Beeldsnijder van Voshol, aan de Vecht, tusschen Amsterdam en Utrecht.

In 1833 maakte Cornelis Borsteegh de onderstaande aquarel, waarop hij aan de achterzijde vermeldde:

'Een Hoekje aan de Yssel bij het dorp Moordecht, naar het leven getekend'.

Ginus (1930-1970)

Door Teun Bikker¹

Herinnert u zich nog Ginus Hoeijenbos, die bij het fruitbedrijf van de gebroeders Van Bruggen werkte? Het is inmiddels veertig jaar geleden (1970) dat hij om het leven kwam tijdens zijn werkzaamheden in de boomgaard. Waarom een artikel over deze bescheiden man zult u zich wellicht afvragen? In de eerste plaats omdat hij een jongen was uit een eenvoudig arbeidersgezin in het midden van de vorige eeuw en dat is geschiedenis aan het worden. Ten tweede woonde hij op Achthoven, een tamelijk gesloten gemeenschap in die tijd, waar men meer op 'Termei' was gericht dan op Lexmond. In de derde plaats omdat ik hem goed heb gekend en daarvoor wat over hem kan vertellen. In de vierde plaats omdat hij geen nageslacht had en in de vergetelheid dreigt te raken, wat ik jammer zou vinden. Genoeg redenen dus om zijn levensverhaal in het kort te beschrijven.

Ginus groeide op in het gezin van Willem Hoeijenbos en Pietje Ponsen. De familie Hoeijenbos woonde in een oud dijkhuisje op Achthoven, dat al jaren geleden is afgebroken, vlak bij Daan Kool. Vader Willem was hoepmaker en oefende zijn beroep uit in hetzelfde huis, in een aparte afdeling. Bij het huis hoorde een flinke akker, waarop groenten en fruit werden verbouwd. Het huis met akker was eigendom van de familie Hoeijenbos, verkregen uit een erfenis van de gebroeders van den Heuvel, bij wie moeder Pietje in de huishouding had gewerkt. De afspraak was dat zij het huis en de akker zou erven wanneer ze de genoemde broers tot hun dood zou verzorgen. Zo'n zorgafpraak zul je anno 2010 niet vaak meer meemaken!

Willem Hoeijenbos moest hard werken om de kost te verdienen voor zijn gezin. Hij werkte op stukloon en omdat hij wel nauwkeurig maar niet zo snel werkte, moest hij veel uren maken. Tijd om de spanen op te bossen was er nauwelijks en ik herinner me dan ook dat hij vaak versholon zat tussen hoge stapels losse spanen. Als buurjongen heb ik hem bezig gezien met het splitsen, snijden en buigen van de stokken en van het draaien van de hoepels. Alles in een gestaag tempo, dag in, dag uit, behalve op zondag. Moeder Pietje zorgde voor het huishouden en maakte graag een praatje, onder andere met de bakkers, slaggers en kruideniers, die hun bestellingen kwamen opnemen of afleveren. Maandag was wasdag en dan stond Pietje uren lang te slingeren aan de met de hand aangedreven wasmachine.

Ginus ging in Ameide naar school; over die tijd weet ik helaas weinig te melden. Mijn eerste herinneringen aan Ginus hebben te maken met zijn militaire uniform. Er was toen nog dienstplicht en ook Ginus

ontkwam daar niet aan. Veel zin had hij er geloof ik niet in. Ik meen me te herinneren dat hij blij was om met verlof te gaan en zo snel mogelijk zijn kloffie uit te doen. Maar hij had er ook wel spannende verhalen over. Dat was geen wonder, want ik denk dat Ginus voor die tijd nog niet veel van de wereld buiten Achthoven en naaste omgeving gezien had. Nu ontmoette hij binnen korte tijd veel vreemden uit al allerlei windstreken. De toch wel wat verlegen jongen van het platteland zal het zeker niet gemakkelijk gehad hebben om te wennen aan zijn nieuwe omgeving en om zich te handhaven. Hij zat bij de huzaren van Boreel en moest als verkenner vaak in een jeep rijden. Hij ging zelfs op oefening naar Duitsland. Na zijn dienstdag kreeg hij zijn militaire kleding mee naar huis. Die groene sokken en hemden heeft hij nog jarenlang gedragen... .

Ginus was na de lagere school gaan werken bij het fruitbedrijf van Jan en Andries van Bruggen, waar hij het vak van fruitteler snel in de praktijk leerde. Hij praatte daar graag over; vooral mijn broer Jan Bikker, die in die tijd een nieuwe boomgaard wilde inplanten, heeft hij veelvuldig van advies gediend. Hij had wel een zwaar beroep en nog gevaarlijk ook. Het spuiten van de boomgaarden met allerlei chemicaliën was niet zonder risico, maar men dacht in die tijd nog dat veel melk drinken voldoende bescherming bood. Vooral in de oogsttijd was het hard werken en lange dagen maken. Het fruit moest in kisten op de wagen worden getild en er weer af. In de koelcel moesten de kisten nog met de hand hoog worden opgestapeld. Maar Ginus gaf geen krimp en deed zijn werk alsof het bedrijf van hemzelf was. Zelfs op zondag ging hij nog weleens op pad om de kanonnen af te schieten als afweer tegen de vogels, die graag een peertje of appeltje meepikten. Ik kan me niet herinneren dat hij ooit klaagde over zijn werk of zijn bazen.

¹ Met dank aan de familie Hoeijenbos, Jan Bikker en mwevrouw van Bruggen.

Door zijn vaste werk had Ginus een vast inkomen en naar de maatstaven van zijn ouders een groot loon. Dat was een welkome aanvulling thuis, want Ginus bleef bij zijn ouders en zijn zussen wonen. Verder gaf hij niet veel geld uit en kon hij flink sparen. Niet dat hij gierig was of zo, maar hij had gewoon weinig geld nodig. Hij kocht wel een nieuwe radio en soms wat boeken en nieuwe kleren, verder niet. Later zouden zijn spaarcenten goed van pas komen, toen hij het plan opvatte om een nieuw huis te bouwen.

Naast zijn werk las Ginus de krant zorgvuldig, net als zijn vader trouwens. Bovendien luisterden ze veel naar de radio en waren ze politiek geïnteresseerd. De oude Willem was een vurig aanhanger van de Anti-Revolutionaire Partij en een bewonderaar van Colijn. De vriend van zijn zuster Adrie, die ook regelmatig deelnam aan de politieke discussies, had meer socialistische ideeën en dan kon het er heet aan toe gaan soms. Ginus probeerde de gemoederen te bedaren, bruggen te slaan en de zaken wat meer rationeel te benaderen. Sommige van die discussies heb ik als buurjongen mee mogen maken en dat vond ik erg interessant. Er bleken meer opvattingen te bestaan over waarheid en gerechtigheid dan mij thuis werden aangereikt! En dan de radiopraatjes van G.B.J. Hilterman en niet te vergeten de uit langen volzinnen bestaande beschouwingen over de politiek van prof. Dr. Mr. I. A. Diepenhorst. Die mochten niet worden gemist.

De radio werd niet alleen beluisterd vanwege de politiek; hoorspelen om maar wat te noemen behoorden tot de wekelijkse kost. Als er een hoorspel was dan moest het stil zijn in huis, wat natuurlijk niet vanzelfsprekend was met een moeder en drie zussen in huis, soms met vrienden of vriendinnen erbij. Maar dan was Ginus toch soort baas in huis en spraken de anderen hoogstens met gedempte stem. Familie Doorsnee was favoriet evenals de show van Johan van Bodegraven.

In het weekend las Ginus veel. Uitgaan deed hij niet. Op de radio hoorde hij boekbesprekingen en soms kocht hij dan die boeken. Zo herinner ik mij dat hij een boek van C.S. Lewis had gekocht en gelezen, wat hij heel mooi vond en mij aanbood om ook te lezen. Van Tolkien had hij al een boek over de hobbits voor zover ik weet. Zijn meeste kennis haalde hij echter uit Het Beste en uit zelfstudieboeken, waarvan hij een hele plank vol had. Die dikke blauwe banden boezemden mij veel ontzag in; ik heb er ook wel in gelezen en soms wisselden we meningen uit over wat we in die boeken ontdekt hadden. Omdat Ginus zelf geen kans had gehad door te mogen leren, stimuleerde hij mij om zoveel mogelijk opleiding te volgen. Toen ik aan het eind van mijn HBS-tijd moest beslissen over wat ik verder zou gaan doen, raadde hij me elektronica aan, dat was het vak van de toekomst.

In de zestigerjaren werd het plan opgevat om een nieuw huis te bouwen; Ginus woonde toen nog met zijn ouders en zijn zuster Mien in het oude huis, dat

min of meer in de dijk stond. Zonder gevaar was dit niet want op een keer verloor een vrachtwagenchauffeur de macht over het stuur en reed rakelings langs het huis van de dijk naar beneden op de berm en kantelde daar. Het nieuwe huis kwam er en dat was een grote belevenis voor de familie Hoeijenbos. Men was er erg trots dat Ginus dit had weten te bereiken. Vooral zijn moeder en zuster waren de prins te rijk met een echte keuken en een badkamer. Men woonde meestal in de keuken; de woonkamer werd voor deftig gehouden, zoals veel mensen dat deden in die tijd.

Ginus ging weinig om met leeftijdgenoten voor zover ik weet; hij had geen vrienden of vriendinnen. Zijn directe leefomgeving bestond uit zijn familie, zijn werk en de buurt. Een enkele keer ging hij wel eens op reis maar dat zal niet vaak geweest zijn. Zo zijn we samen naar de Floriade geweest in Rotterdam en zijn we de Euromast in geweest. Dat moet in 1960 geweest zijn, Ginus was toen rond de dertig jaar oud.

In zijn jongere jaren ging Ginus niet naar de kerk, hij had veel op met de radiopastor; Ds Klamer meen ik. En hij luisterde altijd naar de Wilde Ganzen; waarschijnlijk doneerde hij daar ook geld aan. Hij had wel belangstelling voor religie en las daar ook wel over. Hij volgde zelfs een bijbelstudie in Utrecht, maar toen was ik hem al min of meer uit het oog verloren. Eind zestiger jaren deed hij belijdenis in de Hervormde Kerk in Lexmond en werd hij een regelmatige kerkganger.

Geheel onverwacht kwam er eind aan het leven van Ginus Hoeijenbos. Tijdens zijn werk aan de slootkant werd hij getroffen door een hartaanval, viel in de sloot en was dood, nog maar veertig jaar oud. Andries van Bruggen, die hem zo vond, was er lange tijd door van streek. De familie Hoeijenbos was ontrederd; hoe moest het nu verder zonder Ginus? Een schokgolf ging door Achthoven: zo jong nog en nooit ziek. Er waren stemmen, die beweerden dat hij zich dood had gewerkt. Zijn werk was zijn leven en zoals eerder gezegd, hij beschouwde het fruitbedrijf van zijn bazen min of meer als zijn eigen ding. En hij was wellicht te goed van aard om zich kritisch op te stellen en zijn grenzen aan te geven zoals we dat nu zeggen. Anderzijds was hij verstandig genoeg om te beseffen waar hij mee bezig was; het zal zijn eigen keuze zijn geweest om zich zo voor het bedrijf in te zetten. Nu zal zijn vroege dood niet allen te wijten zijn geweest aan hard werken. We weten dat ook erfelijke eigenschappen, voeding en roken een rol spelen bij hartfalen en dat vrijwel nooit één oorzaak is aan te wijzen in zo'n geval. En roken deed hij te veel volgens zijn zwager.

Op zijn begrafenis, een erg trieste gebeurtenis, heb ik tijdens een korte toespraak Ginus bedankt voor zijn vriendschap en zijn goede zorgen. Ook nu nog, veertig jaar later, denk ik aan hem als een goed en verstandig mens, die we graag een langer leven en een fijne oude dag hadden toegewenst.

*Boerderij van Geerit Terlouw die leefde van 1870 tot 1956 en woonde in een oude, in 1958 afgebroken boerderij aan de Prinsengracht te Ameide.
Pasteltekening van kunstschilder Piet ("meester") De Hoon.*

